

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Mgr. Ladislav Beneš

Křesťanské úsilí o mír

Křesťanská mírová konference v letech 1958–1968

Christian Peace Efforts

Christian Peace Conference between 1958 and 1968

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval své manželce Sáře a celé rodině za neutuchající podporu a vlídná slova, kterými mě motivovali svou prací dokončit.

Děkuji svému školiteli doc. Mgr. Matěji Spurnému, Ph.D. za nasměrování a přínosnou kritiku, která dala diplomové práci celkovou tvář. Obzvláště mu děkuji za zorganizování výjezdních krkonošských seminářů, jež mi dodaly množství odhodlání a inspirace do dalšího studia.

Za odborné a podnětné rady děkuji také Dr. Jensi Gieseckemu, PhDr. Ondřeji Matějkovi, Ph.D. a Dr. Peteru Moréemu, kteří mi ukázali další možné dimenze mé diplomové práce.

Na závěr bych rád poděkoval všem blízkým, přátelům a spolužákům, se kterými jsem mohl o svém textu hovořit, protože mi pomohli ujasnit si, co je v něm důležité. Především děkuji Mgr. et Bc. Monice Stachové za veškerou spolupráci v průběhu celého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 8. ledna 2021

Mgr. Ladislav Beneš

Abstrakt

Předložená diplomová práce se zaměřuje na kořeny a působení Křesťanské mírové konference (KMK) v letech 1958-1968, kdy byl jejím prezidentem Josef L. Hromádka. V textu jsou analyzovány kořeny organizace v československém a německém prostředí, sahající až do meziválečného období. Práce se táže, nakolik byl vznik a počínání KMK motivováno generační zkušeností zakladatelů z druhé světové války a událostmi, které ji předcházely a následovaly. Předmětem výzkumu se pak konkrétně stal vztah křesťanů a marxistů, a zároveň vztah křesťanů k socialismu jako společenskému uspořádání, který byl v rámci KMK prezentovaný. Práce v neposlední řadě také poukazuje na možnosti fungování mezinárodní organizace v době studené války a na její roli pro tehdejší aktéry.

Abstract

This diploma thesis focuses on the roots and activities of Christian Peace Conference (CPC) in the years 1958-1968 when it was presided by Josef L. Hromádka. The author of this thesis examines the roots of the organization in Czechoslovak and German context starting in the interwar period. The thesis analyses how the beginnings of CPC were impacted by the Second World War experience of the generation of founders of the organization and also how they were impacted by the events preceding and following the war. Specifically, the focus of the research is the relationship between Christians and Marxists and furthermore the Christians' perception and experience of socialism as a social order as it was presented in CPC. Simultaneously, the thesis focuses on the possibilities of an existence of international organization during the Cold War and the role it played for the actors at that time.

Klíčová slova

Křesťanská mírová konference, Českobratrská církev evangelická, Evangelische Kirche in Deutschland, mírové hnutí

Keywords

Christian Peace Conference, Evangelical Church of Czech Brethren, Evangelical Church in Germany, peace movement

Obsah

Seznam zkratek.....	1
1. Úvod.....	3
1.1. Zaměření, teze a otázky diplomové práce.....	4
1.2. Struktura diplomové práce.....	6
1.3. Historický úvod ke Křesťanské mírové konferenci.....	7
1.4. Limity Křesťanské mírové konference	10
1.5. Působení KMK.....	12
1.6. Hlavní interpretační linie, dosavadní stav výzkumu a použité prameny.....	14
1.7. Prameny a archivy.....	17
1.8. Ostatní literatura	18
1.9. Dosavadní výzkum autora	20
1.10. Teoretická východiska.....	21
1.11. Generace	22
1.12. Zkušenost.....	25
1.13. Intelektuál.....	26
1.14. Ideologie.....	27
2. Německé kořeny Křesťanské mírové konference	29
2.1. EKD a odpovědnost za společnost.....	30
2.2. Prohlášení EKD	33
2.3. Světová rada církví a její vztah ke KMK	34
2.4. Shrnutí	36
3. Československý křesťansko-marxistický dialog vně KMK.....	38
3.1. Mezinárodní změny	38
3.2. Případ Československa	39
3.3. Vztahy českobratrských evangelíků a marxistických revizionistů	42
3.4. Milan Machovec a jeho semináře	43

3.5.	Společná témata křesťanů a marxistů	46
3.6.	Shrnutí	48
4.	Vztah KMK k politickým strukturám a státním orgánům	50
4.1.	ČCE a KSČ po druhé světové válce	51
4.2.	Aktéři a účastníci KMK	53
4.3.	Organizace a organizační tým KMK	56
4.4.	Referáty a diskuze při konferencích KMK	59
4.5.	Nedůvěra ke KMK	61
4.6.	KMK jako prostor k setkání	62
4.7.	KMK a další církevní život ČCE a Československa	65
4.8.	Shrnutí	66
5.	Dialog křesťanů o marxismu a socialismu na setkáních KMK	68
5.1.	Monolog, spíše než dialog	69
5.2.	Variabilita dialogu	72
5.3.	Odpovědnost za svět a ekumena	74
5.4.	Mírová koexistence	76
5.5.	Vztah křesťanství a marxismu	78
5.6.	Dialog s ateisty	80
5.7.	Nová společnost, nový člověk	82
5.8.	Revoluce	85
5.9.	Srovnání se Světovou radou církví	90
5.10.	Shrnutí	91
6.	Závěr	93
6.1.	Shrnutí	94
6.2.	Otázky na závěr	100
7.	Seznam použitých pramenů a literatury	103
7.1.	Archivní fondy	103

7.2.	Periodika	103
7.3.	Publikované prameny	104
7.4.	Sekundární literatura	106
7.5.	Články a příspěvky v kolektivních monografiích	109
7.6.	Studentské práce.....	111
7.7.	Online zdroje	112

Seznam zkratk

A SR ČCE – Archiv synodní rady ČCE
A ÚV KSČ – Archiv ÚV KSČ
ABS – Archiv bezpečnostních složek
ACFV – viz VMS
AV ČR – Akademie věd České republiky
AZ – agenturní zpráva
CFK – viz KMK
ČCE – Českobratrská církev evangelická
ČSAV – Československá akademie věd
ČSR – Československá republika
ČSSR – Československá socialistická republika
ČSU – Český statistický úřad
DDR – viz NDR
EKD – Evangelische Kirche in Deutschland
ELAB – Evangelisches Landesarchiv in Berlin
ETF – Evangelická teologická fakulta UK
EZA nebo EZAB – Evangelisches Zentralarchiv in Berlin
KEBF – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta
KMK – Křesťanská mírová konference
KSČ – Komunistická strana Československa
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
KS NV – Krajská správa národního výboru
MV – Místní výbor
NA – Národní archiv
NDR – Německá demokratická republika
PV – pracovní výbor
SED – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SRC – Světová rada církví
SRN – Spolková republika Německo
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – státní bezpečnost
UK – Univerzita Karlova

USA – Spojené státy americké

ÚSD – Ústav soudobých dějin

ÚCN – Ústřední církevní nakladatelství

ÚV KSČ – Ústřední výbor KSČ

ÚV KSSS – Ústřední výbor KSSS

VELKD – Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands

VMS – Všekřesťanské mírové shromáždění

VMZ – viz VMS

VONS – Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných

YMCA – Young Men's Christian Association

1. Úvod

„Stovky křesťanů z cizích zemí, kteří se účastnili setkání Křesťanské mírové konference, se staly v 50. letech nejvíce viditelnou manifestací mezinárodního sociálního kapitálu českobratrských evangelíků, kteří KMK organizovali především. Stalo se to velmi cenným zdrojem síly pro vlastní stabilizaci a posílení své pozice vůči orgánům státněpolitické moci v Československu.“¹

„V listopadu a v prosinci 1989 jsme jako skupina studentů teologie asi dvakrát demonstrovali na dvorku v Jungmannově ulici, kde tehdy Křesťanská mírová konference měla svou kancelář. (...) Ochotu mluvit s námi neměli. Důvod, proč jsme demonstrovali, byl ten, že KMK, zapojená v mezinárodních strukturách, lhala o poměrech v zemi a o situaci v církvi v době komunismu. Kdykoli je někdo požádal, aby se na mezinárodním fóru zmínili, například o tom, kolik farářů v ČCE ztratilo státní souhlas, kolik je v ČSSR politických vězňů a tak podobně – nikdy to neudělali. Jen z našeho pohledu ‚kafrali‘ o míru a zneužívali výhod pro ty, kdo spolupracovali s komunistickým režimem. (...) Při demonstraci jsme mimo jiné požadovali, aby Českobratrská církev evangelická z KMK co nejdříve vystoupila. Také jsme iniciovali prohlášení, kterým by se ostatním zahraničním církvím naše církev omluvila za to, že je uváděla do klamu.“²

V úvodním projevu na prvním zasedání Křesťanské mírové konference (KMK) v červnu 1958 synodní senior Českobratrské církve evangelické (ČCE) Viktor Hájek stručně charakterizoval základní myšlenky celého setkání: *„v žádné epoše lidské existence nebyla lidskost a humanita tak závažně a smrtelně ohrožena, jako v dnešní době. (...) Cílem našeho setkání je vyjádřit jasné Ne. Vraždění nejde dohromady s Božím stvořením a křesťanskou vírou.“³* Svým projevem se snažil vystihnout hlavní motivy, které do Prahy přivedly nejen jeho a jeho kolegy z Československa, ale

---

¹ MATĚJKA, Ondřej. Unique connections. Uses of the transnational social capital of Czech pastors in the Cold War 1940s–1960s. In: Cultural and Social History. 2019, č. 16, s. 9-10.

² Korespondence s Jakubem Kellerem ze dne 6. března 2020. In: Soukromý archiv autora.

³ HÁJEK, Viktor. Die Eröffnungsrede des Vorsitzenden des Ökumenischen Rates in der Tschechoslowakei. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis. Christliche Friedenskonferenz, Prag 1.-4.6.1958*. Praha, 1958. s. 5-6.

i z ostatních států Evropy. Setkali se zde teologové, pro které byla vzpomínka a zkušenost z druhé světové války natolik skličující, že chtěli společně v napjaté atmosféře druhé poloviny 50. let předejít jejímu opakování. Postupem času tak vznikla mezinárodní ekumenická organizace, která se počtem účastníků téměř vyrovnala největší instituci svého druhu, tedy Světové radě církví, a která dokázala propojit křesťany z východního i západního mocenského bloku. Proto se generace jejích zakladatelů těšila v křesťanských kruzích, ale i mimo ně, mimořádné vážnosti.

Založení nové církevní instituce s mezinárodním přesahem v socialistickém Československu nebylo samozřejmostí. Komunistická vláda však fungování Křesťanské mírové konference podporovala. Nad organizací si totiž udržovala prostřednictvím svých orgánů neustálý dohled a kontrolovala politické výstupy ze setkání. Navíc se jí zamlouvalo pro-socialistické vyznění celé instituce, proto až do přelomových let 1968-1971 respektovala, že se v rámci konference řešila do velké míry i teologická témata. Nad to, když jedním z nich byl také vztah křesťanů k marxismu a socialismu jako společenskému uspořádání, hledání společných témat či odpovědí na oboustranně palčivé otázky.

Změna nastala s odchodem zakládající generace teologů, v čele s jedním z nejvýznamnějších protestantů v Československu i ve světovém ekumenickém hnutí Josefem Luklem Hromádkou, který abdikoval na funkci prezidenta po převratných událostech spojených s vpádem vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968. Poté orgány státní moci zmenšily manévrovací prostor Křesťanské mírové konference, takže pro její účastníky bylo takřka nemožné se oficiální cestou vyjádřit například ke stavu lidských práv ve střední Evropě, přičemž u mnohých z nich pravděpodobně chyběla i vůle tak učinit.

1.1. Zaměření, teze a otázky diplomové práce

Cílem diplomové práce je prozkoumat přínos církví a křesťanů k překonání bipolárně rozděleného světa. Křesťané jsou vnímáni jako svébytní aktéři⁴ s vlastními

---

⁴ *Aktérem* je v předložené práci myšlena „jednající osoba (popř. kolektiv, skupina osob), která spolupůsobí dějinný vývoj a je konstitutivním prvkem v dějepisectví“. Více viz: HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 95-101. Zde citována s. 95.

zájmy a autonomními požadavky. Zároveň je nutné brát na zřetel kontext politických struktur, záměrů vládnoucí moci a velké pole působnosti tajných služeb socialistického státu. Dalším z cílů práce je na příkladu KMK prozkoumat vztahy mezi křesťanstvím a marxismem, respektive církví a socialistickým státem v době studené války. Jaká byla jejich vzájemná interakce a pole působnosti? Do jaké míry se navzájem ovlivňovaly? Zatřetí je cílem předložené práce prozkoumat křesťanský podíl na rozvoji křesťansko-marxistického dialogu. Obzvláště zajímavé bude sledovat tuto problematiku právě v rámci Křesťanské mírové konference, protože vznikla v době, kdy v Československu a dalších socialistických státech oficiální státní představitelé hlásali otevřeně protikřesťanské názory a křesťanství bylo považováno pouze za přežitek starých režimů.

Klíčovými otázkami práce jsou: jak se křesťané vypořádávali s problémem bipolárně rozděleného světa a jak vypadalo jejich úsilí k překonání této diferenciaci? Jaké byly motivace k založení Křesťanské mírové konference a za jakých podmínek to bylo umožněno? Za jakých podmínek bylo možné zorganizovat mezinárodní setkání v době studené války? A jak vypadal dialog vedený na setkáních KMK, jaká byla jeho témata a jaké byly jeho případné výsledky, lze zjistit, nakolik byl tento dialog autonomní? Měl vůbec nějaký dopad mimo konferenci? Jaký byl vztah křesťanů k marxismu a socialismu jako společenskému uspořádání a proč se jednalo o klíčové téma generace teologů, kteří zažili druhou světovou válku? Jak se vlastně křesťané vypořádávali a vyrovnávali s dědictvím druhé světové války, vzpomínkami na hromadné vraždění a svržení atomových bomb na Hirošimu a Nagasaki? Pravděpodobně nebudou v textu zodpovězeny všechny nastolené otázky, avšak bude jimi vymezeno tematické pole práce.

Hlavní tezí předložené studie je, že křesťanské mírové úsilí bylo determinováno generační zkušeností z druhé světové války a s nacismem, protože nechtěli znovu dopustit další podobné hrůzy. Spolu s tím chtěli organizátoři vytvořit platformu pro setkání lidí, kteří se nemohli nebo neúčastnili shromáždění při jiných institucích, například Světové radě církví. Zároveň za to byli ochotni ustoupit politickým požadavkům socialistických států a do jisté míry propagovat jejich myšlenky. V organizaci Křesťanské mírové konference se tedy potkaly autonomní požadavky křesťanů s politickými cíli komunistických vlád ve východním mocenském bloku. Z této vzájemné symbiózy pak mohla vzniknout specifická mezinárodní organizace, která naplňovala představy obou entit. Nelze pak pominout, že se tento vztah vytvořil v době

poststalinských změn, které vytvořily vhodné intelektuální a politické prostředí pro prosazení zmíněných zájmů.

Text se také chce zapojit do některých současných historických diskuzí. Zprv se jedná o další pohled na dějiny Křesťanské mírové konference, který do jisté míry kombinuje dosavadní přístupy k bádání o ní. V předloženém textu budou hledány dlouhodobé kontinuity křesťanského úsilí o mírové a sociálně spravedlivé uspořádání společnosti. Ale zároveň nebudou opominuty politické struktury socialistické vlády v Československu, ve kterých se organizátoři a účastníci setkání museli pohybovat. Proto bude diplomová práce, zadruhé, příspěvkem k možnostem fungování mezinárodních organizací v době studené války, které dokázaly překročit bariéru železné opony a propojily určitý okruh expertů, v případě Křesťanské mírové konference především teologů. Bude poukázáno na to, jaké možnosti měli aktéři při účasti na podobných konferencích a jaké konsekvence z toho vyplývaly. Zatřetí předkládaný text rozebírá a poukazuje na doposud opomíjené impulzy pro československé intelektuální prostředí v 60. letech 20. století. V rámci Křesťanské mírové konference byl rozebírán vztah křesťanů k marxismu a socialismu. Tyto myšlenky pak byly tlumočeny a dále rozvíjeny při kontaktech československých křesťanů s místními marxisty. A naopak, tyto diskuze byly zpětně přenášeny na mezinárodní úroveň.

1.2. Struktura diplomové práce

Na počátku bude představena stručná historie Křesťanské mírové konference a její hlavní vývojové linie. Kapitola bude sloužit jako vhled do problematiky KMK, na který naváže výzkumná část textu. Z tohoto důvodu bude až poté představeno dosavadní bádání o KMK a převládající interpretace jejích dějin. Tato část bude také doplněna o přehled nejdůležitějších zdrojů a sekundární literatury. Další kapitola představí klíčová teoretická východiska pro předkládanou diplomovou práci. Vzhledem k tomu, že jedna z hlavních tezí výzkumu je, že založení organizace bylo ze strany křesťanů motivované generační zkušeností z druhé světové války, budou v základních konturách popsány kategorie jako *generace* a *zkušenost*. Poté dojde k vyjasnění dvou pojmů, a to *intelektuál* a *ideologie*. Diplomová práce si neklade za cíl podrobný rozbor zmíněných konceptů a termínů. Jejich vyjasnění a použití slouží jako pomocný či opěrný nástroj při porozumění textu.

Ve výzkumné části diplomové práce budou nejprve představeny německé kořeny Křesťanské mírové konference, na kterých bude ukázána dlouhá kontinuita pacifistických myšlenek německých aktérů. Zároveň v této části bude ukázáno, jakou pozici měli vybraní účastníci KMK – převážně ze SRN – ve své domácí *Evangelische Kirche in Deutschland* (EKD) a jaký byl jejich dlouhodobý vztah k myšlenkám socialismu. Podobnou funkci bude mít i druhá výzkumná kapitola, která bude zaměřena na československé zakladatele Křesťanské mírové konference a jejich vztah k místnímu intelektuálnímu milieu, se zaměřením na domácí marxistické filosofy. Blíže bude pojednán vztah československých evangelíků s Milanem Machovcem, který byl pro tuto dobu a pro Křesťanskou mírovou konferenci nejdůležitější figurou. V následující kapitole budou podrobně rozebrány možnosti organizátorů a účastníků setkání, které jim nabídly politické struktury československé státní moci. Diplomová práce se pokusí odpovědět, nakolik byly jednotlivé referáty, příspěvky do diskuzí a další oficiální výstupy příkladem autentického projevu a nakolik je formovali zástupci Komunistické strany Československa (KSČ) či státní bezpečnosti (StB). Zároveň bude poukázáno na různé motivace k účasti na setkáních KMK, které ukazují další rozměry fungování mezinárodní organizace v době studené války. V poslední kapitole budou rozebrány referáty a diskuze ze setkání Křesťanské mírové konference a budou představeny hlavní témata, která se v tomto dialogu objevovala.

V závěru bude krátce nastíněn vývoj organizace po roce 1968 a zlom, který znamenal příchod vojsk Varšavské smlouvy do Československa a také dojde ke shrnutí základních poznatků diplomové práce. Nakonec se autor pokusí odpovědět na některé otázky, které z výzkumu vyplývají a částečně interpretovat specifické jednání účastníků a organizátorů Křesťanské mírové konference.

1.3. Historický úvod ke Křesťanské mírové konferenci

Křesťanská mírová konference byla mezinárodní křesťanská organizace, která měla umožňovat dialog křesťanům z Evropy, ale i z celého světa, kteří byli rozdělení studenou válkou, a měla jim umožnit se teologicko-morálně vyjádřit k hrozícímu konfliktu mezi jadernými velmocemi a postupně i k dalším aktuálním problémům. Poprvé byla svolána na 1.-4. červen 1958 do Prahy a hlavním tématem se stala úloha

křesťana v neklidné mezinárodní konstelaci hrozícího atomového konfliktu.⁵ Shromáždění celé KMK se následně s různou periodicitou uskutečnilo do roku 1985 celkem devětkrát, přičemž v roce 1961 došlo k rozšíření stanov organizace a změně názvu na Všekřesťanské mírové shromáždění (VMS).⁶ Po roce 1989 ztratila organizace svůj původní význam, ale oficiálně zanikla z ekonomických důvodů až 21. prosince 2000.⁷

V rámci organizace hráli od počátku důležitou roli křesťané a teologové z Československa, především pak z Českobratrské církve evangelické.⁸ Hlavním iniciátorem a „spiritus agens“⁹ KMK byl patrně nejvýznamnější československý evangelický teolog Josef Lukl Hromádka (1889-1969)¹⁰, který se také stal jejím prvním prezidentem. Generálním sekretářem se pak stal Bohuslav Pospíšil (1905-1959), který byl zároveň sekretářem Ekumenické rady církví v Československu. Po jeho smrti nastoupil na jeho místo další českobratrský evangelík Jaroslav N. Ondra (1925-2000) a na konci 70. let pak ještě Lubomír Miřejovský (1925-2002). Důležitost ČCE podtrhoval i fakt, že sídlo KMK bylo ve stejném domě jako sídlo ČCE, tedy Husův dům v Jungmannově ulici v Praze. Mimořádnou pozici Československa pak zdůrazňovalo

---

⁵ K jednotlivým shromážděním vyšel vždy sborník s texty hlavních přednášek, poselství, případně dopisů různým státníkům. Po setkání KMK v roce 1958 vyšel sborník: ÖKUMENISCHEN INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...*

⁶ Křesťanská mírová konference se uskutečnila v letech 1958, 1959 a 1960. Všekřesťanské mírové shromáždění bylo svoláno v letech 1961, 1964, 1968, 1971, 1978 a 1985. Tyto dva názvy jsou v literatuře, ale i například v oficiálním periodiku organizace vnímány synonymně. Proto i v této práci tak budou užívány.

⁷ *CFK-INFORMATION* [online]. 2000, 2000 (497) [cit. 2018-05-25]. Dostupné z: <http://mujweb.cz/christianpeace/cpc/magazine/defaultn.htm?redirected=1527253084>

⁸ Agenturní zpráva č. 297 ze 17.11.1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

⁹ Toto označení se opakuje častěji, např. v: OPOČENSKÝ, Milan. *Životní cesta J. L. Hromádky*. In: OPOČENSKÝ, Milan. ... *kdo věří, dívá se dopředu*. Z odkazu J. L. Hromádky. Praha: Křesťanská mírová konference, 1989, s. 23.

¹⁰ O Josefu L. Hromádkovi více např. v: FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: Život, setkávání, teologie. K stému výročí narození J. L. Hromádky*. Praha: Kalich, 1990.; MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“. *Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*. Benešov: EMAN, 2015.; SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka: Život a dílo*. Praha: Ekumenická rada, 1989.; BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity Českobratrské církve evangelické (1945-1962). Celostátní a lokální perspektiva*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, Ph.D., s. 29-33.

i to, že se v Praze konaly všechny hlavní setkání celé organizace. Vzhledem k počtu účastníků konferencí byly nejprve k setkání využívány pražské církevní prostory, později však i například Obecní dům nebo Palác kultury – dnešní Kongresové centrum Praha.¹¹

Po celou dobu trvání organizace bylo hlavním tématem mírové uspořádání světa. V závislosti na mezinárodní politice a na účastnících se však proměňovaly jednotlivé akcenty. V prvních letech stála v popředí problematika atomových zbraní a hrozba jaderné války. Hlavním bojištěm potenciální světové války se pak mělo stát rozdělené Německo a střední Evropa. Proto od přelomu 50. a 60. let vznikala v KMK zvláštní pracovní skupina, která se německou otázkou speciálně zabývala. V průběhu 60. let narůstal počet účastníků z tzv. Třetího světa, se kterými došlo opět ke změně zorného úhlu na světové problémy. Takže ve druhé polovině 60. let řešila KMK, podobně jako například největší ekumenická organizace Světová rada církví (SRC), problematiku spravedlivého uspořádání společnosti a nerovného postavení lidí. V této době byl také v rámci organizace rozvíjen křesťansko-marxistický dialog. V letech 1968-1971 došlo v rámci KMK k velkým změnám – jak tematickým, tak personálním. Po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa se členové KMK rozštěpili a kritici tohoto aktu z organizace většinou odešli. Otevřeně se proti vpádu vyjadřoval i generální sekretář Jaroslav N. Ondra a na funkci abdikoval. Na jeho podporu odstoupil i prezident Josef L. Hromádka. Novým prezidentem se stal lenigradský metropolita Nikodim (1929-1978) a nejpozději od IV. VMS v roce 1971 převládla otevřeně prosovětská rétorika.¹² Postupně také docházelo k upřednostňování ekonomické analýzy světového dění před teologickou a KMK se dostala pod kontrolu sovětské zahraniční politiky.¹³ Vzhledem k této cézuře a změnám,

---

¹¹ Před VI. VMS. Bůh přikazuje: zvolte život! Nyní je čas. In: *Kostnické jiskry: Evangelický týdeník*. Roč. 70, č. 24, s. 1.

¹² Do té doby se objevovalo hodnocení studené války z prosovětského úhlu pohledu především implicitně. Viz např. zpráva Jaroslava N. Ondry: „*Poslední návrhy SSSR dávají nám dobré východisko k rozhovorům v tomto bodě* [k otázce hodnocení studené války – L.B.]. *I když z důvodů taktických nebudeme citovat návrhy Sovětského svazu, prakticky budeme usilovat o dosažení shody na jejich obsahu.*“ Citováno podle: AZ č. 69 z 21.6.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

¹³ Srov. BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D. Především s. 31-33 a 59-61.

kteřé po období 1968-1971 nastaly, jež si zaslouží vlastní zpracování, se bude předložená práce věnovat především období do roku 1968, tedy období, kdy byl prezidentem J. L. Hromádka.

Zatřetí, rok 1968 byl také generačním mezníkem, kdy došlo k postupné obměně církevních aktérů a ztrátě vlivu starší generace. Například, v rámci KMK se mluvilo nejpozději od II. VMS v roce 1964 o tom, že J. L. Hromádka stárne a bude časem potřeba jej nahradit.¹⁴ Hromádka po zmíněném odchodu z KMK na Vánoce roku 1969 zemřel. Martin Niemöller, západoněmecký teolog a další z hlavních aktérů KMK, v roce 1964 přestal být prezidentem *Evangelische Kirche in Hessen und Nassau*, členské církve svazu německých církví EKD, a postupně jeho vliv na EKD klesal.¹⁵ Viktor Hájek, synodní senior ČCE, který byl ke KMK sice zdrženlivý, ale účastnil se jí, odešel ze své funkce právě v roce 1968, a lze nalézt i další příklady.¹⁶

1.4. Limity Křesťanské mírové konference

Křesťanská mírová konference si od počátku svého fungování dávala za cíl propojit všechny křesťany po celém světě.¹⁷ Oficiálně vznikla především z popudu československých a německých teologů, aby skrze tuto organizaci mohl vzniknout most mezi Východem a Západem. Vzhledem k otevřené politické i finanční podpoře od vlád států východního mocenského bloku¹⁸ bylo pro představitele organizace velmi složité získat legitimitu u křesťanů ze Západu. Tu nabývala především skrze jednotlivé účastníky, kteří organizaci zaštiťovali – ať už byli z Východu nebo ze Západu. Problematická byla však pravidelná kontrola od orgánů státní moci. Před rokem 1968 se dostávalo KMK větší volnosti než v následujícím období.¹⁹ Z tohoto důvodu dokonce západní média odmítala nazývat organizaci „křesťanskou“ a nazývala ji

---

¹⁴ Viz dokumenty z archivních fondů ABS, fond: H, sign. H-697-9 až H-697-15.

¹⁵ Zpráva o zasedání PVPP KMK v Sofii ve dnech 17.-24.10.1966. In: ABS, fond: H, sign. H-697-13.; Záznam z 9.3.1967. In: Tamtéž.

¹⁶ Agenturní zpráva č.- z 18.4.1967. In: Tamtéž.

¹⁷ LOCHMAN, Jan. M. Unsere Ost-West-Beziehungen. In: *Junge Kirche. Protestantische Monatshefte*. 1960, roč. 21, s. 457-460, zde především s. 459.

¹⁸ Zpráva o činnosti Křesťanské mírové konference, NA, fond A ÚV KSČ, Antonín Novotný – zahraničí, kar. 3, s. 10.; O přípravách II. VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

¹⁹ Srov. MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“... s. 248-253 a 350-357.

„Pražskou mírovou konferencí“.²⁰ Kromě plné legitimacy se také KMK nepodařilo získat pro svou činnost zástupce všech církví. Nejzřetelněji chyběli zástupci katolické církve. Ti se z rozhodnutí Vatikánu trvale neúčastnili a měli na setkáních pouze své pozorovatele.²¹ Dalším kontroverzním výstupem Křesťanské mírové konference byly její politické rezoluce a vyjádření, které často podporovaly zahraniční politiku Sovětského svazu či některé ze zemí východního mocenského bloku. Zároveň byl v nich podporován socialismus jako patrně nejvhodnější společenský řád, kterého je možné v tehdejší době dosáhnout, což také organizaci znevěrohodňovalo v očích některých, především západních aktérů.

To však neubíralo KMK na významu. Jak již bylo v úvodu řečeno, v době svého největšího rozkvětu ve druhé polovině 60. let se konference velikostně přibližovaly setkáním Světové rady církví a KMK se tak stala druhou největší ekumenickou organizací, která působila po celém světě. Prvního setkání v roce 1958 se účastnilo celkem 45 lidí z devíti zemí,²² v roce 1964 pak téměř 900 ze čtyřiceti devíti států.²³ Následně byl počet účastníků z technických důvodů regulován. Bez významu také nebylo přičlenění KMK jako nevládní organizace k Hospodářské a sociální radě OSN v roce 1966, kde měla svůj poradní hlas.

---

²⁰ O vztahu KMK k orgánům komunistické moci více ve sborníku: SCHEERER, Reinhard (edd.). *Gott schreibt auch auf krummen Linie gerade. Zur Geschichte der Christlichen Friedenskonferenz*. Frankfurt am Main: Haag und Herchen, 1993. Především texty R. Scheerera a W. Wittenbergera. Zde konkrétně SCHEERER, Reinhard. Die Christliche Friedenskonferenz als „kommunistische Frontorganisation im ideologischen Klassenkampf“. Zu Entstehung und Struktur eines Vorurteils. In: tamtéž, s. 15.

²¹ HROMÁDKA, Josef L. Friede auf Erden. In: *...und Friede auf Erden. Dokumente der Ersten Allchristlichen Friedensversammlung. Praha, 13.-18. Juni 1961*. Praha: Sekretariat der CFK, 1961, s. 149.; Později v roce 1964 byla založena obdobná organizace jako KMK, která sdružovala členy katolické církve – *Berliner Konferenz Europäischer Katholiken*. Více viz GUSKE, Hubertus. *Chronik der Berliner Konferenz europäischer Katholiken. Band 1: 1964-1978. Band 2: 1979-1993*. Berlin: C. Bertelsmann, 1999.

²² ÖKUMENISCHEN INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 90-92.

²³ Viz příloha: INTERNATIONALEN SEKRETARIAT DER CFK. *Mein Bund ist Leben und Frieden. Dokumente und Nachrichten der II. Allchristlichen Friedensversammlung in Prag, 28. Juni bis 3. Juli 1964*. Praha: Sekretariat der CFK, 1964, s. 17-48.

1.5. Působení KMK

Život KMK se neomezilo pouze na organizaci velkých shromáždění. Práce pokračovala kontinuálně, byť samozřejmě s různou intenzitou, i v mezidobí mezi setkáními a lze ji rozdělit na tři hlavní úrovně, které se vzájemně doplňovaly a překrývaly. Zaprvé vznikaly v rámci KMK tzv. pracovní skupiny či stálé komise. Od druhého setkání v dubnu 1959 vznikala potřeba detailněji prozkoumávat a připravovat podklady pro jednotlivá témata, která měla být při společných setkáních prodiskutována a následně určitým způsobem artikulována. Členové jednotlivých pracovních skupin tak nejprve sami sesbírali informace o svém tématu, následně jej prodiskutovali a poté připravili k dané oblasti studijní materiály i pro všechny ostatní účastníky setkání. Na samotné konferenci totiž nebyl dostatečně velký prostor detailněji probírat jednotlivá témata a věnovat se jim do hloubky. Hlavní práce proto probíhala v mezidobí mezi setkáními. V roce 1961 na I. Všekřesťanském mírovém shromáždění bylo těchto pracovních skupin celkem deset a věnovaly se například spravedlnosti, studené válce, německé otázce, odzbrojení či ekumeně.²⁴ O tři roky později na II. VMS došlo k reorganizaci a vzniklo pouze pět komisí – teologická, pro mezinárodní otázky, pro problémy nových států, ekumenická a pro práci s mládeží, které se však věnovaly podobným tématům. Ke změně došlo především kvůli větší efektivitě práce.²⁵ V dalších letech pak počet skupin zůstal, ale měnil se jejich obsah v závislosti na vývoji mezinárodních vztahů a politice organizace – takže například Komise pro problémy nových států se vyvinula v Komisi pro mírovou koexistenci a osvobození.²⁶ I počet členů jednotlivých komisí byl proměnlivý a nelze stanovit jejich přesné číslo. Obvykle však pracovalo ve skupině s různou intenzitou asi dvacet

---

²⁴ Jednotlivé stálé komise byly pracovní skupiny pro: mír a spravedlnost, mír a svobodu, studenou válku, mír a nové státy, mír a německou otázku, zneužití křesťanství, odzbrojení, mír a atomové zbraně, ekumenu, mírovou práci s mládeží. Viz: ROER, Ingo. *Die Christliche Friedenskonferenz. Ein Ort ökumenischer Friedensarbeit. Entwicklung, Struktur, Personen, Aufgabe, Tätigkeit, Daten*. Praha: Informationsabteilung der CFK, 1974, s. 27.

²⁵ Tamtéž, s. 33.

²⁶ CFK (edd.). *Gott ruft: Wählt das Leben! Die Stunde eilt! Christen in Widerstand gegen die Mächte des Todes. Auf dem Wege zu Frieden und Gerechtigkeit für alle. Sechste Allchristliche Friedensversammlung, Prag, 2.-9. Juli 1985*. Praha, 1985, s. 299.

až třicet lidí. Celkem se pak jednalo asi o 250 teologů, jejichž činnost a následné vystupování při společných setkáních organizace byla hodnocena jako nejaktivnější.²⁷

Zadruhé vznikaly v rámci KMK od 60. let regionální skupiny – ať už na úrovni jednotlivých států, například ČSSR, NDR, Indie, USA nebo Japonska, od 70. let pak pro nadnárodní celky v Asii, Africe nebo Latinské Americe.²⁸ Hlavním úkolem těchto skupin měla být osvětová činnost a zprostředkovávání informací a závěrů KMK lidem, kteří se přímo neúčastnili setkání. V Československu se tak dělo především skrze nejdůležitější evangelická církevní periodika jako Křesťanská revue nebo Kostnické jiskry. Regionální skupiny ale také zvaly do své země různé hosty a pořádaly s nimi besedy a podobně. Jejich dalším cílem samozřejmě bylo také nalákat nové členy do KMK.

Zatřetí v KMK hráli důležitou roli aktivní jedinci, kteří se snažili svým příkladem strhnout ostatní a na jejichž životě lze vidět kontinuitu myšlení o mírových a sociálních tématech až do období druhé světové války nebo i před ní. Kromě zmíněných Hromádky s Pospíšilem je třeba zmínit především z německého prostředí Hanse-Joachima Iwanda (1899-1960), Helmuta Gollwitzer (1908-1993) a Martina Niemöllera (1892-1984).²⁹ Do jisté míry tak suplovali kontakty, které se nepodařilo KMK navázat s jinými církvemi.³⁰ Tito a další byli také důležitým pojítkem mezi KMK a jinými (ekumenickými) organizacemi, což dodávalo potřebnou legitimitu. Například Hromádka byl zároveň v letech 1948-1968 členem ústředního výboru Světové rady církví, Martin Niemöller byl v letech 1961-1968 dokonce jejím prezidentem.³¹

---

²⁷ Zpráva o činnosti Křesťanské mírové konference a o přípravách II. Všekřesťanského mírového shromáždění. In: NA, fond: A ÚV KSČ – A. Novotný – zahraničí, inv. č. Křesťanské hnutí, kar. 15, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN II.

²⁸ ORDUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag. Zum 30. Jahrestag der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1988, s. 10-12.

²⁹ Kompletní a přehledné organizační schéma KMK je dostupné v příloze knihy: ROER, Ingo. *Die Christliche Friedenskonferenz...*

³⁰ Agenturní zpráva č. 302 z 6.4.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

³¹ Další ze známých teologů Gustav Heinemann (1899-1976), který byl v letech 1949-1955 prezidentem EKD, později v letech 1969-1974 prezidentem Spolkové republiky Německo a který byl jedním z hlavních německých odpůrců atomové energie, se z účasti na KMK velmi zdvořile omluvil a popřál organizaci mnoho úspěchů. Viz: Dopis G. Heinemanna J. L. Hromádkovi z 8.5.1958. In: Archiv J. L. Hromádky. Korespondence od 1.1.1958 do 31.8.1958.; Stejně tak Albert Schweitzer (1875-1965),

1.6. Hlavní interpretační linie, dosavadní stav výzkumu a použité prameny

Z dílny Křesťanské mírové konference a jejích účastníků existuje velké množství literatury. Z každé konference vznikl samostatný sborník, zároveň byly publikovány texty z jednotlivých pracovních setkání a vzniklo také množství knih a časopisů, které určitým způsobem reflektují činnost KMK. Většinu této literatury však publikoval přímo sekretariát organizace nebo se na nich podíleli účastníci, to znamená, že v těchto materiálech byly prezentované především oficiální stanoviska organizace, případně zástupné texty jednotlivých aktérů. Naopak odborné literatury o tomto tématu, která by dění v KMK komentovala s odstupem, je jen velmi poskrovnu. Po prozkoumání těchto textů lze zjednodušeně říci, že se prosadily dvě hlavní interpretační linie, skrze které byla prozatím Křesťanská mírová konference posuzována. Nejprve „teologická“ či „oficiální“, kterou používali většinou aktéři a představitelé organizace. Tento pohled upřednostňuje jednání teologů a křesťanů, kteří se z vlastního popudu rozhodli řešit světovou krizi a zahleděnost SRC do západních církví a opomíjení církví ve východním mocenském bloku.³² Na druhou stranu současní historici tvrdí, že prameny ke KMK a jejímu fungování je nutné číst především se zřetelem na působení státní socialistické moci a jejího aparátu. Dávají důraz na to, že organizace mohla vzniknout pouze s jejím svolením a následně mohla produkovat pouze takové texty či referáty, které prošly (auto-) cenzurou.³³

---

teolog, lékař, misionář a držitel Nobelovy ceny míru z roku 1952 podpořil organizaci KMK, ale nezúčastnil se. Viz: Dopis J. L. Hromádky A. Schweitzerovi z 28.6.1958. In: Tamtéž.

³² Ve sbornících k jednotlivým setkáním se tento výklad objevuje při popisu organizace, zástupně: POSPÍŠIL, Bohuslav. Die Christliche Friedenskonferenz in Prag. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 85-88.; Dále například: HROMÁDKA, Josef L. *Pravda a život*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1969.; OPOČENSKÝ, Milan. *Životní cesta...*

³³ Např. MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník...*“; LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis der gesamtkirchlichen Ökumene“. Das Verhältnis zwischen der Christlichen Friedenskonferenz und dem Ökumenischen Rat der Kirchen. In: BESIER, Gerhard, BOYENS, Armin a LINDEMANN, Gerhard. *Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg (1945-1990)*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 653-932.

Velmi zřetelně se odlišnosti jednotlivých přístupů projevují v interpretaci vzniku KMK. Prezident celé organizace Hromádka³⁴ napsal, že Křesťanská mírová konference nevznikla „*jen jako politická mírová organizace, která pod záštitou křesťanství má sledovat své určité politické cíle*“, ale vznikla „*z napětí poválečného světa, zvláště pod dojmem intenzivní studené války a měla probudit křesťany k vědomí odpovědnosti udělat vše, aby nedošlo k nové světové katastrofě*.“³⁵ Zdůraznil také, že je tato organizace pouze hnutí, které je otevřené pro každého jednotlivce i církve, a nikoli společenství oficiálních představitelů církevní a jejich institucí, kterou byla a stále je například Světová rada církví. Nemělo však jít o nahrazení těchto dřívějších oficiálních svazů, ale o jejich doplnění o další poradní hlas, který má nabídnout ještě větší ekumenickou spolupráci.³⁶ Hlavní náplní setkání byla podle Hromádky společná snaha o mírovou koexistenci ve světě a o napravení mezinárodní konstelace. Ve světě totiž podle něj panoval „ohromný třídní boj“³⁷, avšak ne v marxistickém slova smyslu. Hromádka vyjadřoval obavu, aby o budoucnosti světa nerozhodovaly jen velké a bohaté národy, ale aby „*miliardy lidí dosáhly záruk proti hladu a politické bezmocnosti, proti nevědomosti a postupnému umírání*“.³⁸ Mírové úsilí tak nemělo být podle něj pouze vytvářeno mocnými, takové bylo podle něj pouze dočasné a tvořilo podhoubí pro další budoucí konflikty. „*Trvalý mír, opakujme, není myslitelný, dokud na jedné straně jsou národy zámožné a syté, na druhé pak hladovějící a chudé*.“³⁹ V tomto smyslu chápal Hromádka i porozumění KMK pro revoluci a brání se, že by organizace přímo tvořila „teologii revoluce“.⁴⁰ S tím souvisí i výtku, kterou si uvědomoval, že KMK zastávala koncepce východoevropských vlád. Nesouhlasil, protože hlavním motivem

---

³⁴ Oficiální literatury ke KMK vzniklo takřka nepřehledné množství a není v silách autora okomentovat každou knihu zvlášť. Zástupně proto byly vybrány texty nejdůležitějšího představitele v prvních letech – J. L. Hromádky.

³⁵ HROMÁDKA, Josef L. *Pravda a život...* s. 115.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, s. 116.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž. „*Dlouho před začátkem první rozvojové dekády (1960-1970) Hromádka jasně viděl ohromný problém tzv. třetího světa. Je třeba vidět, že svoboda národů v Africe, Asii a Latinské Americe má mnoho rozměrů: národní, sociální, ekonomický, mravní a kulturní.*“ OPOČENSKÝ, Milan. *Životní cesta...* s. 24.

⁴⁰ Více viz s. 85-90.

nebyl impuls od těchto režimů, ale zkušenost z válečné katastrofy let 1939-1945 a snaha korigovat stavbu západní společnosti.⁴¹

Velmi podobný názor na KMK měli i teologové a pravidelní účastníci setkání Viktor Hájek (1900-1968)⁴² a Milan Opočenský (1931-2007).⁴³ Zároveň také oba doplnili, že počátky vzniku organizace spadají do roku 1957, kdy se v Modré u Bratislavy konala porada profesorů obou evangelických fakult v Československu – pražské a bratislavské. „*Zde byla poprvé vyslovena myšlenka, že by měla být svolána mezinárodní křesťanská konference za tím účelem, aby vyhlásila stanovisko křesťanů k přípravám atomové války.*“⁴⁴

Na tento interpretační koncept navázal také historik Werner Wittenberger.⁴⁵ Ve své knize potvrdil do velké míry „teologickou“ optiku, ale dodal, že KMK mohla vzniknout a fungovat pouze díky zvláštní mezinárodní konstelaci, která způsobila poptávku po tomto typu organizace, která by spojovala Východ a Západ a reagovala na současné politické, sociální a jiné krize.

Rozdílný názor na vznik a působení Křesťanské mírové konference mají historici Peter Morée a Jiří Piškula.⁴⁶ Ti se snaží ukázat, že koncept církevních kořenů konference je mylný, a že nelze takto KMK vnímat či studovat. Hromádka podle Moréea a Piškuly pak sice držel ochrannou ruku nad celou institucí, ale hlavní hybnou silou byly orgány státní správy či socialistické moci – ať už československé, nebo

---

⁴¹ HROMÁDKA, Josef L. *Pravda a život*.... s. 116.

⁴² ThDr. Viktor Hájek (1900-1968), v letech 1950-1968 synodní senior, tedy nejvyšší představitel Českobratrské církve evangelické.

⁴³ Prof. ThDr. Milan Opočenský (1931-2007), žák J. L. Hromádky, významný teolog ve světovém ekumenickém hnutí.

⁴⁴ HÁJEK, Viktor. Evangelický theolog. K pětasedmdesátinám J. L. Hromádky. In: LOCHMAN, Jan Milíč a SOUČEK, Josef Bohumil. *Pole je tento svět: Sborník k pětasedmdesátým narozeninám J. L. Hromádky*. Praha: Mír, 1964, s. 20.; Obdobně: OPOČENSKÝ, Milan. Životní cesta... s. 23.; Záznam o setkání v Modré viz: POSPÍŠIL, Bohuslav. Na okraj Modranské konference. In: *Křesťanská revue*. 1957, roč. 24, s. 262-263.

⁴⁵ WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz im Kontext von Weltpolitik. Ein unzeitgemäßer Beitrag zur Aufarbeitung der Vergangenheit*. Norderstedt: Books on Demand, 2012.

⁴⁶ Vybrané kapitoly v: MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“...; PIŠKULA, Jiří. The Conception of the Christian Peace Conference and the Totalitarian Regime in Czechoslovakia. In: *Communio Viatorum*. Roč. 52, č. 3, 2010, s. 254-269.

sovětské. A touto optikou je nutné podle nich na působení KMK nahlížet „Skutečnost, že v teologických a někdy i odborných historických statích je často přejímán koncept církevních kořenů konference, nevypovídá pouze o nedostatečné pramenné základně či o špatné heuristické práci badatelů. Ukazuje to také na problém samotného charismatu duchovního otce KMK J. L. Hromádky, který je svými žáky a bývalými kolegy vnímán jako osobnost natolik výjimečná, že ji nezkoumají v kontextu každodennosti: tedy v kontextu diktatury jedné strany a cenzury jakéhokoliv projevu.“⁴⁷ Shodují se tak se závěry historiků Gerharda Lindenmanna, který zkoumal KMK především v německém kontextu a ve srovnání se SRC,⁴⁸ ale i se závěry Gerharda Besiera, který zkoumal vztahy KMK s SED a Stasi.⁴⁹ Morée s Piškulou se dále ve svých textech také snaží ukázat, že z dochovaných materiálů KSČ vyplývá, že KMK odráží původní koncept mírové politiky KSČ již z přelomu let 1949 a 1950, má také pevně dané mantinely vnitřní církevní obsahové a ideové svobody, která odpovídá praxi dohledu nad církevní politikou z minulých let, a že sovětští experti na církevní záležitosti zhodnotili tyto snahy kladně.⁵⁰

1.7. Prameny a archivy

Kromě zmíněné publikované tematické primární a sekundární literatury, ke kterým patří také oficiální periodika Křesťanské mírové konference,⁵¹ jsou v předložené práci používána také relevantní československá periodika, do kterých aktéři přispívali. Především se jedná o *Communio viatorum*,⁵² časopis, který v roce 1958 založili evangeličtí teologové Josef Lukl Hromádka a Josef Bohumil Souček, jehož hlavní náplní je sdílení teologické diskuze ze středoevropské perspektivy. Tento

---

⁴⁷ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“... s. 238.

⁴⁸ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 653-932.

⁴⁹ BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche. Der Weg in die Anpassung*. München: C. Bertelsmann, 1993.

⁵⁰ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“... s. 247.

⁵¹ *Christliche Friedenskonferenz*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1962-1989.; *Informationsbulletin der CFK*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1961-2000.

⁵² *Communio viatorum. A Theological Journal*. Praha: ETF UK, 1958-.

časopis navíc po zasedání KMK vydával některé její rezoluce a odborné texty.⁵³ Dalšími relevantními periodiky jsou časopisy vydávané či přidružené Českobratrské církvi evangelické, tedy *Křesťanská revue*⁵⁴ a *Kostnické jiskry*.⁵⁵

Zachované prameny ke Křesťanské mírové konferenci a jejímu organizačnímu fungování jsou uloženy především v Archivu bezpečnostních složek, kde se nachází většina pramenů, a to nejen záznamy o kontaktech zástupců KMK s orgány československé státní správy či agenturní zpravodajství spolupracovníků StB, ale i většina zápisů ze schůzí a interní zpravodajství. Další prameny byly čerpány z Archivu Českobratrské církve evangelické, Národního archivu, a také v *Evangelisches Zentralarchiv in Berlin*. Informace o působení zakladatele KMK Josefa Lukla Hromádky byly čerpány z jeho osobního archivu v archivu Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Pro účely této práce byl uskutečněn také rozhovor s teologem a pamětníkem Karl-Johannem Resem, který se účastnil setkání KMK v letech 1960-1968. V této době působil v *Evangelische Kirche in Westfalen* a od 70. let v Západním Berlíně. Úloha rozhovoru je však spíše ilustrativní, má nastolovat či potvrzovat otázky a dokreslovat celkový obraz práce.

1.8. Ostatní literatura

Diplomová práce se dotýká především dvou širších aspektů československých dějin a dějin myšlení. Nejprve dějin poststalinského období, kterému se věnoval ve své práci například historik Pavel Kolář,⁵⁶ jenž se snažil uchopit dobu 1956-1968 jako periodu postupně se prosazujícího revizionismu poválečného vývoje. Tedy jako období kontinuitní s předcházející periodou stalinismu, která se ovšem zároveň snažila

---

⁵³ Historici Peter Morée a Jiří Piškula o Communio Viatorum tvrdí, že vzniklo s plánem na zřízení KMK a tento časopis měl pomáhat k propagaci organizace. Nakonec však vycházel jako cizojazyčné periodikum Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. Viz: MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“... s. 253.

⁵⁴ *Křesťanská revue. Měsíčník pro odpovědný dialog*. Praha: Oikumené – Akademická YMCA, 1927-. Popř. *Theologická příloha Křesťanské revue*. Praha: KEBF – ÚCN – Kostnická jednota, 1952-1968.

⁵⁵ *Kostnické jiskry*. Praha: Kostnická jednota, 1914-.

⁵⁶ KOLÁŘ, Pavel. *Der Poststalinismus. Ideologie und Utopie einer Epoche*. Köln: Böhlau, 2016.

o reflexi a vyrovnání se s ním.⁵⁷ Zároveň jde o dobu přeměny vztahů mezi východním a západním mocenským blokem, kdy začalo docházet k častějším vzájemným kontaktům napříč železnou oponou, k čemuž přispívaly ve velké míře například i mezinárodní organizace.⁵⁸

Zadruhé si bude předkládaný text všímat širšího kontextu rozvíjejícího se křesťansko-marxistického dialogu.⁵⁹ Jednalo se celoevropský fenomén, který se postupně rozšířil i do zbytku světa. Do nedávné doby stál však na okraji historické reflexe a jeho kritická zhodnocení se objevovaly spíše výjimečně, a to nejčastěji od jeho samotných aktérů.⁶⁰ Na druhou stranu v posledních letech se dostalo toto téma do popředí a vzniká o něm větší množství literatury, která na příkladu křesťansko-marxistického dialogu zdůrazňuje propojenost Evropy v době studené války a cirkulaci idejí napříč mocenskými bloky.⁶¹ Velmi významný příspěvek je také od filosofů a historiků Ivana Landy, Jana Mervarta a Jiřího Růžičky, kteří vydali o proměnách křesťansko-marxistického dialogu v Československu hned několik textů.⁶² I když podávají přehledný výklad vývoje této problematiky v českých zemích, hlavní těžiště jejich práce spočívá v analýze oficiálních státních institucí a jejich pracovníků, jako

---

⁵⁷ Podobné vnímání období 1956-1968 také viz: SOMMER, Vítězslav, SPURNÝ, Matěj a MRŇKA, Jaromír. *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019.

⁵⁸ CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide. In: *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territoria*. 2017, roč. 17, č. 1, s. 35-60.; Tíž (edd.). *Planning in the Cold War Europe. Competition, Cooperation, Circulation (1950s-1970s)*. Oldenbourg: Walter de Gruyter, 2018.

⁵⁹ V předložené práci bude používáno tohoto pořadí slov křesťanský a marxistický, protože půjde především o křesťanský pohled na marxismus a jeho užívání v praxi.

⁶⁰ Např. MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue in Eastern Europe*. Minneapolis: Augsburg, 1981.

⁶¹ Např. TÓTH, Heléna a WEIR, Todd H. Religion and Socialism in the Long 1960s. From Antithesis to Dialogue in Eastern and Western Europe. In: *Contemporary European History*. 2020, roč. 29, s. 127-138.; MATĚJKA, Ondřej. Social Engineering and Alienation between East and West: Czech Christian-Marxist Dialogue in the 1960s from the National Level to the Global Arena. In: CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej (edd.). *Planning in the Cold War Europe...* s. 165-186.

⁶² Např. MERVART, Jan a RŮŽIČKA, Jiří. *Rehabilitovat Marxe. Československá stranická inteligence a myšlení poststalinové modernity*. Praha: NLN, 2020.; LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*. Praha: Filosofia, 2017.; MERVART, Jan. Czechoslovak Marxist Humanism and the Revolution. In: *Studies in East European Thought*. 2017, roč. 69, č. 1, s. 111-126.

například Sociologického ústavu Československé akademie věd nebo Filosofické fakulty na Karlově univerzitě v Praze. Další důležitou analýzou vývoje marxistické filosofie po roce 1953 je kniha historika Michala Kopečka, který se věnuje srovnání československého, polského a maďarského myšlení na tomto poli a podává přehled jejich základních vývojových tendencí a témat.⁶³

1.9. Dosavadní výzkum autora

Na tomto místě je také potřeba zmínit dosavadní úsilí autora předkládané diplomové práce. O Křesťanské mírové konferenci jednala diplomová práce obhájená v roce 2019 na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy.⁶⁴ V tomto textu jsem se věnoval německému kontextu KMK a jejích možnostem fungování v rámci NDR. Podrobně jsem se také věnoval jednomu z témat konferencí – otázce rozděleného Německa a úloze této problematiky v kontextu mezinárodní politiky. Vycházel jsem především z oficiálních pramenů a ukázal jsem, jakým způsobem KMK či její zástupci chtěli veřejně vystupovat. Proto jsem upozadil výzkum v archivech státní bezpečnosti. Ve svém textu jsem se snažil ukázat dlouhodobou kontinuitu německého mírového úsilí, které navazovalo především na tradici tzv. *Vyznávající církve* (něm. *Bekennende Kirche*), protinacistického hnutí v rámci *Evangelische Kirche in Deutschland*, a její hlavní představitele Dietricha Bonhoeffera (1906-1945) a Karla Bartha (1886-1968). Je třeba zdůraznit, že tato kontinuita nebyla pouze ideová, ale i personální. V německém prostředí také již po válce vznikaly levicově a pacifisticky orientované projekty a výzvy. Z hlediska KMK byl patrně nejdůležitější text *Darmstadtské slovo* z roku 1947, které iniciovali spolu s Karlem Barthem i Hans-Joachim Iwand a Martin Niemöller – pozdější účastníci a zakladatelé KMK. Z hlediska problematiky německé otázky jsem se snažil ukázat postupný vývoj, který se v polovině 60. let ustálil. Účastníci konference vyzývali vlády světových velmocí, aby uznaly rovnoprávnost NDR se SRN a zajistily nezávislost NDR. Následně se z ní měl stát most mezi Východem a Západem a mělo tak vytvořit střední cestu mezi socialismem

---

⁶³ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*. Praha: Argo, 2009.

⁶⁴ BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo...*

a kapitalismem. Tyto závěry se shodovaly se zahraničněpolitickou koncepcí východoněmecké vlády.

1.10. Teoretická východiska

Výchozí idejí předložené práce je předpoklad, že vznik a působení Křesťanské mírové konference v prvních letech fungování organizace do roku 1968 bylo esenciálně ovlivněno generační zkušeností z druhé světové války. Jedním z cílů textu je představení dlouhodobé kontinuity, během které se zformovaly základní ideje prosazované právě na setkáních KMK. Ale již při základním porovnání s vývojem další významné ekumenické organizace, tedy Světové rady církví, se ukazuje, že v tehdejší době docházelo nejen v rámci KMK, ale i v ostatních církvích a jejich organizacích k diskuzím o vztahu křesťanů k marxismu či socialismu jako společenském uspořádání. Zároveň s tím se diskutovalo, jakou roli hraje křesťan v ateistické či sekularizované společnosti, respektive ve světě, kde dochází k odchodu z tradičních církví. Pro analýzu těchto fenoménů se jako teoretické východisko nabízí koncept *generace*, a také *zkušenosti* jakožto formujících podnětů pro skupinu teologů, jež v důsledku vedla k založení KMK. V závěru této kapitoly je dodáno krátké vysvětlení pojmu *ideologie* a jeho vztahu ke křesťanství a marxismu, i když je v samotném textu používán spíše ojediněle.

Specifikum předkládané práce spočívá i ve zvolené periodizaci. Celý text je ohraničený mezníky 1958 a 1968, první dekádě existence Křesťanské mírové konference, když se rozvíjela a byla pod formujícím dohledem jejích zakladatelů, zejména Josefa L. Hromádky. Zároveň jde ale i o periodu, označovanou v teologicko-historické literatuře za „dlouhá 60. léta“. Jedná se o období především v německých církevních dějinách, kdy došlo k politizaci teologie. Byla to určitá církevní snaha ujasnit si svou roli v moderní a sekularizované společnosti a prodiskutovat možnosti politického jednání církví.⁶⁵

---

⁶⁵ STRÜMPFEL, Annegreth. „Theologie der Hoffnung – Theologie der Revolution – Theologie der Befreiung“. Zur Politisierung der Theologie in den „langen sechziger Jahren“ in globaler Perspektive. In: FITSCHEN, Klaus, HERMLE, Siegfried, KUNTER, Katharina, LEPP, Claudia a ROGGENKAMP-KAUFMANN, Antje. *Die Politisierung des Protestantismus. Entwicklungen in der Bundesrepublik Deutschland während der 1960er und 70er Jahre*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, s. 150.

1.11. Generace

Pojem *generace* jako jeden z prvních do oblasti sociálně-vědního a historického bádání přenesl z oblasti přírodních věd sociolog a filosof Karl Mannheim ve 20. letech 20. století. Své základní poznatky pak shrnul v textu *Das Problem der Generationen*.⁶⁶ Generace podle Mannheima nemá žádná konkrétní reálná spojení zahrnutých lidí. Někdy se ale stává, že se tyto konexe vytvoří, v tomto případě se však jedná o vědomou souvislost, která je předpokladem pro vytvoření určité konkrétní skupinové formace.⁶⁷ Generace je tedy nevědomá souvislost, nejedná se o společenství, která se však za určitých podmínek může stát základem pro vědomý svazek daných lidí. Základní společnou vlastností skupiny individuí, které následně můžeme označit jako generaci, jsou podle Mannheima i pro sociálněvědní výzkumy společné životní mezníky,⁶⁸ především pak podobný rok narození – udává se přibližně rozpětí jednoho desetiletí.⁶⁹ To totiž vytváří velké množství možností setkání při obdobných situacích v oblasti jednání, cítění či myšlení.⁷⁰ Nová generace se však nevyznačuje pouze tím, že se určitá skupina lidí narodila ve stejnou či podobnou dobu. Je charakteristická také proto, že přejímá nové kulturní vzory, kterými nahrazuje staré. Dále tím, že se aktivně podílí pouze na určité časově vymezené části dějinného procesu, při které čerpá společnou historickou zkušenost. A v neposlední řadě je nová generace význačná i proto, že je po určité době překonána opět jinou generací.⁷¹ Mannheim zároveň dodává, že čím rychlejší je tempo společensko-duchovní dynamiky, tím je větší šance, že se nová generace vymezí novým pohledem proti staré, protože společenská dynamika působí novým způsobem na společenské konstanty a novým způsobem je

---

⁶⁶ První vydání je z roku 1928. V textu užitá verze: MANNHEIM, Karl. *Das Problem der Generationen*. In: Týž a WOLF, Kurt H. (edd.). *Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk*. Berlin: Luchterhand, 1964, s. 509-565.

⁶⁷ Tamtéž, s. 524.

⁶⁸ Tamtéž, s. 527.

⁶⁹ MATĚJKA, Ondřej. Uses of a „Generation“: The Case of the Czech „68ers“. In: BERGHOFF, Harmut, JENSEN, Uffa, LUBINSKI, Christina a WEISBROD, Bernd. *History by Generations. Generational Dynamics in Modern History*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2013, s. 259.

⁷⁰ MANNHEIM, Karl. *Das Problem der Generationen...* s. 528.

⁷¹ Tamtéž, s. 529-541.

zpracovává či přepracovává.⁷² *Generaci* je tedy možné v historickém bádání pojímat jako kolektivní identitu určité skupiny lidí, která sdílí daný sociální čas.⁷³

Je nutné ale zdůraznit, že generační souvislost či jednota je užší a konkrétnější než prostý generační vztah daný v podstatě náhodou, že se dva lidé narodili ve stejnou dobu na podobném místě. Aby mohli být dva jedinci takto označeni, musí pod vlivem společného životního osudu vstupovat do společných historicko-sociálních struktur. Jednotu generace formují „příbuzné“ ideje, které formují každého jedince z generace, jejich pohled na realitu, pohled na umění, pocity a podobně.⁷⁴ Lidé tedy musí také sdílet své interpretační a formativní principy.⁷⁵ Sociolog Pierre Bourdieu souhrn těchto vlastností nazval *habitus*. Jedná se o soubor dispozic v sociálním prostoru, které jsou produktem společenských podmínek, jež jsou spjaté s daným postavením. Vyjadřuje například stejné praktické činnosti nebo statky určitého jednotlivce či skupiny lidí. Jedná se o „*generativní a jednotící princip z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností.*“ Habity jsou také diferencované a skrze ně dochází k sociální diferenciaci.⁷⁶

Z tohoto důvodu je také pro individua důležitý jejich stejný historický rámec života – stejné dějinné zkušenosti, či životní prostor.⁷⁷ V případě Křesťanské mírové konference se jedná o zkušenost s nacistickou nadvládou Německa ve střední Evropě v celém období Adolfa Hitlera u moci, tedy od roku 1933 do 1945, protože mnozí ze zakladatelů KMK byli aktivní ve *Vyznávající církvi*. Tím, že se výzkum zabývá skupinou křesťanů, která vytvořila organizaci na základě určitých společných pacifistických hodnot, které vzešly často ze zkušeností s nacistickým režimem, je možné se vyhnout časté kritice užití *generace* v oblasti historického bádání. A to té, že je těžké určit, nakolik byla generace lidí ovlivněna určitou *generační zkušeností*

---

⁷² Tamtéž, s. 551-555.

⁷³ CORSTEN, Michael. Čas generací. In: *Sociální studia*. 2007, roč. 4, č. 1-2, s. 47.

⁷⁴ MANNHEIM, Karl. Das Problem der Generationen... s. 542-545.

⁷⁵ CORSTEN, Michael. Čas generací... s. 54.

⁷⁶ Viz: BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 14-17, zde především s. 16.

⁷⁷ MANNHEIM, Karl. Das Problem der Generationen... s. 547-548.

a nakolik podle této zkušenosti dále jednali. Stejně tak odpadá otázka, zda vybranou historickou zkušenost aktéři vůbec zaregistrovali.⁷⁸

Termín generace se tedy používá pro aktéry, kteří „*mezi sebou sdílejí určitou výjimečnou zkušenost, mají podobné politické názory, sociální habitus a kulturní praxi, a kteří zvládnou se postavit proti z jejich pohledu převládající kulturní hegemonii.*“⁷⁹ Nelze ale upřednostňovat pouze politické zkušenosti pro tvorbu kolektivního povědomí, jako to udělal Mannheim, byť bude v této práci privilegována. Současní historici například vyzdvihují také roli kultury či masových médií, zvláště pak při zkoumání *generace 68*.⁸⁰ Dalším rozvinutím klasického Mannheimova konceptu je rozdělení užití termínu *generace* jednak na skupinu lidí, jež pochází z antropologicky verifikovatelné komunity lidí stejného věku či zkušenosti, kterou formoval již zmíněný sociolog. A rovněž na narativní či sociální konstrukt, který je nástrojem pro určitý politický účel.⁸¹ Tento druhý způsob je užíván především v politické sféře či v jiné diskuzní rovině jako nástroj pro vymezení se vůči určité věkové kategorii.⁸²

Jak již bylo naznačeno, klíčovým faktorem pro užití *generace* v historickém výzkumu je její ovlivnění lidského jednání skrze určité interpretační a formativní systémy.⁸³ Tyto principy vytváří generace ustavováním převládajícího řádu významů skrze své diskurzivní praktiky a jazyk. Ty se učí ze svého okruhu lidí, kteří s nimi sdílejí

---

⁷⁸ CORSTEN, Michael. Biographie, Lebensverlauf und das „Problem der Generation“. In: *BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufanalysen*. 2001, roč. 14, č. 2, s. 39-41.

⁷⁹ BERGHOFF, Harmut, JENSEN, Uffa, LUBINSKI, Christina a WEISBROD, Bernd. Introduction. In: Tíž (edd.). *History by Generations...* s. 7.

⁸⁰ VON DER GOLTZ, Anna. Introduction. Generational belonging and the ‘68ers’ in Europe. In: Tatáž (edd.). *Talkin’ ‘bout my generation. Conflict of generation building and Europe’s ‘1968’*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2011, s. 15.

⁸¹ MATĚJKA, Ondřej. We are the generation that will construct socialism. The Czech 68ers between manifest destiny and mark of Cain. In: Tamtéž, s. 116-117.

⁸² Více o narativním užití termínu *generace*, v tomto případě jako pojmu, který pomáhal mladým Němcům se vymezit vůči svým rodičům, jenž zažili či zapříčinili druhou světovou válku, viz: NEHRING, Holger. ‘Generation’, modernity and the making of contemporary history. Responses in West European Protest Movements around ‘1968’. In: Tamtéž, s. 71-94.

⁸³ Někdy bývá *generace* zaměňována s termínem *kohorta* – ta se ale užívá především pro zkoumání společných znaků určité skupiny, jako například jejich příjem, majetek, společenské postavení nebo hodnoty, postoje a přesvědčení. To také umožňuje určení více *kohort* v průběhu života a jejich následné srovnávání. Naproti tomu *generace* se zaměřuje právě na kolektivní jednání v každodenním životě. Více viz: CORSTEN, Michael. Čas generací... s. 48.

pozici v sociálním řádu, přičemž nezastupitelnou roli v tomto učení hrají instituce, které člověk v průběhu svého života navštěvuje či využívá.⁸⁴ Generace tedy od sebe navzájem odlišuje především to, že odlišným způsobem prožívají historické zkušenosti.⁸⁵

Koncept *generace* je kritizovaný za svou nejasnost a nesamozřejmost přenosu výkladu historické zkušenosti mezi lidmi. Lze jen s obtížemi ukázat, jakým způsobem jedinec přebírá hodnotové systémy skupiny – tedy shora dolů, oproti například rodině.⁸⁶ Dalším problémem je samotné zkoumání, které má zachytit kontury nejasně vymezeného uskupení.⁸⁷ Z těchto důvodů bude brána *generace* spíše jako výchozí bod, ze který bude napomáhat k určení počátku Křesťanské mírové konference jako „dítěte své doby“. KMK lze představit jako potomka skupiny teologů s obdobným habitem a sociálním pozadím, kteří založením organizace a způsobem jejího vedení specificky reagovali na společensko-politické uspořádání a kulturní vlivy druhé poloviny 50. let 20. století.

1.12. Zkušenost

Zkušenost se jako filosoficko-historický koncept rozvíjel různými směry již od antického Řecka. V některých případech docházelo ke zdůraznění empirické znalosti objektu či události (Immanuel Kant), na druhé straně pak mysticko-náboženský zážitek (Martin Buber). V této práci bude *zkušeností* myšleno specifické vnímání reality, ale zároveň také její zpracování a reakce na ni. Jedná se tedy o oboustranný vztah člověka k okolnímu světu, kdy člověk na jednu stranu přijímá podněty z okolí, ale zároveň si je zjednodušeně řečeno určitým způsobem vykládá, a následně podle toho jedná, čímž zpětně ovlivňuje a přetváří okolní realitu.

Důležitým znakem *zkušeností* jsou její reprezentace, především jazykové, ale i paměťové, které způsobují její různé vyprávění a následné vnímání. Jedná se o důležitý vztah mezi minulostí a současností, který přeměňuje vnímání budoucnosti.

---

⁸⁴ Tamtéž, s. 55-58.

⁸⁵ MARADA, Radim. Karl Mannheim. Sociologie generací. In: ŠUBRT, Jiří (edd.). *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Čeněk, 2007, s. 121.

⁸⁶ JAEGER, Hans. Generations in History. Reflections on Controversial Concept. In: *History and Theory*. 1985, roč. 24, č. 3, s. 281.

⁸⁷ Tamtéž, s. 287.

Reprezentace *zkušenosti* také způsobují, že samotný zážitek nemusí být přímý, ale může se předávat nepřímo pomocí příběhů, pomníků, knih a dalších narativních systémů. Zkušenost napomáhá vytvářet strukturu, jež ovlivňuje nejen percepci okolního světa, ale také má impakt na společenství, ve kterém se jedinec nachází nebo do kterého se chce začlenit. *Zkušenost* tak významným způsobem ovlivňuje celkovou identitu individua.⁸⁸

V rámci předkládané práce bude *zkušenost* z druhé světové války, úmrtí milionu lidí či svržení atomových bomb na japonská města Hirošimu a Nagasaki pojímána jako formující základ nejen pro vznik KMK, ale pro celkové mezinárodní ekumenické úsilí křesťanských církví v poválečném období, které mělo obdobným katastrofám do budoucna předejít.

1.13. Intelektuál

Diplomová práce je zaměřená především na jednání specifického typu *intelektuálů*, kteří v návaznosti na své předchozí mírové úsilí založili Křesťanskou mírovou konferenci. Zároveň se podíleli na *intelektuálním*, filosoficko-teologickém rozhovoru s marxisty. Kdo je však oním *intelektuálem*? Historik Georg Jäger zdůrazňuje, že *intelektuál* je typický tím, že upozorňuje na nedostatky společnosti, vysvětluje její nebezpečí a dává jí morální vzor. Zároveň klade kritické otázky a snaží se za každých okolností hledat pravdu. Dále pak *intelektuál* drží a spravuje vědu či vědění ve společnosti, udržuje symbolický řád věcí, diskutuje o základních hodnotách společnosti a lidských právech a může se ptát, co je dobré a co špatné. To jim dává velkou *symbolickou moc*, protože mohou ovlivňovat vnímání světa lidí okolo sebe, jeho výklad, reprezentaci a podobně.⁸⁹ Jäger tak rozvíjí myšlenky francouzského sociologa Pierra Bourdieu, který zdůrazňuje právě vysokou symbolickou moc intelektuálů. Navíc v případě, že oficiálně nehraje ekonomický kapitál žádnou roli – v socialistických společnostech by ji hrát neměl, o to důležitější a větší roli hraje *kulturní*

---

⁸⁸ Více o zkušenosti viz: CARR, David. *Experience and History. Phenomenological Perspectives on the Historical World*. New York: Oxford University Press, 2014. Zde především s. 1-64.

⁸⁹ JÄGER, Georg. Der Schriftsteller als Intellektueller. Ein Problemaufriß. In: HANUSCHEK, Sven, HÖRNIGK, Therese a MALENDE, Christine (edd.). *Schriftsteller als Intellektuelle. Politik und Literatur im Kalten Krieg*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000, s. 1-9.

kapitál, tedy nabyté schopnosti jedince, které mu pomáhají k dosažení určitého sociálního statusu, například vzdělání nebo funkce.⁹⁰

1.14. Ideologie

Vznik a úspěšné působení Křesťanské mírové konference může být v podstatě překvapivé, protože došlo ke spolupráci dvou *ideologických* nepřátel, tedy křesťanských církví a státně socialistické moci. Předložený text zkoumá, za jakých podmínek tyto dvě entity mohly spolupracovat, v tomto případě dokonce na mezinárodním poli. Na počátku výzkumu je však nutné specifikovat, v čem se vzájemný antagonismus tvořil.

*„Ideologie jsou soustavy symbolicky zatížených věr a výrazů, které představují, interpretují a hodnotí svět tak, aby vytvářely, mobilizovaly, řídily, organizovaly a ospravedlňovaly určité způsoby nebo cíle jednání a jiné pak zatratily.“*⁹¹ Ideologie je tedy způsob myšlení, který je určitým způsobem ukotvený, například skrze výroky či texty, ale zároveň je v následné praxi vysoce rozmanitý. Jedná se o celé sítě významů, které se rozvíjí kolem stanovených ústředních hodnot. Jejich hranice jsou však nejasné a na tomto pomezí vzniká prostor pro vzájemné vyjednávání či konflikt.⁹² Italský filosof Antonio Gramsci dal *ideologii* mimořádnou důležitost, protože podle něj právě v ní si lidé uvědomují své postavení, postoje či životní cíle, proto se může stát pro nějakou entitu nástrojem k získání *hegemonie* či vládnoucího postavení.⁹³ Historik Martin Pácha navrhuje pro zkoumání role církví v komunistických státech užívání právě tohoto Gramsciho konceptu, protože ukazuje konflikty znepřátelených entit při vytváření odlišných příběhů, které utváří rozdílné vidění světa.⁹⁴

---

⁹⁰ BOURDIEU, Pierre. Politisches Kapital als Differenzierungsprinzip im Staatssozialismus. In: ... s. 33-40. Zde především s. 35-38.

⁹¹ Shrnující definice termínu *ideologie* z vícero sociologických slovníků. Citováno dle: KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 22.

⁹² SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016, s. 54.

⁹³ WOOLCOCK, Joseph A. Politics, Ideology and Hegemony in Gramsci's Theory. In: *Social and Economic Studies*. 1985, roč. 34, č. 3, s. 199-210.

⁹⁴ PÁCHA, Martin. Možnosti výzkumu katolické církve v českých zemích v raném období komunistické diktatury. In: *Soudobé dějiny*. 2019, roč. 26, č. 2-3, s. 350-362. Zde především s. 355-361.

Tímto způsobem je také nahlíženo v předložené práci na křesťanství a marxismus, tedy jako na interpretační systémy, které se snaží pomocí své věrouky vytvářet vlastní příběhy. Avšak tématem textu bude hledání styčných ploch a vzájemné koexistence v prostoru pomezí obou soustav, spíše než popis antagonismů a třecích ploch.

2. Německé kořeny Křesťanské mírové konference

V období soupeření dvou mocenských bloků po druhé světové válce zastávaly mezi nimi církve a náboženství specifickou roli. I když se mohlo zdát, že zneprátelené strany spolu nemohou mít nic společného, právě církve a náboženské organizace dokázaly v politicky znesvářené atmosféře částečně překonat vzniklé bariéry a zvládly určitým způsobem propojit křesťany z Východu a Západu. Studenou válku proto nelze vnímat pouze „realisticky“, tedy jako souboj dvou plně oddělených nepřátel, kteří byli vnitřně jednotní.⁹⁵ Ale je nutné na ni nahlížet jako na prostor různých vztahů, ve kterém jednotliví aktéři – nejen státní – hájili své unikátní zájmy.⁹⁶ Takovými aktéry byly i církve a náboženské organizace, tedy i Křesťanská mírová konference. Byly tak vytvořeny vztahy na třech rovinách – institucionální, obsahové (dialog, možnost předávání literatury atp.) a symbolické (samotná možnost setkávání lidí z Východu a Západu).⁹⁷

V německém prostředí se za druhé světové války a po ní formovala generace teologů a křesťanů, kteří chtěli napravit škody napáchané za války a nechtěli dopustit další mezinárodní konflikty. Zároveň byla tato určitá skupina intelektuálů v úzkém kontaktu s československými křesťany, konkrétně s českobratrskými evangelíky, a do velké míry se navzájem ovlivňovali, což lze doložit například na řadě společných setkání, akcí, studií v zahraničí nebo návštěv, jejichž kontinuitu lze nalézt již z meziválečného období. Českoslovenští partneři se pak nechali inspirovat jejich idejemi vztahu křesťana ke společnosti a ke svému okolí, což do velké míry ovlivnilo i samotný vznik Křesťanské mírové konference. Jaká je tedy historie německých zájmů o politická a mírová témata? Jakým způsobem byly vzniklé ideje v československých kruzích, respektive v okruhu zakladatelů KMK reflektovány?

---

⁹⁵ „Realistické“ pojetí studené války vyplývá například ze závěrů textu GADDIS, John L. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

⁹⁶ KIRBY, Dianne. Religion and the Cold War. An Introduction. In: KIRBY, Dianne (edd.). *Religion and the Cold War*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, s. 1-22. Především s. 1 a 20.

⁹⁷ Obdobně viz: BADENOCH, Alexander, FICKERS, Andreas a HENRICH-FRANKE, Christian. Broadcasting and the Cold War. Some Preliminary Results. In: Titíž (edd.). *Airy Curtains in the European Ether. Broadcasting and the Cold War*. Baden-Baden: Nomos, 2013, s. 361-373.

2.1. EKD a odpovědnost za společnost

Dlouhodobou kontinuitu globalizace a politizace, tedy aktivitu, jež má za cíl ovlivnit činnost na státní úrovni, lze u náboženských uskupení nalézt již v 19. století.⁹⁸ Perioda po druhé světové válce však byla bezprecedentní v realizaci ekumenických organizací.⁹⁹ Mezi nimi vynikala Světová rada církví, založená v roce 1948 v Amsterdamu. Jednotlivé církve pak podporovaly různá společenství, většinou za účelem zpětných subvencí ze strany těchto mezinárodních subjektů. Důležité bylo, že tyto organizace také dokázaly přesáhnout hranice Evropy a přilákaly i církve z Asie, Afriky a Latinské Ameriky, čímž byla částečně překonána jejich fragmentárnost.¹⁰⁰

Stejně tak lze spatřovat v dějinách opakované pacifistické požadavky křesťanů, které navazují v podstatě na určité prvky mírového úsilí prvních křesťanů. Pacifismus ve 20. století se však od toho předchozího odlišoval svou heterogenitou, protože se na jeho prosazování podílelo značné množství jak hnutí, tak intelektuálů jako jednotlivců.¹⁰¹ Kvůli silnému československo-německému tandemu, který od počátku Křesťanské mírové konference určoval hlavní teologický směr organizace,¹⁰² byli v prvních chvílích exponováni především teologové z Německa, respektive z již zmíněného protinacistického hnutí v rámci *Evangelische Kirche in Deutschland* zvané *Vyznávající církev* (něm. *Bekennende Kirche*).¹⁰³ Hnutí bylo založeno v roce 1934 a je považováno za opozici k hnutí *Němečtí křesťané* (něm. *Deutschen Christen*), které bylo pronacisticky orientováno, prosazovalo antisemitismus v křesťanství, k čemuž si

---

⁹⁸ GREEN, Abigail a VIAENE, Vincent (edd.). Introduction. Rethinking Religion and Globalization. In: Tytéz (edd.). *Religious Internationals in the Modern World. Globalization and Faith Communities since 1750*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2012, s. 1.

⁹⁹ KENNEDY, James C. Protestant Ecclesiastical Internationals. In: Tamtéž, s. 300.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 296-297.

¹⁰¹ HOFHEINZ, Marco. Einleitung. Christlich-theologischer Pazifismus im 20. Jahrhundert. In: HOFHEINZ, Marco a VAN OORSCHOT, Frederike (edd.). *Christlich-theologischer Pazifismus im 20. Jahrhundert*. Münster: Aschendorff, 2016, s. 11-12.

¹⁰² RUTHENDORF-PRZEWOSKI, Cornelia von. *Der Prager Frühling und die evangelischen Kirchen in der DDR*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015, s. 116-138.; BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo...* s. 27-29.

¹⁰³ O vztahu *Bekennende Kirche* k ČCE viz: SOUČEK, Josef B. Die Bekennende Kirche in Deutschland und der tschechische Protestantismus. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1965, roč. 20, s. 251-254.

jeho členové vybírali vhodné pasáže z Bible, avšak v nevhodném kontextu. *Vyznávající církev* naopak odmítala totalitní nároky státu a nechtěla, aby se církev stala orgánem politické moci, a trvala na důsledném výkladu biblické zvěsti, včetně Starého zákona. Své zásady pak artikulovala v tzv. Barmenských tezích, jež se v roce 1945 staly základem pro vznik EKD. Za své názory a činy byli členové *Vyznávající církve* během války často perzekuováni a například Dietrich Bonhoeffer byl zavražděn v koncentračním táboře Flossenbürg.¹⁰⁴

Nejdůležitějšími inspirátory *Bekennende Kirche*, na které také v prvních letech navázala Křesťanská mírová konference, byli pravděpodobně Martin Niemöller (1892-1984) a Hans-Joachim Iwand (1899-1960), pozdější otcové KMK. Dále pak Karl Barth (1886-1968)¹⁰⁵ a zmíněný Dietrich Bonhoeffer (1906-1945). Historik Klaus Fitschen zmiňuje, že právě specifické československé pojetí Bartha a Bonhoeffera způsobilo, že se Praha stala jedním z center křesťansko-marxistického dialogu.¹⁰⁶ Bonhoefferovy texty se navíc staly přímou inspirací a studijními materiály pro první setkání KMK.¹⁰⁷ V nich Bonhoeffer často mluví o svobodném životě a jednání, ale toto jednání podle něj musí být zodpovědné. Každý má svou zodpovědnost. Nejsou však žádné zákony, které by toto jednání měly řídit, avšak je zde rozhodnutí následovat Boží jednání. Otázka míru je pak podle něj spojena s otázkou sociální spravedlnosti a také s otázkou

---

¹⁰⁴ Více viz: BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo...*, s. 16-18.

¹⁰⁵ Karl Barth byl švýcarský teolog a je považován za jednoho z nejvýznamnějších protestantských teologů 20. století. Jeho pojetí křesťanství se vyznačuje silným akcentem na roli člověka ve společnosti, avšak ve svých rozbořech (především Biblického listu Římanům) zdůrazňuje aktivitu Boží a kritizuje snahu člověka se k němu přiblížit. Víra pro něj znamená právě to, že člověk přijme, že ten, kdo je aktivní, je ve své lásce Bůh. V teologické práci zdůrazňoval práci s Biblickým textem, protože jej psali ti, kteří byli svědky očekávání a příchodu Ježíše Krista, a je z něj tedy možné i dnes slyšet živý Boží hlas, který zdůrazňuje spásu a zachování stvoření. Úkolem církve v moderním světě je pak vykládat Boží slovo a zmíněná starost o všechny své členy a bližní. Spolu s tím Barth vyzýval k politické odpovědnosti za svět, protože právě na tomto poli se podle něj rozhoduje o člověku a zachování jeho existence. Zároveň kritizoval, že kapitalistické uspořádání společnosti se nedostatečně zajímá o své nejchudší členy a obhajoval některé principy socialismu. Více o Karlu Barthovi např. BARTH, Karl. *Boží božství a Boží lidství. Sedm kratších textů*. Brno: CDK, 2005.; ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí. Pět evangelických teologů 20. století: Barth, Brunner, Tillich, Althaus, Iwand*. Brno: CDK, 2005.

¹⁰⁶ FITSCHEN, Klaus. Zur Einführung. In: FITSCHEN, Klaus, HERMLE, Siegfried, KUNTER, Katharina, LEPP, Claudia a ROGGENKAMP-KAUFMANN, Antje. *Die Politisierung des Protestantismus...* s. 119.

¹⁰⁷ WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz...* s. 149-150 a 163.

vyznání víry v Ježíše Krista. Prosazení spravedlnosti v tomto světě totiž souvisí se střetnutím se s živým Kristem. V tomto ohledu nelze přijmout žádný kompromis. Zodpovědnost za mír, který byl pro Křesťanskou mírovou konferenci klíčovým pojmem, vychází podle Bonhoeffera z dějinné povinnosti. Člověk má zodpovědnost nejen za sebe, ale i za ostatní. Za ty, kteří byli v minulosti, ale i za ty, kteří přijdou po něm, jeho bratři ve smyslu lidství, i ve smyslu křesťanském.¹⁰⁸

Martin Niemöller byl pak vnímán za pionýra vztahů mezi Západem a Východem po vzniku železné opony.¹⁰⁹ Velmi důležité a pro všechny také překvapivé bylo, že na začátku roku 1952 mohl navštívit na pozvání ruského patriarchy Alexeje I. Moskvu. Později vypravoval, že zde zažil velmi živou církev, k čemuž byla německá veřejnost velmi skeptická.¹¹⁰

Nejen Dietrich Bonhoeffer nebo Martin Niemöller, ale i celá *Evangelische Kirche in Deutschland*, která vznikla po druhé světové válce, se vyznačovala od počátku svého působení aktivní rolí ve společnosti a oficiální snahou o přebírání zodpovědnosti ve společnosti. Především ve smyslu poválečného úsilí o nápravu nacistických zločinů.¹¹¹ Tím se vyznačovala zvláště generace aktivních teologů EKD po roce 1945, narozených okolo roku 1900, pro které bylo válečné dění zlomovou událostí v jejich životech. Proto se následně aktivizovali v událostech spojených s válkou v Koreji a v otázce znovuvyzbrojení Západního Německa. V této diskuzi pak bylo důležité, že

---

¹⁰⁸ VON LÜPKE, Johannes. Dietrich Bonhoeffer. Frieden schaffen im Einsatz für Gerechtigkeit und Wahrheit (1906-1945). In: HOFHEINZ, Marco a VAN OORSCHOT, Frederike (edd.). *Christlich-theologischer Pazifismus...* s. 193-212. Zde především s. 198-207.

¹⁰⁹ SCHMIDT, Dietmar. Martin Niemöllers oekumenische Bedeutung. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1958, roč. 13, s. 57-59.

¹¹⁰ HELD, Heinz J. Ökumene im Kalten Krieg. Wie war es mit der vielbeklagten politischen Einseitigkeit des Ökumenischen Rates der Kirchen in den Menschenrechtsfragen im kommunistischen Machtbereich? In: JOPPIEN, Heinz-Jürgen (edd.). *Der Ökumenische Rat der Kirchen in den Konflikten des Kalten Krieges. Kontexte – Kompromisse – Konkretionen*. Frankfurt am Main: Otto Lembeck, 2000, s. 25-26.

¹¹¹ OELKE, Harry. Westdeutsche Kirchengeschichte 1945-1989. Erwägungen zu ihrer Periodisierung aus evangelischer Sicht. In: KUNTER, Katharina a SCHJÖRRING, Jens Holger. *Europäisches und Globales Christentum. Herausforderungen und Transformationen im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, s. 179.

po roce 1957 bylo aktuální i atomové vyzbrojení SRN.¹¹² Na počátku 60. let se pak změnila diskuze v rámci *Evangelische Kirche in Deutschland* a do popředí se dostalo téma zodpovědnosti za celý svět, jeho humanizaci a solidarita mezi lidmi. V této souvislosti se především zmiňovala aktivita a odpovědnost za Třetí svět.¹¹³

2.2. Prohlášení EKD

Politickou aktivitu EKD pak ještě více prosazoval zmíněný Hans-Joachim Iwand, budoucí zakladatel KMK.¹¹⁴ Stal se jedním z iniciátorů tzv. *Stuttgartského vyznání vin*, kde EKD vyznala svou vinu na hrůzách Třetí říše, avšak podle jeho názoru pouze vágně a mírně. Například v něm chybí konkrétní kroky k napravení chyb.¹¹⁵ Proto spolu s dalšími levicově orientovanými křesťany (mj. Karlem Barthem a Martinem Niemöllerem) sepsal tzv. *Darmstadtské slovo*, které přímo tvrdilo, že církev se zachovala politicky špatně a nechce tuto cestu opět následovat. Jeho hlavním poselstvím byla potřeba pečovat o znovusmíření mezi Bohem a člověkem a mezi lidmi různých národů, tříd a náboženství. Nedávné jednání EKD v době nacistické vlády ve svých politických cílech a akcích zhřešilo, a tím se separovalo od Boha. Aby došlo ke znovusmíření s Bohem, musí církev hledat absolutní milost Boží a vyznat své viny, teprve poté může dojít k opětovnému smíření a spojení.¹¹⁶ Text *Darmstadtské slovo* interpretuje Boží poslání jako výzvu k větší aktivitě v ekonomických, politických a sociálních programech, aby došlo k větší podpoře chudých a potřebných. Navíc silně poukazovala na to, že marxistické ideály jsou velmi podobné ideálům přicházejícího Božího království a vyzývá k rozumné rekonstrukci státních institucí, které mají být více

---

¹¹² Např. WOLF, Ernst. Theologische Atom-Diskussion. In: *Junge Kirche. Protestantische Monatshefte*. 1958, roč. 19, s. 285-289.

¹¹³ Tamtéž, s. 180-189.

¹¹⁴ O jeho životě více např. GOLLWITZER, Helmut. Hans-Joachim Iwand. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1960, roč. 15, s. 183-186.; LOCHMAN, Jan M. Z odkazu H. J. Iwanda. In: *Křesťanská revue*. 1960, roč. 27, s. 161-165.

¹¹⁵ HOCKENOS, Matthew D. The German Protestant Debate on Politics and Theology after the Second World War. In: KIRBY, Dianne (edd.). *Religion and the Cold War*. Londýn: Palgrave Macmillian, 2003, s. 42.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 37-38.

spravedlivé a napomáhat k blahobytu, míru a smíření mezi národy.¹¹⁷ Je nutné ale zdůraznit, že autoři *Darmstadtského slova* měli v EKD minoritní postavení oproti konzervativní většině.

Českoslovenští kolegové pak německou diskuzi vnímali, částečně ji tlumočili, překládali,¹¹⁸ případně sami komentovali a předkládali domácímu publiku.¹¹⁹ Podobná témata však volili po válce a v průběhu 50. let i jejich českoslovenští kolegové. V dobovém tisku lze najít obdobné texty nejen od Josefa L. Hromádky, od kterého to bylo do jisté míry očekávatelné vzhledem k jeho nejen teologickému, ale i politicko-sociálnímu působení.¹²⁰ Kromě něj se například k vyzbrojování vyjadřoval ještě před založením KMK také synodní senior ČCE Viktor Hájek,¹²¹ Jan Milíč Lochman¹²² či jeden z hlavních zakladatelů Křesťanské mírové konference Bohuslav Pospíšil.¹²³ Ten především informoval československé čtenáře o vývoji a hlavních diskuzích Světové rady církví.¹²⁴

2.3. Světová rada církví a její vztah ke KMK

Světová rada církví vznikla na samém prahu studené války v roce 1948 v Amsterdamu a od počátku usilovala o jednotu všech církví, která společně překoná světový konflikt.¹²⁵ Členové KMK jí však kritizovali, že má pouze prozápadní vidění

---

¹¹⁷ Darmstädter Wort. In: *Ökumenisches Heiligenlexikon* [online]. [cit. 2020-10-09]. Dostupné z: https://www.heiligenlexikon.de/Literatur/Darmstaedter_Wort.html

¹¹⁸ Nejvíce recipován byl především zmíněný Martin Niemöller, viz např. NIEMÖLLER, Martin. Dnešní situace evangelické církve v Německu. In: *Kostnické jiskry*. 1954, roč. 39, č. 14, s. 2.; Týž. O úkolech církve v práci pro mír. Z výkladů dr. Martina Niemöllera v Praze dne 21.5.1956. In: *Kostnické jiskry*. 1956, roč. 41, č. 20, s. 1. Dokončení viz: Týž. In: *Kostnické jiskry*. 1956, roč. 41, č. 21, s. 1.

¹¹⁹ Např. DOBIÁŠ, František M. K puškám? Nikoli! Zápas evangelické církve v západním Německu proti remilitarisaci. In: *Kostnické jiskry*. 1951, roč. 36, č. 8, s. 2.; HROMÁDKA, Josef L. Německo na rozcestí. In: *Křesťanská revue*. 1953, roč. 20, s. 201-209.

¹²⁰ Viz např. HROMÁDKA, Josef L. Odpovědná společnost. In: *Křesťanská revue*. 1957, roč. 24, s. 5-9.

¹²¹ HÁJEK, Viktor. Jednotně pro mír. In: *Kostnické jiskry*. 1954, roč. 39, č. 41, s. 1.

¹²² LOCHMAN, Jan M. Odpovědnost ‚atomového věku‘. In: *Kostnické jiskry*. 1955, roč. 40, č. 8, s. 1.

¹²³ POSPÍŠIL, Bohuslav. Dnes nesmíme zůstat stranou. In: *Kostnické jiskry*. 1954, roč. 39, č. 43, s. 1.

¹²⁴ Např. POSPÍŠIL, Bohuslav. Evanston. In: *Kostnické jiskry*. 1954, roč. 39, č. 9, s. 1.

¹²⁵ Objevuje se teze, že SRC je výsledkem konciliárních snah ze 30. a 40. let 20. století. Viz HELD, Heinz J. Ökumene im Kalten Krieg... s. 38-40.

světa a nebere ohled na křesťany ve východním mocenském bloku. U SRC však témata odzbrojení a odpovědnosti křesťanů za celou společnost také silně rezonovala, především v souvislosti u dekolonizací Afriky a problematikou tzv. Třetího světa¹²⁶ nebo též otázky ohledně zbrojení a zbraní hromadného ničení.¹²⁷ To bylo recipováno i v československém křesťanském tisku.¹²⁸ V bipolárně rozděleném světě se pozornost všech aktérů přesunula právě na tyto země, které znamenaly potencionální další nejen politickou sílu. SRC se však zaměřovala především na jejich sociální problémy a později i na hospodářské uspořádání těchto států a etickou stránku, která je s tím spojená.¹²⁹ Je nutné říci, že v 50. a 60. letech byly SRC a KMK do velké míry personálně shodné, přesto se jejich setkání účastnili také lidé z jiných církví. Avšak českobratrští evangelíci v SRC zastávali mimořádnou úlohu. Josef L. Hromádka byl zvolený do prezidia organizace při jejím založení a otevřel tím dveře i pro své žáky či kolegy, například Milana Opočenského, Jana Milíče Lochmana, Josefa Smolíka a Pavla Filipiho. Dopomohla tomu tehdy i KSČ, která podporovala jejich styky se západními sousedy.¹³⁰ Avšak SRC jako celek byla ke KMK spíše zdrženlivá. Podle výpovědi Hromádky se „stavěla k tomuto hnutí chladně až ledově. Proto předsednictvo KMK ani nezvalo zástupce SRC na jejich konference, neboť předpokládalo, že SRC pozvání odmítne.“ A dále pokračoval, že se tento vztah ale postupně měnil, protože už na druhém zasedání KMK mělo SRC svého pozorovatele a bylo tomu tak i nadále.¹³¹

V této souvislosti je třeba zmínit, že členové a zástupci Českobratrské církve evangelické v 50. letech velmi často podporovali různé mírové iniciativy, se kterými se dostali do kontaktu. Mimo jiné také v roce 1951 ČCE oficiálně podpořila

---

¹²⁶ KUNTER, Katharina a SCHILLING, Annegreth. „Der Christ fürchtet den Umbruch nicht“. Der Ökumenische Rat der Kirchen im Spannungsfeld von Dekolonisierung, Entwestlichung und Politisierung. In: Tytéz (edd.). *Globalisierung der Kirchen. Der Ökumenische Rat der Kirchen und die Entdeckung der Dritten Welt in den 1960er und 1970er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, s. 23-25.

¹²⁷ Viz Výzva Světové rady církví proti zbraním hromadného ničení, za snížení zbrojení. In: *Kostnické jiskry*. 1954, roč. 39, č. 32, s. 1.

¹²⁸ Např. Podrobná zpráva, poselství a výzvy ze zasedání SRC v Evanstonu otisknuté v: *Křesťanská revue*. 1955, roč. 22, s. 163-164.; Resoluce světové rady církví. In: *Kostnické jiskry*. 1955, roč. 40, č. 29, s. 1.

¹²⁹ KUNTER, Katharina a SCHILLING, Annegreth. „Der Christ fürchtet den Umbruch nicht“... s. 37-51.; HELD, Heinz J. Ökumene im Kalten Krieg... s. 133-135.

¹³⁰ Viz MATĚJKA, Ondřej. Unique connections... Zde především s. 6-8.

¹³¹ Agenturní zpráva č. 80 ze 3.9.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

Československý výbor obránců míru, československou organizaci Světové rady míru, která vznikla v roce 1950 z popudu Sovětského svazu a zastávala jeho zahraniční politiku. Viktor Hájek v pozdravu napsal, že „*válka je největší metlou lidstva*“ a že i celá ČCE „*slibuje, že i my k tomuto ušlechtilému cíli chceme pracovat*“.¹³² Na prvním zasedání Světové rady míru také přednášel Hromádka o válce v Koreji a znovuvyzbrojení západního Německa.¹³³ V následujících letech se pak výzvy této organizace pravidelně objevovaly v evangelickém tisku.¹³⁴

2.4. Shrnutí

Setkání Křesťanské mírové konference tak tematicky navázala na diskuzi v křesťanských kruzích v západním Německu, tak jak v Československu – tedy zemích, které i podle samotných aktérů nejvíce přispěly k založení organizace,¹³⁵ – ale i v rámci Světové rady církví, kde se kromě zmíněných účastnili i křesťané z většiny ostatního světa. Kromě toho vznikla v 50. letech celá řada dalších mírových iniciativ, které byly v evangelickém tisku hojně sledovány a podporovány. Z toho lze tedy usuzovat, že tyto otázky byly klíčové pro generaci středoevropských teologů a křesťanů, kteří prožili podstatnou část svého produktivního života v době druhé světové války – nebo již dříve za hospodářské krize na počátku 30. let. Paradoxně, jeden z největších inspirátorů zakládajících teologů Křesťanské mírové konference Karl Barth, který ve své teologické práci kladl velký důraz na sociální odpovědnost křesťanů a na mírové poselství církví, které se má podle něj projevovat především spojováním všech lidí napříč jakýmkoliv hranicemi, byl posléze ke KMK zdrženlivý, vyjadřoval se k ní rezervovaně a kriticky. Kritizoval na ní, že je málo teologicky orientovaná, v politických úsudcích příliš straní socialistickým státům a je odtržená

---

¹³² HÁJEK, Viktor. I. československému sjezdu obránců míru v Praze. In: *Kostnické jiskry*. 1951, roč. 36, č. 4, s. 2.

¹³³ Projev lze najít v: HROMÁDKA, Josef L. K dnešním mezinárodním otázkám. In: *Křesťanská revue*. 1951, roč. 18, s. 24-26.

¹³⁴ Viz např. Usnesení čs. sjezdu pro mírové řešení německé otázky. In: *Kostnické jiskry*. 1953, roč. 38, č. 41, s. 1.; Proti atomovému nebezpečí. In: *Kostnické jiskry*. 1957, roč. 42, č. 15, s. 1.

¹³⁵ Např. Jaroslav N. Ondra v: Náplň přípravy zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.3.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Agenturní zpráva č. 139 z 10.6.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

od reality církevního života.¹³⁶ To však nezabránilo tomu, aby se jeho antropologicky zaměřené myšlenky právě v prostředí KMK hojně rozšiřovaly a spojovaly její účastníky svým pacifistickým étosem dohromady.

---

¹³⁶ CASALIS, Georges. *Karl Barth. Život a dílo*. Praha: Kalich, 1968, s. 107-114.

3. Československý křesťansko-marxistický dialog vně KMK

Účastníci Křesťanské mírové konference často zdůrazňovali „ekumenický“ charakter organizace. V klasickém významu znamená tento termín určitou spolupráci mezi různými křesťanskými církvemi. KMK však zdůrazňovala široké pojetí ekumeny, to znamená spolupráci náboženských uskupení nejen mezi sebou navzájem, ale také s jinými – i sekulárními – organizacemi, jejichž hlavním poselstvím bylo mírové uspořádání světa se spravedlivými podmínkami pro život lidí. Kontakty měl institucionálně na starosti především pracovní výbor KMK pro ekumenu, ale svou činností se na spolupráci podílela většina členů organizace.¹³⁷ V důsledku to znamenalo, že účastníci Konference hledali partnery pro diskuze o pacifismu a sociální spravedlnosti. Dlouhodobě tuto roli hráli především marxističtí intelektuálové, ke kterým měli – především českoslovenští, ale i další aktéři – od počátku velmi blízko.

V následující kapitole bude představen československý intelektuální kontext vzniku Křesťanské mírové konference s důrazem na filosofy, kteří rozvíjeli křesťansko-marxistický dialog, a jež byli v přímém vztahu s účastníky KMK. Především se jedná o Milana Machovce, na jehož semináře pravidelně docházeli například Josef Lukl Hromádka, Milan Opočenský, Karel Trusina a další.¹³⁸ Zároveň tato kapitola vyzdvihne některé mezinárodní impulsy pro rozvoj přemýšlení o marxismu v poststalinské době, které významným způsobem ovlivnila i československé prostředí.

3.1. Mezinárodní změny

Po tzv. stalinistické fázi konce 40. a počátku 50. let došlo po roce 1956 v mezinárodní i domácí politice zemí východního mocenského bloku k výrazným transformacím. Po období upevňování komunistické moci ve východní Evropě, které se vyznačovalo užíváním a zneužíváním násilí, vytvářením politických procesů a úsilím o hospodářskou centralizaci či omezením společenské plurality. V roce 1956 do dějin střední Evropy zasáhl nejvíce tajný projev prvního tajemníka Nikity Chruščova

---

¹³⁷ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 739-741.

¹³⁸ MATĚJKA, Ondřej. Správný komunista má také být správným křesťanem, jako byli křesťané první. Vztah československých evangeliků ke Komunistické straně Československa 1921-1970. In: KALOUS, Jan a KOCIAN, Jiří (edd.). *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: ÚSD AV a ÚSTR, 2012, s. 294.

na XX. sjezdu KSSS, ve kterém poodhalil diktátorské praktiky svého předchůdce Stalina a zkritizoval (jeho) kult osobnosti. Ve stejném roce pak v Polsku došlo k povstání, které vyústilo v návrat reformističtější vlády Wladysława Gomułky. A v roce 1956 rovněž propuklo v Maďarsku povstání proti komunistické vládě, které potlačila až sovětská vojska. Tímto momentem však nenastal přímo konec určité éry komunismu, ale spíše byla nastartována přechodová fáze, kdy došlo k přeměně jedné formy komunistické legitimacy ke druhé, jež se vyznačovala ukončením excesivního násilí, liberalizací kulturního života nebo posilněním politiky konzumu.¹³⁹

Jedním z důležitých znaků poststalinského období bylo úsilí o nový počátek, respektive snaha o nové promyšlení stávajícího systému a nastolení nového společenského uspořádání.¹⁴⁰ Kritické debaty a rétorika zdůrazňující demokratické tendence sice v Československu nebyla tak ostrá jako v okolních zemích,¹⁴¹ přesto v něm vznikla řada společenských či vědeckých a dalších tendencí, které usilovaly o změnu, případně o evoluci transformačních procesů z konce 40. a počátku 50. let. V následující části textu bude ukázáno, že do tohoto proudu lze také zařadit Křesťanskou mírovou konferenci, jako specifickou intelektuálně – teologickou odpověď na nastalé změny.

3.2. Případ Československa

Do velké míry však těmto uvolňujícím tendencím v Československu odporoval politický vývoj a rezoluce Ústředního výboru KSČ o vztahu společnosti a náboženství. V roce 1957 komunistická strana prohlásila, že „*nesmí ani na okamžik ztrácet ze zřetele překonávání náboženských předsudků*“ a v rámci tzv. „dovršení kulturní revoluce“ zintenzivnila ateizační kampaň.¹⁴² Ta se projevovala například omezováním výuky náboženství ve školách nebo snahou o prosazení tzv. zákona o rodině v roce 1963, ke kterému ale nakonec nedošlo. Jeho základní myšlenkou však bylo, že děti měly být nadále vychovávány v ateismu.¹⁴³ Vycházel ze závěrů XII. sjezdu KSČ v roce

---

¹³⁹ KOLÁŘ, Pavel. *Der Poststalinismus...* s. 10-11.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 314-315 a 329.

¹⁴¹ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 294-295.

¹⁴² MATĚJKA, Ondřej. „Správný komunista...“ s. 293.

¹⁴³ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 260-267.

1962, na kterém byl vyhlášen mimo jiné boj proti náboženským a měšťanským přežitkům.¹⁴⁴ To vedlo ke štědrým státním dotacím vědeckým institucím, aby vědecky potlačily náboženství, mezi nimi bylo například oddělení vědeckého ateismu na ČSAV, které vedla Erika Kadlecová,¹⁴⁵ či filosofický ústav na Filosofické fakultě UK pod vedením Milana Machovce. Zmínění filosofové pak měli usilovat o vědeckou legitimaci ateismu,¹⁴⁶ který měli propagovat.¹⁴⁷ Na stejném sjezdu však stranické vedení také usneslo, že je třeba tvůrce v kulturní oblasti podporovat, aby nacházeli nové tvůrčí postupy a cesty, což vedlo v této sféře k určité liberalizaci a uvolnění přímé kontroly nad produkcí.¹⁴⁸ Záměrem KSČ také bylo, aby kritikou stalinské doby v Československu došlo k novému nabytí politické legitimacy.¹⁴⁹ Nastala tak ale v podstatě paradoxní situace, kdy KSČ ve snaze vědeckými postupy potlačit náboženství způsobila, že marxističtí vědci začali ve větší míře diskutovat s křesťanskými intelektuály. Nezpůsobilo to však vyvrácení „náboženských omylů“, ale došlo ke vzniku nové kvality, tedy křesťansko-marxistického dialogu.¹⁵⁰

K promýšlení stávajícího uspořádání a snaha o jeho nápravu či zlepšení však neprobíhala pouze na poli vztahu marxistů ke křesťanům, ale v celé řadě dalších odvětví. Jedním ze známých příkladů je z oblasti ekonomie. V letech 1958-1960 byla

---

¹⁴⁴ MERVART, Jan. Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962-1966). In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav a RÁKOSNÍK, Jakub (edd.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek 6*. Praha: ÚSD AV ČR, 2009, s. 191.

¹⁴⁵ Význam filosofky Eriky Kadlecové pro dialog s křesťany shrnut v: NEŠPOR, Zdeněk R. Význam Eriky Kadlecové a sociologie náboženství v marxisticko-křesťanském dialogu šedesátých let. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny...* s. 87-104.

¹⁴⁶ MATĚJKA, Ondřej. Social Engineering and Alienation... s. 171.

¹⁴⁷ Jednou z vrcholných snah o vědeckou propagaci ateismu je sborník pro laickou veřejnost, do kterého přispěli například Erika Kadlecová, Miroslav Král, Milan Machovec a další: CIBULKA, Josef. *Sto otázek věřících nevěřícím. O věcech na zemi i na nebi neboli také o tom jaký mít názor na svět a jaké je naše místo v něm*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1962.

¹⁴⁸ MERVART, Jan. Kulturní politika KSČ... s. 191-193.

¹⁴⁹ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 163-171.

¹⁵⁰ K tomuto paradoxu a podpoře státních vědeckých institucí, které filosoficky rozvíjely marxismus viz: MATĚJKA, Ondřej. Between the Academy and Power. Czech Marxist Sociology of Religion (1954-1970). In: BRUNNBAUER, Ulf, KRAFT, Claudia a SCHULZE-WESSEL, Martin (edd.). *Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe. Scientific Self-Description in State Socialist Countries*. München: Oldenbourg, 2011, s. 107-132.

v Československu zavedena tzv. Nová ekonomická soustava, pokus o ekonomickou reformu, který měl propojit střednědobé centrální plánování s hmotnou zainteresovaností podniků. Za to si strana vysloužila kritiku z řad ekonomů, mimo jiné od Oty Šika či Josefa Goldmanna, kteří se v 60. letech stali hlavními tvářemi ekonomických reforem v Československu.¹⁵¹

Obecně však v Československu po roce 1956 a po XX. sjezdu KSSS neprobíhaly tak významné změny, jako například v sousedním Polsku či Maďarsku. Novotného vedení bylo totiž mnohem soudržnější a nemělo tak významné vnitřní kritiky. Navíc bylo nerozlučně napojeno na stalinskou politiku z předchozích let. Proto byla místní kritika kultu osobnosti spíše umírněná a revidováno bylo pouze několik bývalých komunistických funkcionářů, jako třeba Marie Švermová, Josef Smrkovský a další.¹⁵²

V oblasti filosofie byl kritizován na jednu stranu dogmatismus a nízká úroveň intervence, na druhou stranu byl stejně tak negativně hodnocený revizionismus, který sílil v tu dobu například v Jugoslávii. Nejdůležitější totiž nebyla inovativnost, jak vyplývá například z projevů ideologického tajemníka Jiřího Hendrycha, ale zda se nové texty shodují s názory strany.¹⁵³ I tak lze vidět v pozdních 50. letech postupné uvolnění, které se na poli filosofie odehrálo. Zaprvé začaly být v časopisech jako *Literární noviny*, *Květen*, *Kulturný život* a dalších vydávány i kritické texty ke stávající společenské a politické situaci. Zvláště důležitá byla debata o pojetí socialistického realismu a o úloze umělců v této společnosti. Zároveň se prosadila nová centra studia filosofie – na Karlově univerzitě a na Československé akademii věd. Spolu s nimi ale také vznikla Vysoká škola stranická. To způsobilo, že počet absolventů filosofie se zvýšil, a tím se zlepšila i obecná diskuze o ní. Zatřetí se také částečně uvolnila vydavatelská politika filosofické literatury, takže bylo možné číst nejen dogmatická díla od Lenina nebo Marxe, ale i ostatní spisy materialistů novověku (F. Bacon, Diderot), idealisty (D. Hume, I. Kant), antické klasiky (Aristoteles, Platon) nebo kritické marxisty (A. Gramsci, V. Plechanov) a další.¹⁵⁴ To všechno způsobilo obohacení místní diskuze

---

¹⁵¹ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 300.

¹⁵² O srovnání událostí v roce 1956 a následných více např. v: BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001.

¹⁵³ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 296.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 296-298.

o další pohledy, ať už domácí nebo zahraniční, a zároveň to vybídlo mnohé intelektuály k hledání nových cest ke zlepšení socialistické společnosti. A pro tyto účely hledali také místní filosofové nové partnery pro diskuzi.

3.3. Vztahy českobratrských evangelíků a marxistických revizionistů

Na přelomu 50. a 60. let došlo k navázání úzkých vazeb mezi československými marxistickými revizionisty a některými křesťany – nejprve pak s českobratrskými evangelíky, kteří byli také velmi aktivní v KMK,¹⁵⁵ avšak je nutné zdůraznit, že toto dialogické prostředí bylo velmi ekumenické. Do jisté míry navazovaly tyto dialogy na rozhovory křesťanů se sociálními demokraty a komunisty v Akademické YMCA v meziválečném období.¹⁵⁶ V poválečném období se scházeli křesťané s marxisty nejprve v neformálním prostředí – v bytě u Milana Machovce nebo u Josefa L. Hromádky,¹⁵⁷ poté ale také na církevní půdě v Jirchářích (studentská kolej Komenského evangelické bohoslovecké fakulty)¹⁵⁸ a v seminárních místnostech filosofické fakulty UK pod Machovcovým vedením.¹⁵⁹

Nelze však říci, že zmíněné semináře byly pouze filosoficko-teologickou intelektuální hrou či rozhovory pro vybrané. Dialogu se také účastnili mladí českobratrští evangelíci – teologové i laici, kteří svou participaci vnímali jako uznání

---

¹⁵⁵ Kromě J. L. Hromádky také Josef Smolík, Milan Opočenský, Pavel Filipi, Jaroslav N. Ondra a další. Viz: NOVÁK, Tomáš. Životopis Milana Machovce. In: JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel a ŽDÁRSKÝ, Pavel (edd.). *Mistr dialogu Milan Machovec. Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*. Praha: Akropolis, 2005, s. 18.

¹⁵⁶ BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity...* s. 33-34.

¹⁵⁷ MATĚJKA, Ondřej. „Správný komunista...“ s. 294.

¹⁵⁸ Filosof Ladislav Hejdánek vzpomíná, že seminář v Jirchářích vznikl ze setkávání v bytě u J. L. Hromádky v Moravské ulici na Vinohradech, pravděpodobně v roce 1957. Od počátku tento seminář byl ekumenický, prvním katolíkem mezi účastníky byl podle Hejdánkových vzpomínek Jiří Němec (1932-2001) – filosof a překladatel, později jeden z iniciátorů Charty 77 a zakladatel Výboru na ochranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Seminář v Jirchářích do určité míry spolupracoval se seminářem Milana Machovce, například se jich účastnili podobní lidé, hosté, pozvaní na Machovcův seminář ze Západu pak vystupovali i v Jirchářích a podobně. Tato dialogická aktivita trvala až do roku 1971. Více viz: HEJDÁNEK, Ladislav. Vzpomínky na Jircháře. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny...* s. 411-420.; SOKOL, Jan. Proč má cenu vzpomínat na Jircháře. In: Tamtéž, s. 421-424.

¹⁵⁹ NOVÁK, Tomáš. Životopis Milana Machovce... s. 18.

jejich podílu na budování socialismu, ke kterému podle nich církve měla od počátku přispívat, ale nedostávalo se jí slova. Zvláště na jaře v létě 1968 se jejich entuziasmus pro podporu „socialismu s lidskou tváří“ stupňoval, což bylo u farářů i v rámci celé ČCE všeobecně přijímáno.¹⁶⁰

Na těchto setkáních je důležité, že při nich byly překonávány předcházející konvenční pohledy marxismu na křesťanství a naopak. Marxisté do této doby kritizovali křesťanství především ze třech pozic. Zaprvé křesťanství vyčítal, že je založený na nevědeckých premisách, které pouze omezují lidský pokrok. Dále, že náboženství vytváří falešné vědomí o okolním světě přírody, ale i o mezilidských vztazích a sociálních strukturách. Navíc se podílí na zachování starého třídního rozdělení, které je podle marxistů potřeba odbourat. A konečně kritizovali marxisté církve jako rigidní administrativní instituce, které ovládají lidské jednání skrze své právní a morální restriktce.¹⁶¹ Naopak křesťané konvenčně kritizovali socialismus a marxismus jako neslučitelný s křesťanskými hodnotami a odmítali materialistický pohled na svět.¹⁶²

3.4. Milan Machovec a jeho semináře

Je zřejmé, že kvůli své institucionální a oficiální formě měl pro rozvoj křesťansko-marxistického dialogu mimořádný význam dialogický seminář, který organizoval Milan Machovec (1925-2003) na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Kurz vznikl v návaznosti na předchozí pravidelná neformální setkání s ostatními filozofy a teology, kteří o tento typ dialogu měli zájem. Vzhledem k tomu, že jeho popularita narostla do takových rozměrů, že Machovcův byt v pražských Košířích již nedostačoval, rozhodl se jej v roce 1962 přesunout na akademickou půdu s názvem *Dialog mezi marxisty a křesťany*. Seminář byl ukončen poté, co Machovec odmítl okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy, za což byl vyloučen z univerzity a následně mu byla zakázána další oficiální činnost.¹⁶³ Pamětníci nejvíce oceňují, že se v době zostřujících protináboženských opatření komunistické moci vůbec mohl

---

¹⁶⁰ MATĚJKA, Ondřej. „Správný komunista...“ s. 294-295.

¹⁶¹ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue...* s. 221-247, zde především 222-223.

¹⁶² Tamtéž, s. 248-262.

¹⁶³ NOVÁK, Tomáš. Životopis Milana Machovce... s. 11-28.

obdobný kurz konat,¹⁶⁴ byli bráni jako rovnocenní partneři¹⁶⁵ a účastníci si mohli na něm necenzurovaně vyměňovat své názory.¹⁶⁶ Filosof Egon Bondy pak také zdůrazňuje svůj názor, že seminář byl důležitý i pro vývoj církví v ČSSR, protože se tam setkávali křesťané mnoha denominací, kteří buď měli, nebo později převzali vysoké církevní funkce, do kterých si vzali nadšení pro ekumenu, jež získali právě v Machovcově kurzu.¹⁶⁷

Milan Machovec se k marxisticko-křesťanskému dialogu dostal především až po roce 1956. Do té doby byl z křesťanství zklamaný. V dětství a dospívání patřil k římsko-katolické církvi, ale ideově se s ní rozešel, protože se mu příčila myšlenka prezentovaného třídního rozdělení a zachování bohatství a chudoby ve společnosti.¹⁶⁸ V raných 50. letech, v době svého studia a působení na Filosofické fakultě UK, byl pod ideovým vlivem Zdeňka Nejedlého, jehož poznatky se snažil kombinovat s myšlenkami Tomáše G. Masaryka. Na Nejedlém oceňoval především jeho důraz na didaktičnost filosofie a snahu hledat dějinné ideje, což se podle něj dobře doplňovalo s Masarykovým důrazem na každodenní drobnou práci a aktivitu člověka v jeho společenství. Po roce 1956, ze zklamání z dosavadního politického vývoje, se snažil přemýšlet o náboženství „nově“. Postupně se proto seznámil s dialektickou teologií Karla Bartha, která byla zaměřená výrazně sociálně a s akcentem na zevrubný výklad Bible.¹⁶⁹ Jeho myšlenky rozvíjel o vztah člověka k rozumu a vědeckému poznání. Machovec v textu o dialektické teologii¹⁷⁰ říká, že „věřím v Boha“ nemůže být nahrazeno ateistickým „nevěřím“, ale „*bude překonáno pozitivním „věřím“ socialistických lidí – věřím v člověka, jeho přítomnost a budoucnost, v jeho rozum*

---

¹⁶⁴ OPOČENSKÝ, Milan. Křesťansko-marxistický dialog v Praze. In: JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel a ŽĎÁRSKÝ, Pavel (edd.). *Mistr dialogu...* s. 45-48.

¹⁶⁵ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue...* s. 26.

¹⁶⁶ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Dialogický seminář na Filozofické fakultě UK v šedesátých letech. In: JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel a ŽĎÁRSKÝ, Pavel (edd.). *Mistr dialogu...* s. 50.

¹⁶⁷ BONDY, Egon. Marxisticko-křesťanský dialog Milana Machovce. In: Tamtéž, s. 60.

¹⁶⁸ NOVÁK, Tomáš. Životopis Milana Machovce... s. 13.

¹⁶⁹ Označení „dialektická teologie“ je spíše pomocným nástrojem než podstatu Barthova díla. „*O Bohu nelze přiměřeně mluvit v zaokrouhlených výpovědech klidného myšlenkového systému, nýbrž jen ve větách dialekticky vyostřených, které svou povrchovou rozporností ukazují na svrchovanost živého, událostního promluvení božího.*“ Více o Barthově tzv. dialektické teologii např. SOUČEK, Josef B. Cesta Barthovy teologie. In: *Křesťanská revue*. 1956, roč. 23, s. 131-136, zde citována s. 131.

¹⁷⁰ MACHOVEC, Milan. *O takzvané „dialektické“ teologii současného protestantismu*. Praha: ČSAV, 1962.

a vědění. (...) věřím, protože jsem poučen tisícerými úspěchy vědy.¹⁷¹ Ve stejné době se také seznámil s evangelickými teology Karlem Trusinou, Milanem Opočenským a dalšími, z jejichž setkání vznikly již zmíněné semináře.¹⁷² K římsko-katolické církvi se navrátil především po roce 1968, kdy působil mimo jiné dlouhou dobu jako varhaník v kostele u svatého Antonína v Praze – Holešovicích, avšak s ČCE byl nadále ve vřelém kontaktu.¹⁷³

Na Machovcovi je oceňované, že byl otevřený pro styky s křesťany a vzájemné intelektuální debaty. Způsobené to bylo tím, že se snažil hledat společná, případně komparovatelná vzájemná témata, jejichž prodiskutováním mohly obě skupiny profitovat.¹⁷⁴

Věhlas Milana Machovce však přesáhl československé účastníky Křesťanské mírové konference. Je zřejmé, že k tomu napomohla i jeho přímá účast na některých akcích konané KMK. Například navštívil na pozvání *Kerk en Wereland*, studijní akademie nizozemské reformované církve, semináře v Holandsku a téma vztahu křesťanství a marxismu.¹⁷⁵ A naopak, při zahraničních návštěvách Prahy, zejména z USA a západního Německa, se objevovaly mezi účastníky dotazy, zda by bylo možné zprostředkovat debatu s Machovcem, případně alespoň zajistit kopie jeho spisů.¹⁷⁶ Českoslovenští organizátoři se pak snažili tato setkání uskutečňovat.¹⁷⁷

Machovec si tak v KMK vytvořil síť kontaktů a známých v zahraničí,¹⁷⁸ kteří mu pak pomáhali s vydáváním jeho spisů, případně je sami překládali.¹⁷⁹ Především pak v západním Německu si vytvořil dobrou pozici jako marxistický filosof, se kterým je

---

¹⁷¹ Citováno dle: ŽDÁRSKÝ, Pavel. Filosofické kořeny marxisticko-křesťanského dialogu Milana Machovce. In: KOHÁK, Erazim a TRNKA, Jakub (edd.). *Hledání české filosofie. Soubor studií*. Praha: Filosofia, 2012, s. 211-230, zde 227-228.

¹⁷² MATĚJKA, Ondřej. Social Engineering and Alienation... s. 175.

¹⁷³ Viz rozhovor k Machovcovým 75. narozeninám v: Rozhovor s profesorem Milanem Machovcem. Jak to bylo s Vaším křesťanstvím a marxismem? In: *Křesťanská revue*. 2000, roč. 65, č. 7, s. 175-177.

¹⁷⁴ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue*... s. 28-29.

¹⁷⁵ Zpráva o zájezdu do Holandska. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

¹⁷⁶ Dojmy z II. VMS v Praze – zpráva. In: Tamtéž.

¹⁷⁷ Záznam ze schůzky se spolupracovníkem 'SLÁVEK' ze dne 8.9.1965. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

¹⁷⁸ Zpráva pro Krajskou správu MV Hradec Králové. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

¹⁷⁹ Např. Dorothea Neumärkerová překládala Machovcův spis *O dialektickém materialismu a J. L. Hromádkovi*. Viz: Záznam č. 18 z 27.10.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-10.

možné vést plodný dialog.¹⁸⁰ Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že Machovec získával své zahraniční kontakty i jinými cestami než přes KMK. V obou případech však otevíral dveře i pro své československé filosofické souputníky, aby i oni mohli diskutovat napříč hranicemi a poskytl pohled „zevnitř socialistické laboratoře“.¹⁸¹

Situace v Československu ve druhé polovině 50. let 20. století však nebyla, co se týče dialogu mezi křesťany a marxisty, ojedinělá. V socialistickém bloku byly obdobné tendence v Jugoslávii a v Maďarsku. Na druhé straně železné opony pak především ve Francii, Německu a Itálii. Ale zatímco v západních zemích byly diskuze zaměřeny především na ekonomické poměry a existenciální problémy soudobého světa či civilizace, v zemích východního bloku účastníci dialogu reagovali na omezení a následné uvolnění ze stalinské éry.¹⁸² Zároveň křesťansko-marxistický dialog nebyl pouze protestantskou záležitostí, ale po II. Vatikánském koncilu se této diskuzi otevřela i katolická církev, například v osobě teologa a jezuitského kněze Karla Rahnera.¹⁸³ Dokonce byly vydávány pro tyto účely i časopisy, například západoněmecký *Internationale Dialog-Zeitschrift* nebo rakouský *Neues Forum*.¹⁸⁴

3.5. Společná témata křesťanů a marxistů

A co bylo společným zájmem křesťanů a marxistů ve vzájemném dialogu? „*Tématem nebyl primárně Bůh, ale člověk. Ve středu pozornosti přitom stály obecnější otázky smyslu lidského života a dějin, témata smrti, lásky, svobody či tvořivé činnosti.*“¹⁸⁵ Hlavními náměty rozhovorů tedy byly konkrétní společenské problémy, postavení člověka v pracovním procesu, role lidského individua a možnosti jeho seberealizace či sebeprosazení v socialistické společnosti a oproti vnějším

---

¹⁸⁰ Záznam z 24.11.1965. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

¹⁸¹ MATĚJKA, Ondřej. Social Engineering and Alienation... s. 179.

¹⁸² LANDA, Ivan a MERVART, Jan. Proměny marxisticko-křesťanského dialogu. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny...* s. 21.

¹⁸³ Blíže ke křesťansko-marxistickému dialogu, který byl rozvíjen v katolické církvi, například v: JOCKERS, Karl-Jakob. Zum Dialog zwischen Christen und Marxisten. In: WERNER, Heinrich (edd.). *Christen und Revolution. Konvergenz und Theologie*. Köln: Pahl-Rugenstein, 1971, s. 73-96.

¹⁸⁴ TÓTH, Heléna a WEIR, Todd H. Religion and Socialism... s. 130.

¹⁸⁵ LANDA, Ivan a MERVART, Jan. Proměny marxisticko-křesťanského dialogu. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny...* s. 22.

společenským mechanismům obecně, možnosti společenských reforem či přeměn či analogie komunistické společnosti a božího království. S tím souvisí i další společná témata jako odcizení člověka a hřích, kreativita a svoboda sebevyjádření, význam práce a podobně.¹⁸⁶ Dalším spojujícím momentem křesťanů a marxistů byla kritika uzavřenosti a omezenosti vlastních doktrín, ať už na jedné straně to byla kritika kolonialismu, imperialismu, všeprostupujícího konzumerismu nebo kapitalismu jako společenské formy, nebo na druhé straně negativní hodnocení zbyrokratizovaných státních a stranických struktur.¹⁸⁷ Cílem bylo vytvořit nový společenský řád, který by byl založený na humanitě a lásce k bližnímu. K tomu vedla cesta radikální sociální přeměny a nového pochopení sociálních vztahů.¹⁸⁸

Specifickým tématem, kterým se do hloubky zabývali také účastníci Křesťanské mírové konference a jejichž pojetí bude detailněji představeno později, byla otázka *revoluce*.¹⁸⁹ Například marxistický filosof Karel Kosík vnímal revoluční praxi jako nástroj k rozbití „pseudokonkrétnosti“¹⁹⁰ – tedy světa vnějších jevů, pouhých forem, které se člověku zdají být přirozené. Tento svět však musí být rozpoznán, rozbit a překonaný právě onou revolucí, která přinese polidštění člověka a uskutečnění pravdy.¹⁹¹ Revoluci se také věnoval například i Robert Kalivoda, který na příkladu českých dějin a husitství ukazoval dialektiku dějinného vývoje, kdy původní svoboda hrála roli teze, represe antitezi a následná emancipace – ke které je možné dojít skrze revoluci – znamenala syntézu.¹⁹² Je ovšem třeba zdůraznit, že českoslovenští evangelíci se stýkali především s Milanem Machovcem, a nikoliv se zastánci či představiteli neomarxistické filosofické linie, kteří se snažili uchopit základy samotného Karla Marxe – především jeho *Ekonomicko-filosofické rukopisy* z roku 1844 – a následně jej rozvést

---

¹⁸⁶ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue...* s. 263-325.

¹⁸⁷ MERVART, Jan. Historické perspektivy křesťansko-marxistického dialogu a konference v Mariánských Lázních 1967. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Přeměny...* s. 69.

¹⁸⁸ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue...* s. 111-115.

¹⁸⁹ MERVART, Jan. *Czechoslovak Marxist Humanism...* s. 111-126.

¹⁹⁰ Více především viz: KOSÍK, Karel. *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

¹⁹¹ MERVART, Jan. Kosíkův marxismus a představy společenské emancipace. In: KOSÍK, Karel, MERVART, Jan (edd.). *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články z let 1955-1969*. Praha: Filosofia, 2019, s. 16-17.

¹⁹² MERVART, Jan. *Czechoslovak Marxist Humanism...* s. 117-120.

pro současnou dobu, s důrazem na humanistickou a antropologickou linii tohoto myšlení.¹⁹³ K této skupině filosofů patří například zmíněný Karel Kosík, ale i další.¹⁹⁴

Pravděpodobným československým vrcholem vzájemných kontaktů mezi křesťany a marxisty byla konference v Mariánských Lázních, která se konala 27.-30. dubna 1967 a organizovala ji západoněmecká *Paulus-Gesellschaft* v spolupráci se Sociologickým ústavem ČSAV, který zastupovala především již zmíněná Erika Kadlecová. Setkání se účastnilo celkem 220 osob¹⁹⁵ z Východu i Západu. Československo bylo zvoleno záměrně jako vhodný styčný bod mezi oběma mocenskými bloky, a jehož politická garnitura byla příznivě nakloněná těmto stykům. Jelikož se jednalo o relativně velkou, avšak krátkou konferenci, účastníci nedošli k závratně novým poznatkům. Je však na ní oceňováno, že se mohli křesťané a marxisté při ní oficiálně setkat, poznat a diskutovat. A také tímto způsobem mohly být přeneseny některé regionální problémy či ideje na mezinárodní úroveň.¹⁹⁶ Práce Eriky Kadlecové a *Paulus-Gesellschaft* pak byla při KMK oceňována.¹⁹⁷ A Kadlecová zase na oplátku podpořila Křesťanskou mírovou konferenci jako vhodnou platformu pro zlepšování vztahů mezi křesťany a marxisty, která hledá nové cesty pro vyrovnávání se se změnami moderního světa.¹⁹⁸

3.6. Shrnutí

Křesťanská mírová konference nevznikla v izolaci od okolního světa. V minulé kapitole byly nastíněny kořeny organizace v německém prostředí, ale stejně tak

---

¹⁹³ Více k obratu k dílům „mladého Marxe“ viz: KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 183-194.

¹⁹⁴ HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Oikymen, 1993, s. 48.; Rozbor nejdůležitějších témat československých marxistických filosofů, která byla rozvíjena v 50. a 60. letech 20. století, včetně jejich recepce „mladého Marxe“, podrobněji rozebírá ve své práci historik Michal Kopeček, viz: KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce...* s. 293-348.

¹⁹⁵ Podle tehdejších statistik se setkání účastnilo mimo pozorovatelů 48 marxistů a 169 křesťanů. Avšak zůstává otázkou, zda lze v této situaci tyto dvě skupiny takto direktivně oddělovat. Údaje viz MERVART, Jan. *Historické perspektivy...* s. 62.

¹⁹⁶ Více o konferenci v Mariánských Lázních v roce 1967 viz: Tamtéž, s. 61-86.

¹⁹⁷ HROMÁDKA, Josef L. Antwort. In: *Suche den Frieden. Texte der Prager Friedenskonferenz vom März 1968*. Zürich: EVZ, 1969, s. 163-164.

¹⁹⁸ KADLECOVÁ, Erika. Grußwort. In: Tamtéž, s. 162-163.

důležité byly impulzy i z československého intelektuálního milieu. Po roce 1956 byly hledány nové cesty k pochopení marxismu jako typu filosofického myšlení, přičemž nejdůležitějšími institucemi k této práci se stala Československá akademie věd, Filosofická fakulta Karlovy univerzity a Vysoká škola stranická. Přemítání o základech marxistického přemýšlení spojily československé marxisty dohromady s československými evangelíky a dalšími křesťany k diskuzi o vztahu marxismu a křesťanství. Vzájemný dialog byl umožněn díky tomu, že se obě strany snažily nalézt spojující momenty a upozadily vzájemné antagonismy. Hlavními styčnými body se stala starost o člověka, možnosti jeho svobody a sebenaplnění, role lidského individua a možnosti jeho seberealizace v čase modernity plné nových technických objevů a neustálého nárůstu byrokratického aparátu. Ale zároveň společně řešili úlohu člověka ve společenství, proč je důležitý pro společnost a jakým způsobem je naopak společnost důležitá pro něj. Zvláště zdůrazňována pak byla sociální odpovědnost a zodpovědnost za mír. Vrcholem vzájemného dialogu v Československu bylo setkání v roce 1967 v Mariánských Lázních, které především v symbolické rovině znamenalo rovnoprávnost vztahu mezi křesťany a marxisty, což v prostředí socialistického státu bylo obzvláště výjimečné.

Mimořádné postavení mezi československými marxisty, kteří měli kontakty i s členy Křesťanské mírové konference, měl Milan Machovec, na jehož semináře docházela celá řada zakládajících účastníků organizace. Při těchto příležitostech mohlo dojít k výměně názorů, idejí, a také ke vzájemnému obohacení. Machovec otevřel pro křesťany z jeho seminářů cestu k ostatním filosofům a na jejich setkání. Organizátoři KMK pak propagovali Machovce jako otevřeného člověka, se kterým má smysl vést dialog, díky čemu se stal hostem regionálních výborů KMK i v zahraničí.

4. Vztah KMK k politickým strukturám a státním orgánům

Vztah mezi zakladateli Křesťanské mírové konference či přímo této organizace a komunistickým vedením v Československu, ale i v ostatních zemích východního mocenského bloku, byl velmi zásadní pro vývoj celé instituce. Historici Morée s Piškulou, Lindenmann i Besier na základě výzkumu v archivech StB a východoněmecké Stasi tvrdí, že závěry KMK je nutné nahlížet především optikou záměrů politických představitelů Československa a dalších států Východu.¹⁹⁹ Morée s Piškulou přímo explicitně píše, že „*materiály ÚV KSČ nenechávají příliš prostoru pro pochyby, že otěží Křesťanské mírové konference se pevně chopila strana.*“²⁰⁰ A v archivních materiálech se objevují formulace jako „*[s]ovětští soudruzi sdělili, že považují toto hnutí za politicky významné a že výsledky (...) zasedání Křesťanské mírové konference byly projednány sovětskými stranickými orgány a kladně hodnoceny.*“²⁰¹ Je zřejmé, že bez politické či finanční podpory by založení KMK či její další provoz byl jen velmi omezený nebo dokonce nemožný. V následující kapitole půjde spíše o doplnění tohoto obrazu a ukázání důsledků a možných šancí, které byly vytvořené spoluprací Křesťanské mírové konference s mocenskými představiteli východního bloku. Zmínění historici totiž přiznávají, že kontrola KMK ze strany státních orgánů nebyla vždy úplná.²⁰² Avšak bohužel se problematice dohledu nevěnují podrobněji, jejich kniha se primárně věnuje jinému tématu, proto je potřeba tento fenomén prostudovat důkladněji. Vzhledem ke klčovému postavení zástupců Českobratrské církve evangelické ve studované organizaci bude brán hlavní zřetel právě na ně a na Československo jako dějiště hlavních setkání konferencí. Jaký vztah zaujímaly orgány KSČ k setkáním? Za jakých podmínek bylo možné je uskutečnit, jakým způsobem se KMK vyrovnávala se svým politickým kontextem, ve kterém

---

¹⁹⁹ Více viz s. 16-17.

²⁰⁰ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 247.

²⁰¹ „*Stejný názor projeví soudruzi z Německé demokratické republiky, kde rovněž stranické orgány se zabývaly činností Křesťanské mírové konference a považují i z hlediska řešení církevně politických otázek v NDR toto hnutí za účelné a potřebné.*“ Viz: Zpráva o politicko-organizačním zajištění Všekřesťanského mírového shromáždění, které se bude konat 13.-18.6.1961 v Praze. In: NA, fond: ÚV KSČ – A. Novotný, inv. č. 293, kar. 202, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN I.

²⁰² MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 249-253, především s. 251.

operovala? A do jaké míry bylo možné kontrolovat či cenzurovat výstupy KMK a případně – za jakou cenu?

Cílem kapitoly je také na obecné rovině ukázat možnosti jednání mezinárodní organizace, která vzešla z popudu aktérů ve východním mocenském bloku a která určitým způsobem spojovala lidi z politicky antagonických celků v době studené války. Do jaké míry mohly orgány státní moci kontrolovat výstupy mezinárodní organizace, když jejími protagonisty nebyli politici? A co jim tato platforma nabízela?

4.1. ČCE a KSČ po druhé světové válce

Vztah mezi Českobratrskou církví evangelickou a KSČ byl po druhé světové válce velmi ambivalentní.²⁰³ Na jednu stranu, jako ostatní církve, byl omezený její akční rádius protináboženskými opatřeními, která po roce 1948 zavedla vládnoucí komunistická strana. Tyto zásahy byly ještě více zosílené po roce 1957, kdy první tajemník ÚV KSČ vyhlásil „dovršení kulturní revoluce“,²⁰⁴ tedy sérii protináboženských opatření, které vyvrcholily (nepřijatým) zákonem o rodině v roce 1963, jenž nařizoval výchovu dětí v „komunistické morálce“.²⁰⁵ Na druhou stranu je zřejmé, že hlavní ideologické boje KSČ byly namířené proti dominantně největší – římskokatolické církvi.²⁰⁶ Na menší církve byla pozornost vládnoucí strany upřena až později. Českobratrská církev evangelická pak k vládnoucí straně zaujímal vcelku loajální postoj. Dokonce nebylo výjimkou, že ve *staršovstvech* jednotlivých sborů²⁰⁷ byli

---

²⁰³ Pro detailnější přehled vztahu ČCE a KSČ po druhé světové válce viz např.: MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“: Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956. In: *Soudobé dějiny*. 2007, 2-3, s. 305-340.; BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity...*

²⁰⁴ MATĚJKA, Ondřej. *Správný komunist...* s. 293.

²⁰⁵ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 253-256, zde s. 254.

²⁰⁶ V roce 1950 měla římskokatolická církev téměř 6,8 milionu členů z celkových asi 8,9 milionu obyvatel Československa. Viz: Obyvatelstvo podle náboženského vyznání pohlaví *podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 a 2001*. ČSU [online], 2012, [cit. 27.10.2020] dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20548145/4032120119.pdf/c9ea4059-9b9e-467c-8991-1233334b535e?version=1.0>.

²⁰⁷ Staršovstvo je volený zastupitelský orgán farního sboru. Jeho předsedou je kurátor, který je vedle faráře hlavním reprezentantem sboru. Volit staršovstvo může každý člen sboru s hlasovacím právem (obvykle všichni členové starší 18 let). Velikost staršovstva se řídí celkovým počtem lidí ve sboru.

členové KSČ.²⁰⁸ V tomto ohledu hlavní figurou celé ČCE byl Josef Lukl Hromádka, který svým veřejným prorežimním vystupováním a působením na mezinárodní církevní scéně, například i v KMK,²⁰⁹ vytvářel do určité míry „ochranný deštník“ nad celou Českobratrskou církví evangelickou, což dalece přesahovalo známou skutečnost, že se mohl účinně přimlouvat za některé lidi v nesnázích. Českobratrští evangelíci této situace využívali i ke konání vlastních akcí, jako například mládežnických brigád, kde vedle práce probíhal i náboženský program a podobně.²¹⁰

Hromádka, jak již bylo dříve zmíněno,²¹¹ dokázal zúročit svou pozici vzhledem ke KSČ a na mezinárodním poli také tak, že otevřel dveře do nadcírkevních struktur i pro své kolegy. Ti zúročili své znalosti cizích jazyků z dřívějšího studia v zahraničí a navázali úzké osobní kontakty s dalšími církevními představiteli, především v rámci Světové rady církví. Mezi tyto Hromádkovy partnery patřili například Milan Opočenský, Josef Smolík či Jan Milíč Lochman – účastníci KMK. I díky nim nezůstala ČCE odtržená od západních sousedů a dokázali s nimi udržet kontakt, který vyústil nejen ve vzájemnou intelektuální kooperaci, ale také v materiální podporu církve. Zároveň díky tento sociální kapitál dokázali přetvořit v kapitál politický, když se snažili prosadit své zájmy vůči KSČ – například v boji proti zmíněnému zákonu o rodině.²¹²

Stát pak kontakty zástupců ČCE s křesťany na Západě podporoval. Především se SRN, protože mezi Československem a jeho západním sousedem byly oficiální diplomatické styky přerušené, takže církve představovaly téměř jedinou možnost, jak s ním zůstat v kontaktu. Morée a Piškula tvrdí, že právě v tomto záměru, který započal ve Státním úřadě pro věci církevní po nástupu Jaroslava Havelky na post jeho předsedy v roce 1953, je potřeba hledat základy Křesťanské mírové konference, a zároveň tím dokazují plnou podřízenost organizace politickým záměrům.²¹³ V závěrech zprávy o současné církevně politické situaci v ČSR ze září 1958 k dalšímu postupu ministerstva školství a kultury k nekatolickým církvím se přímo píše, že „*ve smyslu porady zástupců církevních úřadů socialistických zemí, která se konala v září 1957 v Budapešti, a na základě jednání se státním sekretářem pro věci církevní*

---

²⁰⁸ MATĚJKA, Ondřej. Správný komunista... s. 289-292.

²⁰⁹ Agenturní zpráva č. 12 z 21.2.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

²¹⁰ Více o tomto „obchodu s loajalitou“ viz příslušná kapitola v: BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity*... 36-39.

²¹¹ Více viz s. 35.

²¹² Více viz: MATĚJKA, Ondřej. *Unique connections*... s. 1-18.

²¹³ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 244-245.

*otázky při vládě Německé demokratické republiky bude hlavní těžiště činnosti čs. evangelických církví spočívat v politickém ovlivňování některých jednotlivců i skupin evangelické církve v Německé demokratické republice a v Německé spolkové republice“.*²¹⁴

Zde je nutné podotknout, že Křesťanská mírová konference se lišila od ostatních poválečných „mírových“ organizací, které v průběhu 50. let vznikaly a jež byly využívány komunistickou propagandou k legitimizačním účelům.²¹⁵ I když je u všech velmi signifikantní antimilitaristický a protiválečný diskurz, rozdílná je participace politiků na jejich fungování. Na pravděpodobně nejznámější *Světové radě míru* a její tuzemské odnoži *Československém výboru obránců míru* se přímo podílela a vystupovala Anežka Hodinová-Spurná, funkcionářka KSČ, která na setkáních této organizace otevřeně podporovala politiku Sovětského svazu a vyjadřovala se silně protiamericky.²¹⁶ V rámci *Mírového hnutí katolického duchovenstva* pak aktivně vystupoval exkomunikovaný římskokatolický kněz a po roce 1948 československý ministr zdravotnictví Josef Plojhar²¹⁷ a podobně.

4.2. Aktéři a účastníci KMK

Kontrola účastníků výročních konferencí²¹⁸ ze strany StB a dalších tajných služeb států východního bloku byla různorodá. KSČ usilovala o navázání spolupráce s československými aktéry, například se snažila neúspěšně kontaktovat Jana M. Lochmana,²¹⁹ Karla Trusinu²²⁰ a další. V jiných případech byla však úspěšná, takže podle záznamů správy Ministerstva vnitra bylo při setkání KMK v roce 1960 přítomno

---

²¹⁴ Zpráva o některých otázkách současné církevně politické situace v ČSR. In: NA, fond: ÚV KSČ – A. Novotný, inv. č. 293, kar. 202, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN I.

²¹⁵ ADAMUS, Jakub. *Katolická mírová hnutí 1948-1968 v Československu s důrazem na osobu Josefa Plojgara*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Jan Randák, Ph.D., s. 23-24.

²¹⁶ Např. HODINOVÁ-SPURNÁ, Anežka. Generální smlouva ohrožuje bezpečnost Československa. In: *Mír zvítězí*. Praha: Československý výbor obránců míru, 1952, s. 8-10.

²¹⁷ ADAMUS, Jakub. *Katolická mírová hnutí...* s. 63-80.

²¹⁸ Tedy hromadných setkání KMK v letech 1958, 1959, 1960, 1961, 1964 a 1968, na které je předložená práce především zaměřená.

²¹⁹ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“... s. 281.

²²⁰ ABS, sbírka OB, arch. č. OB-445 HK.

celkem 19 agenturních spolupracovníků, mezi kterými byl započítaný například i generální sekretář KMK Jaroslav N. Ondra.²²¹ O rok později se I. Všekřesťanského mírového shromáždění účastnilo již 37 spolupracovníků StB.²²² Vzhledem k veřejné sledovanosti akce,²²³ počtu přítomných novinářů²²⁴ a minimálně alespoň částečným povědomí účastníků o spolupracovnících StB mezi nimi lze usuzovat, že důsledkem této kontroly byla u domácích hostitelů alespoň určitá forma autocenzury.²²⁵

Avšak u zahraničních účastníků ze Západu lze předpokládat, že kontrola neprobíhala.²²⁶ Pravděpodobně ani mnozí z nich netušili, že jsou závěry konferencí prodiskutovávány s československou státní správou, protože jsou zaznamenány příklady, kdy se tito účastníci vyjádřili, že kdyby to věděli, pak by ani do Prahy nepřijeli, případně by zvážili, zda konání KMK má smysl.²²⁷ Takže bylo možné, že se v diskuzi přihlásil některý z nich a vyjádřil svobodně svůj názor nebo kritizoval komunistické

---

²²¹ Dodatek k návrhu na ag. operativní opatření do případu „KONFERENCE“ /Zasedání 3. KMK. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²²² Zpráva 3. odboru III. správy MV. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²²³ Na výroční shromáždění KMK byli pravidelně zváni novináři z celého světa a také byly pro ně pořádány tiskové konference. Viz: II. VMS – poznatky z tiskového štábu z 29.5.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-8.; O události informoval dokonce i Československý týdeník. Viz: *Československý filmový týdeník*. ČSSR: Československá televize, 1959, č. 727/2379, dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1130615451-ceskoslovensky-filmovy-tydenik/209562262700014/>; A Československý rozhlas, viz: Agenturní zpráva č.- z 29.7.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.; O II. VMS byl dokonce natáčen ve spolupráci s Československým státním filmem propagační film, viz: Záznam č. 25 z 9. listopadu 1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-10.

²²⁴ Seznam zúčastněných novinářů např. INTERNATIONALEN SEKRETARIAT DER CFK. *Mein Bund ist Leben und Frieden...* Příloha, s. 45-46.; Na III. VMS v roce 1968 bylo přítomno asi 100 novinářů a pozorovatelů, viz: Zpráva o dosavadní činnosti a perspektivách Křesťanské mírové konference a o přípravě III. Všekřesťanského mírového shromáždění. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

²²⁵ Explicitně ji zmiňuje ve svém rozhovoru viz: Rozhovor s Karl-Johannem Resem, 28. ledna 2019. In: Soukromý archiv autora

²²⁶ V archivních materiálech nebyly nalezené žádné kontakty či náznaky kontaktu mezi západními účastníky KMK a například StB. Ani Karl-Johann Rese si v rozhovoru nevzpomněl, že by k tomuto ovlivňování docházelo, viz: Tamtéž.

²²⁷ Agenturní zpráva č. – z 19.5.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Agenturní zpráva č. 329 z 24.5.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

státy,²²⁸ především ohledně tzv. německé otázky, tedy problematice rozděleného Německa.²²⁹ Případně se stávalo, že někteří z nich demonstrativně opustili sál.²³⁰ V takovém případě orgány československé státní moci vydávaly pokyny, aby se při příští výroční konferenci dopředu vytipovali názorově odlišní účastníci, kterým následně nemělo být udíleno slovo v diskuzi nebo kteří měli být jinak odrazováni od aktivity.²³¹ V této souvislosti je třeba zmínit, že diskuze a zasedání byly nahrávány na magnetofonové pásky, oficiálně z technických důvodů k zaznamenání a následnému přepisu pro tisk.²³² Avšak někteří zahraniční delegáti žádali o vypnutí těchto přístrojů, protože omezovaly svobodný projev.²³³ Takže i u těchto participantů lze uvažovat o určité míře autocenzury.

Na druhou stranu je potřeba si uvědomit, že setkání v rámci Křesťanské mírové konference se obvykle účastnili takoví lidé ze západních zemí, kterým slovy Hanse-Joachima Iwanda „*patřila budoucnost*“.²³⁴ To znamená, že lákala především levicově smýšlející křesťany, pro které byla důležitá mírová tematika a propojení politicky znepřátelených národů.²³⁵ Avšak pro své západní kolegy byli a priori podezřelí z prokomunistické činnosti, výjimečně jim bylo dokonce i vyhrožováno,²³⁶ proto si

---

²²⁸ Viz např. diskuzní příspěvek Krijna Strijda z Holandska v: Projev Strijda. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Další viz: Agenturní zpráva č. 23 z 13.9.1960. In: Tamtéž.; Agenturní zpráva č. 25 z 21.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.

²²⁹ Svodka č. 2 z II. VMS z 28.6.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

²³⁰ Svodka č. 3 z 8. září 1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Svodka č. 5 VMS z 17. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²³¹ 3. odbor KS NV České Budějovice. Věc: Všekřesťanské mírové shromáždění – zpráva. In: Tamtéž.; Plán agenturně operativních opatření k II. VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-8.

²³² Kromě toho však byly magnetofonové pásky předávány na ministerstvo vnitra, viz: Zpráva Fiedlera z VMS, ze dne 19.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; Agenturní zpráva č. 383 z 5.8.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

²³³ Svodka č. 4 VMS z 16. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Porada tiskového štábu VMS – poznatky z 5.6.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-8.

²³⁴ Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²³⁵ To ostatně byla hlavní motivace pro účast i Karla-Johanna Reseho. Viz: Rozhovor s Karl-Johannem Resem, 28. ledna 2019. In: Soukromý archiv autora

²³⁶ Záznam č. 81 z 16. října 1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-10.

dávali tito účastníci pozor v diskuzích, byli velmi opatrní a korektní, aby je následně nemohl nikdo obvinít, že jim jde o něco jiného než o teologické otázky.²³⁷

Zároveň od I. Všekřesťanského mírového shromáždění musel být regulován celkový počet účastníků, který dosáhl technické kapacity. Delegáti proto byli částečně vybírání a byli upřednostňováni účastníci, kteří participovali na KMK již v minulosti, vyjádřili se o nich pozitivně členové přípravné komise nebo byli oficiálními zástupci některé ze zahraničních církví.²³⁸ Vzhledem k tomu, že se pořadatelé snažili, aby se na konferenci mohlo dostavit co nejvíce lidí, odmítnutý počet přihlášených pravděpodobně nebyl moc vysoký.²³⁹ Proto se mezi tyto účastníky dostali i lidé, kteří nesouzněli s hlavními myšlenkami KMK a přijeli do Prahy spíše ze zvědavosti nebo snahy načerpat informace o stavu společnosti a poměrů v Československu.²⁴⁰

4.3. Organizace a organizační tým KMK

Organizační složku Křesťanské mírové konference tvořil mezinárodní sekretariát, který se skládal z teologů a křesťanů, pocházejících především ze střední Evropy. Ze západních zemí tam byli v prvních letech života organizace až na výjimky pouze delegáti ze SRN. S rozšířením KMK po I. Všekřesťanském mírovém shromáždění v roce 1961 a se zakládáním jednotlivých regionálních poboček, se organizační výbor rozrostl a zástupci z ostatních západních zemí či tzv. Třetího světa se při schůzích čím dál tím více projevovali.²⁴¹ Organizátoři ze SSSR, Maďarska, NDR (i Československa) pak byli nejprve předvybráni a navrženi staršími členy sekretariátu, a poté prověřeni státními orgány, které jim udělily souhlas, bez kterého nemohli svou

---

²³⁷ Agenturní zpráva č. 344 z 27.3.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.; Rozhovor s Karl-Johannem Resem, 28. ledna 2019. In: Soukromý archiv autora.

²³⁸ Agenturní zpráva č. 51 z 11.1.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.

²³⁹ Např. I. VMS v roce 1961 se účastnilo vedle pozorovatelů 695 osob, přičemž původně byla akce plánována pro 500 delegátů. Z toho lze usuzovat, že odmítnutých žádostí bylo spíše minimum. Viz: Informace o průběhu Křesťanského mírového shromáždění. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

²⁴⁰ Agenturní zpráva č. 36 z 22.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; Agenturní zpráva č. - z 6.5.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

²⁴¹ Zpráva 3. odboru III. správy MV z 2. listopadu 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

práci vykonávat.²⁴² Následně o těchto nových členech bylo diskutováno v grémiu a případně byli zvoleni.

Ze záznamů je zřejmé, že Státní bezpečnost měla dobré informace o jednotlivých jednáních organizačního sekretariátu a tématech, která se probírala.²⁴³ StB také dostávala zápisy z jednotlivých setkání,²⁴⁴ které pak schvalovala,²⁴⁵ což bylo klíčové pro další postup práce a také pro samotné konání jednotlivých konferenčních setkání. StB byla také informována o obsahu a závěrech organizačních schůzí i zástupci KMK, např. s J. L. Hromádkou či J. N. Ondrou. Při těchto příležitostech s nimi byly naopak prodiskutovány závěry porad „*zástupců stranických a státních orgánů v Moskvě a dále ČSR, Maďarska a NDR.*“²⁴⁶

Při těchto hlášeních o zasedání a přípravách setkání Křesťanské mírové konference aktéři zdůrazňovali ze socialistického hlediska pokrokovost svého konání a vyjadřovali se kladně o socialistickém zřízení, především o jeho mírových snahách. Zdůrazňovali, že se k těmto ideám snaží přilákat i nové lidi z tzv. Třetího světa a ze západních zemí, kteří byli myšlenkám KMK potenciálně nakloněni.²⁴⁷ Zároveň při této příležitosti ubezpečovali příslušníky StB o předem připravených závěrech jednání, které vyznívaly kladně pro socialistickou společnost a státy.²⁴⁸ Zde je dobré zdůraznit,

---

²⁴² Zpráva o politicko-organizačním zajištění Všekřesťanského mírového shromáždění, které se bude konat 13.-18.6.1961 v Praze. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁴³ Velké množství zpráv v: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁴⁴ Např. Tamtéž.

²⁴⁵ Např. Vyjádření PB ÚV KSČ k Zasadám další činnosti KMK. In: NA, fond: A ÚV KSČ – A. Novotný – zahraničí, inv. č. Křesťanské hnutí, kar. 15, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN II.

²⁴⁶ Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁴⁷ Například Jaroslav N. Ondra ve svém hlášení píše, že „*círky v socialistických zemích (lidové demokracie, SSSR, NDR, Čína) jsou plně a upřímně zaměřeny na mírovou socialistickou výstavbu ve svých zemích a jsou ochotny spolupracovat se všemi, kteří v jiných zemích, zvláště v tak zv. málo vyvinutých zemích tvoří předpoklady pro nový život (...)* A že tyto církve ze socialistických zemí jsou ochotny upřímně podat ruku ke spolupráci všem křesťanům na západě, kteří chtějí k řešení současných problémů přistupovat více z víry Ježíše Krista a z ní pramenící nepodmíněné lásky ke každému člověku bez rozdílu, než z pozice zastaralých politických představ, s nimiž je církev ve většině zemí (socialistických) dosud bohužel vědomě či podvědomě spjata. Viz: AZ č. 69 z 21.6.1960. In: Tamtéž.

²⁴⁸ „*K zajištění kladných výsledků 3. KMK nám slouží několik způsobů přípravy: 1) Theologické studium otázky spravedlnosti, míru, atomových zbraní a služby člověku, abychom křesťanskými argumenty obhájili svou linii. 2) Přidělení úkolů každému delegátu ze socialistických zemí, s nutností progresivní*

že tyto vztahy se státními orgány někteří teologové využívali, aby si zlepšili v jejich očích reputaci a měli v jiných případech otevřenější pole působnosti.²⁴⁹ Účast československých delegátů a organizátorů KMK byla totiž státními orgány hodnocena.²⁵⁰

Pracovní výbor KMK si velmi dobře uvědomoval, že veškeré informace jsou kontrolovány, ať už si to aktéři vzájemně přímo řekli, či nikoliv. Takže se například navzájem varovali, že telefony jsou odposlouchávány, proto si přes něj nemohou říkat vše, aby se nedopustili žádné chyby, která by třeba mohla do budoucna ohrozit existenci organizace nebo jejich samotných.²⁵¹

Co se týče kontaktů s orgány státní bezpečnosti, z dochovaných materiálů je zřejmé, že kontrola KMK při výročních setkáních²⁵² byla mnohem větší než v mezíchase, kdy se konaly pouze regionální nebo organizační schůze. V této době byla kontrola ze strany StB a státních orgánů spíše informativní.²⁵³ Pozornost komunistické vlády tedy byla upřena především na velká setkání s vysokou účastí. Oproti tomu u menších konferencí nejsou například dochované zprávy o podrobné kontrole jednotlivých referátů, celkového směřování akcí nebo odposlechy a záznamy spolupracovníků z osobních rozhovorů. Zachované jsou pouze poměrně povrchní hlášení a kontrola zahraničních cest členů KMK.²⁵⁴ Naopak je dochováno, že například komuniké z těchto setkání byla i vzhledem k menšímu počtu účastníků, kteří se tak mohli snadněji přihlásit do diskuze, často ovlivňována ze strany západních delegátů

---

obhajoby uložené problematiky do důsledků. (...) 3) Přípravenost všech členů pracovního výboru a jednotlivých stálých komisí za účelem společného postupu při řešení ožehavých problémů v rámci KMK.“ Viz: AZ č. 69 z 21.6.1960. In: Tamtéž.

²⁴⁹ Agenturní zpráva č. 372 z 24.5.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁵⁰ Spolu s nimi byl hodnocený postoj i dalších vybraných osob z východního i západního mocenského bloku. Více viz např. Vyhodnotenie VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

²⁵¹ Agenturní zpráva č. 363 z 3.3.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Záznam hovoru např. Telefonický hovor Ondra, Hromádka a Rasker – KMK. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

²⁵² Tj. velké pražské konference v letech 1958, 1959, 1960, 1961, 1964 a 1968.

²⁵³ Viz dochované materiály např. ABS, fond: H, sign. H-697-5.; ABS, fond: H, sign. H-697-6.; ABS, fond: H, sign. H-697-7. aj.

²⁵⁴ Např. Agenturní zpráva č. 283 ze 7.7.1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

jiným než původním navrhnutým směrem.²⁵⁵ A to i z toho důvodu, aby jednotlivé zprávy, výzvy či připomínky KMK byly přijatelnější i pro západní křesťany a tamější potenciální přívržence.²⁵⁶ Toto vychýlení a potenciální hrozby si uvědomovali i někteří redaktoři bulletinu KMK. Proto ustavili nejprve tajnou, poté pro organizátory známou editorskou trojici (Arcikněz Sokolowski, Károly Toth a Carl Ordnung), aby „*cenzurovali všechny příspěvky do časopisu KMK*“.²⁵⁷

4.4. Referáty a diskuze při konferencích KMK

Organizátoři se snažili, aby výroční setkání Křesťanské mírové konference byly podrobně dopředu připravena. S tím souvisela i pravidelná konzultace se státními orgány. Témata jednotlivých referátů na hlavních setkáních KMK byla odsouhlasena StB.²⁵⁸ Referenti pro hlavní projevy na společných setkání Křesťanské mírové konference byli pečlivě vybíráni, aby obsah referátu korespondoval s hlavními myšlenkami akce. Projevy Hromádky, které stály v centru veškeré pozornosti, pak vznikaly delší dobu dopředu a byly přípravným výborem opoznámkovávány a částečně korigovány.²⁵⁹ Konečnou verzi však Hromádka připravoval sám.²⁶⁰

Jednotlivé výzvy politikům, zdravice či závěrečná prohlášení KMK byly také připravovány dopředu. V těchto případech se však jedná o samozřejmý a běžný proces, protože není možné v počtu několika set účastníků vytvořit jednotný text. Obvykle byla tato prohlášení pouze přečtena při shromážděních a odhlasována,

---

²⁵⁵ Ze západních účastníků, kteří ovlivňovali KMK právě směrem na Západ, byl orgány StB nejčastěji zmiňován představitel britského regionálního výboru KMK Paul Oesterreicher. Např. Svodka č. 2 z 19.5.1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.; Agenturní zpráva č. 42 z 29.5.1962. In: Tamtéž.

²⁵⁶ Záznam z 1.3.1966. In: ABS, fond: H, sign. H-697-12.

²⁵⁷ Shrnutí agenturních poznatků od spolupracovníka ‚Kulhánka‘ a ‚Lady‘ k průběhu zasedání PV KMK v Praze ve dnech 21.-26.3.1966. In: Tamtéž.

²⁵⁸ Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁵⁹ Zápis ze zasedání pracovního výboru VMS na Komenského fakultě v Praze dne 24. ledna 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.; Zpráva mezinárodní skupiny, PV Rumunsko 12.-17.11.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.; Zpráva z teologické skupiny. In: Tamtéž.; Zápis PV KMK z 22.1.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

²⁶⁰ Zápis o zasedání Stálého pracovního výboru v Greifswaldu ze 14. dubna 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Zápis PV KMK z 22.1.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

přičemž hlasů, které se zdržely nebo byly proti, bylo pouhé minimum.²⁶¹ Obsah jednotlivých rezolucí a poselství byl připravovaný nejčastěji ve spolupráci s Ministerstvem školství a kultury. Na konferenci pak byl obsah případně zpřesňován a finalizován.²⁶²

Státní orgány nejčastěji organizátorům vyčítali, že nebyla plně podchycena diskuze, ve které se objevovaly i další než předem schválené názory. Dále pak, že jednotlivé referáty byly málo politické a příliš se věnovaly „*nicneříkajícím teologickým úvahám*“.²⁶³ Tyto stížnosti StB, že diskuze byly příliš teologické, nikoliv politické a jejich charakter spíše protestantský, se vracely opakovaně.²⁶⁴

Jak vyplývá z řady zpráv v archivech, předmětem zájmu a analýzy spolupracovníků StB byla především politická témata – hlavně vztah SRN a NDR či jejich znovuvyzbrojení, a také vztahy KMK, účastníků a církví, které na ní participovaly, s římskokatolickou církví, respektive Vatikánem.²⁶⁵ Teologické rozbory a duchovní témata, včetně křesťansko-marxistického dialogu, zůstaly z této strany většinou nepovšimnutá. Nabízel se tedy postupem času prostor k jejich rozvoji.²⁶⁶ Tímto směrem šlo také úsilí delegátů, především ze Západu, aby se KMK věnovala více teologii než politice.²⁶⁷ Vycházelo to i z přesvědčení, že základní teze o politické situaci

---

²⁶¹ Např. Agenturní zpráva č.- z 18.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; Dlouhé diskuze či rozeprě ohledně závěrečných ustanovení se také objevily. Například při I. VMS v roce 1961 vznikly diskuze o míře kritiky Vatikánu. Zástupci pravoslavných církví prosazovali v rezoluci konfrontační postoj, proti čemu byli delegáti ostatních církví, především ze Západu. Viz: Informace o průběhu Křesťanského mírového shromáždění. In: NA, fond: A ÚV KSČ – A. Novotný – zahraničí, inv. č. Křesťanské hnutí, kar. 15, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN II.

²⁶² Informace o průběhu III. zasedání Křesťanské mírové konference v Praze. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁶³ Zpráva o průběhu a výsledcích III. zasedání Křesťanské mírové konference v Praze, konané ve dnech 6.-9. září 1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.; Agenturní zpráva č. 139 z 20.3.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁶⁴ Např. Svodka č. 4 VMS z 16. června 1961. In: Tamtéž.; Stanovisko ideologického a mezinárodního oddělení ÚV KSČ ke zprávě o činnosti Křesťanské mírové konference. In: NA, fond: A ÚV KSČ – A. Novotný – zahraničí, inv. č. Křesťanské hnutí, kar. 15, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN II.

²⁶⁵ Archivní dokumenty v řadě: ABS, fond: H, sign. H-697-1 až 15.

²⁶⁶ Hodnocení zasedání PVPP v Budapešti 13.-17.10.1965. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

²⁶⁷ Záznam ze dne 2. listopadu 1965. In: Tamtéž.

byly vyřčeny již na prvních zasedáních a nyní je potřeba těmto stanoviskům dát „větší bohosloveckou hloubku“.²⁶⁸

Aby se diskuze odvíjela vhodně pro socialistické státy, chtěla StB po organizátorech KMK, aby byla zaručena větší účast ruské pravoslavné církve.²⁶⁹ Státní bezpečnost si tím slibovala, že tak bude v disputacích zajištěno, že převládnu členové této či jiné církve z východního mocenského bloku, u kterých byl předpoklad, že jejich názor bude konformní k zahraniční politice socialistických vlád. Počet účastníků ze Západu však narůstal a nebylo možné požadavek zajistit. Navíc, zástupci ruské pravoslavné církve nepůsobili na další delegáty moc dobře a věrohodně. Byli podle nich „*deklarativní*, [měli – L. B.] *moc připravených příspěvků* a [nediskutovali – L. B.] *bezprostředně*.“²⁷⁰

4.5. Nedůvěra ke KMK

Kvůli svým prezentovaným politickým postojům se pro některé církevní instituce stala KMK nedůvěryhodnou a nepřijaly pozvání na setkání. Jejich členové se proto v případě zájmu účastnili konferencí jen jako soukromníci, což se stalo například opakovaně u německé EKD.²⁷¹ Neustálá nedůvěra ze strany západních účastníků, že KMK je pouze politická akce na podporu komunistických zemí, která se koná pod

---

²⁶⁸ SMOLÍK, Josef. Křesťanská mírová konference. In: *Křesťanská revue*. 1960, roč. 27, s. 232.

²⁶⁹ AZ č. 341 z 28.12.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.

²⁷⁰ Svodka č. 8 z II. VMS ze 3. července 1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

²⁷¹ „*Institute EKU* [Die Evangelische Kirche der Union, svaz německých evangelických církví, který vznikl ze starších pruských církví – pozn. L.B.], *EKD a VELKD* [Die Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands, Svaz německých luterských církví – pozn. L.B.] vydaly nedávno společný důvěrný oběžník pro církve, v němž je vyzývána církevní veřejnost k neúčasti na 3. KMK. V oběžníku jsou uvedeny tyto argumenty: 1) KMK přistupuje k otázkám míru příliš jednostranně. 2) Je důvodné podezření, že KMK má určité předem dané politické předpoklady, k nimž chce přinutit naivní a neinformované účastníky, aby se stali propagační základnou.“ Viz: Agenturní zpráva z 30.8.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Dále např. Akce Křesťanské mírové konference v Německé spolkové republice. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.; Záznam č. 8 z 14.5.1964. In: Tamtéž.

rouškou církví,²⁷² byla podporována i vysíláním radia Svobodná Evropa, která přinášela relace s rozhovory s účastníky.²⁷³

Avšak ani podpora věřících z Československa nebyla vždy srdečná. Synodní rada ČCE a její zástupci projevovali zvýšený zájem hlavně o účastníky ze zahraničí, především ze západních zemí. Nikoliv o KMK jako celek.²⁷⁴ Dokonce někteří její členové vystupovali proti ní, protože podle jejich názoru to byla organizace řízená z Kremlu.²⁷⁵ I mezi ostatními, běžnými československými věřícími narůstala nedůvěra v KMK, protože ji vnímali jako hnutí příslušující komunistické vládě, popřípadě instituci nadřazenou ČCE, která si diktuje podmínky (např. i uspořádání v sídle ČCE v pražském Husově domě). Kromě toho byl KMK opakovaně vyčítán přílišný luxus bydlení a občerstvení.²⁷⁶ Jelikož církev konala veřejné sbírky na podporu Konference,²⁷⁷ zdá se být toto rozhořčení pochopitelné. Dokonce se později objevovaly dopisy synodní radě ČCE, aby z KMK vystoupila.²⁷⁸

4.6. KMK jako prostor k setkání

Po shrnutí zřejmých ústupků politické linie orgánů československé moci, které Křesťanská mírová konference skýtala, se nabízí otázka: co vedlo teology a křesťany k tomu, že se chtěli těchto setkání účastnit? Důvodů bylo jistě mnoho a není již možné všechny vnitřní pohnutky aktérů analyzovat. Některé impulsy však byly zaznamenány.

Sekretář SRC Glen Garfield Williams řekl tajemníkovi synodní rady B. Valešovi, že: *„Uspořádání KMK je dobré proto, že je možno se sejít s kýmkoliv. V ČSSR je velký*

---

²⁷² Např. Svodka č. 2 ze 7.9.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Agenturní zpráva č. 327 z 30.9.1960. In: Tamtéž.; Agenturní zpráva č. 26 z 8.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Agenturní zpráva č. 131 z 26.9.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.; Agenturní zpráva č. 7 ze 14. února 1964. In: Tamtéž.

²⁷³ Svodka č. 4 VMS z 16. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁷⁴ Agenturní zpráva č. 81 ze 3.9.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.; Agenturní zpráva č. 149 z 6.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁷⁵ Svodka č. 1 k VMS ze 12.6.1961. In: Tamtéž.

²⁷⁶ Křesťanská mírová konference, zpráva z 20.6.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.; Agenturní zpráva č. 53 z 11.12.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

²⁷⁷ ČCE se finančně podílela na chodu KMK a také speciálně na velkém setkání organizace. Např. na II. VMS v roce 1964 darovala 70 000 Kčs. Viz: Zpráva č. 70 z 13.2.1962. In: Tamtéž.

²⁷⁸ Zápis č.- z 11.4.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.; Zápis č.- z 24.4.1968. In: Tamtéž.

*zájem o náboženský život. Jsou zde věrní lidé.*²⁷⁹ V tomto svém tvrzení pak nebyl osamocený. Martin Niemöller, J. L. Hromádka a další zdůraznili, že je důležité, že KMK umožňuje setkání i se zástupci z východních církví, se kterými není jinak možné se setkat.²⁸⁰ A naopak, členové východních církví kvitovali příležitost k setkání s ostatními, protože jinak se cítili velmi izolovaní.²⁸¹ A jejich nadšení se nezměnilo ani například po vstupu ruské ortodoxní církve do Světové rady církví,²⁸² která nabídla další platformu pro vzájemné styky.

KMK znamenala také možnost pro německé křesťany a teology, jak se potkat se svými kolegy z druhé části rozděleného státu.²⁸³ Avšak je téměř ironické, že patrně nejznámější německý participant konference, který využil této příležitosti ke styku se svými východními kolegy, byl radikální studentský vůdce Rudi Dutschke. Kromě zmíněných kontaktů se snažil Dutschke navázat vztahy s československým studentským hnutím a také navštívil některé semináře na Filosofické fakultě Karlovy univerzity.²⁸⁴ A na zasedání komise pro mladé teology během III. VMS v roce 1968 dokonce přednesl svůj referát, ve kterém zkritizoval jak kapitalistickou, tak socialistickou společnost v NDR, protože nevytvářela dostatečně přitažlivé alternativní sociální uspořádání, které by přesvědčilo občany SRN o správnosti této cesty.²⁸⁵

Tyto neoficiální kontakty mezi participanty z Východu a Západu se děly ve velkém množství.²⁸⁶ I v časech přednášek, protože je účastníci dostali vytištěné

---

²⁷⁹ Svodka č. 4 z 9. září 1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁸⁰ Agenturní zpráva č. 327 z 30.9.1960. In: Tamtéž.; Agenturní zpráva č. 339 z 2.12.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.; QUAAS, Ludwig. Bericht von der Prager Allchristlichen Friedenskonferenz. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1961, roč. 16, s. 324-327.; SCHMAUCH, Werner. Význam Křesťanské mírové konference. In: *Kostnické jiskry*. 1958, roč. 43, č. 29, s. 2.

²⁸¹ KS-MV Hradec Králové. Věc: Všekřesťanské mírové shromáždění – zpráva. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁸² Agenturní zpráva č. 27 z 8.6.1961. In: Tamtéž.

²⁸³ Agenturní zpráva č. 26 z 16.9.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.; Agenturní zpráva č. 90 ze 17.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; SCHELLONG, Dieter. Die dritte Tagung der Prager Friedenskonferenz – ein Bericht. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1960, roč. 15, s. 345-348.; GOLLWITZER, Helmut. Nachwort. In: Tamtéž, s. 348-349.

²⁸⁴ Záznam č. 5 z 11.4.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

²⁸⁵ Referát Rudi Dutschkeho. In: Archiv J. L. Hromádky, sign. 3/28 II, sl. 13.

²⁸⁶ Např. Svodka č. 4 VMS z 16. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.; Svodka č. 5 VMS z 17. června 1961. In: Tamtéž.; Vyhodnotenie VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

a mohli se s nimi seznámit později. Takže byli často v přilehlých místnostech, kde pili kávu a kouřili.²⁸⁷ Případně chodili po programu společně do přilehlých vináren a restaurací, nebo se společně procházeli po pražských památkách.²⁸⁸ Účastníci se často zpětně v dotaznících a dopisech vyjadřovali, že právě pěstování ekumenických vztahů a vědomí sounáležitosti je pro ně velmi důležité, proč se chtějí účastnit KMK.²⁸⁹

Z tohoto důvodu také v 60. letech přibývalo účastníků ze Západu, a to i přes varování z církevního tisku a případně od některých nadřízených, což otupilo hranu napětí vůči KMK. Dokonce tajemník Světové rady církví G. G. Williams nejprve vyjádřil obavu, jestli KMK neohrozí vliv a pozici SRC.²⁹⁰ Postupem času ale změnil názor a vyjádřil směrem ke KMK velkou naději pro zlepšení mezinárodních vztahů.²⁹¹

Konference, respektive Praha, však nebyla jediným místem pro setkání. Někteří účastníci KMK mohli navštívit vybrané sbory různých církví po Československu – většinou ale sbory Českobratrské církve evangelické. Je třeba zdůraznit, že navštěvovány byly především místa v Praze a v okolních městech, ale například teolog Paul Hansen navštívil Český Těšín a vyprávěl o poměrech v Dánsku.²⁹² Při stejné příležitosti dalších šest delegátů navštívilo Slovensko²⁹³ a další místa po celém Československu.²⁹⁴ Při těchto návštěvách docházelo k navazování kontaktů s místními, kteří se jich později snažili využít, a to jak kvůli obstarávání materiálních

---

²⁸⁷ Agenturní zpráva č. 382 z 15.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.

²⁸⁸ Výpis ze svodek sledování ze dne 2.7.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.; Svodka ze sledování objektů II. VMS. In: Tamtéž.

²⁸⁹ Např. Agenturní zpráva č. 297 ze 17.11.1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.; Křesťanská mírová konference, zpráva z 20.6.1963. In: Tamtéž.; Dotazníky zaslané po II. VMS viz: In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

²⁹⁰ Svodka č. 3 VMS z 15. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

²⁹¹ Zpráva 3. odboru III. správy MV ze 23. května 1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

²⁹² Křesťanská mírová konference v Praze a návštěva zahraničního delegáta Hansena na Ostravsku – zpráva. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

²⁹³ III. Kresťanská mierová konferencia – zpráva. In: Tamtéž.

²⁹⁴ Agenturní zpráva č.- z 15.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; Zpráva KS-MV České Budějovice z 19.6.1961. In: Tamtéž.; Návštěva delegáta Všekřesťanské mírové konference v Poličském seniorátu – zpráva. In: Tamtéž.; Agenturní zpráva č.- z 11.6.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

statků,²⁹⁵ tak i pro navázání kontaktů primárně pro výměnu idejí. V této souvislosti jsou v pramenech zmíněni teologové z ČCE, kteří zastupovali proud tzv. Nové orientace.²⁹⁶

Někteří delegáti KMK pak vybírali své cesty po Československu sami. Navštěvovali totiž své příbuzné či místa, kde dříve žili.²⁹⁷ Dále pak se objevil i jeden případ, že německý teolog navštívil ve vězení tři německé generály.²⁹⁸

Na samostatný výzkum by pak byly materiální transfery, které byly díky Křesťanské mírové konferenci uskutečňovány. Bohužel, o těchto vztazích je jen velmi málo zachovaných pramenů. Je však například dochováno, že pověřenec KMK pro západní církve Hans Kloppenburg usiloval o předání darů svým známým v ČSSR.²⁹⁹ Pro církevní a osobní život v Československu bylo důležité, že na konferenci či při její přípravě také docházelo k výměně teologické literatury,³⁰⁰ dovozu zpěvníků³⁰¹ a darování peněz.³⁰²

4.7. KMK a další církevní život ČCE a Československa

Zároveň měla KMK další důležitý vliv na církevní život v Československu. Organizace Křesťanské mírové konference přinesla církvím sebevědomí do další činnosti. Především pak ČCE, která měla v pořádání KMK velmi dominantní roli.³⁰³

---

²⁹⁵ Agenturní zpráva č.- z 26.6.1963. In: Tamtéž.; Záznam č. 44 z 26.5.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-8.

²⁹⁶ Záznam ze 12. ledna 1966. In: ABS, fond: H, sign. H-697-12. O uskupení Nová orientace více viz: BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity...* s. 28.

²⁹⁷ Agenturní zpráva č. 53 z 24.11.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-2.

²⁹⁸ Záznam rozhovoru s panem Dr. Hansem Stempelem, církevním presidentem falcké církve. In: Tamtéž.

²⁹⁹ Svodka č. 6 VMS z 19. června 1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

³⁰⁰ Např. Agenturní zpráva č. 154 z 23.5.1961. In: Tamtéž.; Křesťanská mírová konference, zpráva z 20.6.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.; Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „Lada“ ze dne 26.6.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-8.

³⁰¹ Záznam č. 55 z 15.6.1964. In: Tamtéž.

³⁰² Zpráva č. 556 z 19.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-4.; Agenturní zpráva č. 62 z 19.6.1963. In: ABS, fond: H, sign. H-697-6.

³⁰³ Agenturní zpráva č. 394 z 8.8.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.; Zpráva o KMK z r. 1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

A to jak směrem dovnitř církve, při organizaci dalších akcí pro své věřící členy,³⁰⁴ tak i sebejistotu navenek při vyjednávání se státními orgány proti „*nenábožensky se vyvíjející společnosti u nás*“,³⁰⁵ například o podpoře duchovních a podobně.³⁰⁶ Protestantským církvím totiž ze strany státních orgánů bylo umožňováno, co jiným církvím ne, např. školení duchovních, laiků či mládeže, sjezdy duchovních a laiků a podobně.³⁰⁷

KMK přineslo také Československu určité proslavení jako místo styku dvou mocenských bloků, kde je možné se navzájem setkávat. Z toho plynuly také plány, jak toho využít, které však nebyly nikdy naplněny. Například někteří členové západoněmecké EKD uvažovali o investici asi 250 000 Marek na stavbu kostela či domu, kde by se mohli setkávat mladí lidé z celého světa. Plán byl postavit tuto budovu v Terezíně, kde by byla trvale připomínána nacistická minulost a nutnost budoucí mírové spolupráce. Za touto iniciativou stál především Erich Müller-Gangloff, mj. propagátor *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste*, německé organizace, která podporuje dobrovolnickou službu ve světě jako odčinění následků nacionálního socialismu.³⁰⁸ Další ideou bylo zřídit v Praze centrum křesťanů Západu i Východu a založení zde *Institutu pro zkoumání otázek války a míru*. Navrhl to Walter Beltz, zplnomocněnec *Křesťanské mírové rady* a k tomuto účelu nabídl částku 250 000 Franků.³⁰⁹

4.8. Shrnutí

Z uvedené kapitoly plyne, že organizace Křesťanské mírové konference byl do jisté míry výměnný obchod. Orgány komunistické státní moci získaly v určitém smyslu pozitivní reprezentaci – dokonce i v západním světě, která se kladně vyjadřovala o společenských podmínkách v Československu a ve východním bloku.

---

³⁰⁴ Zpráva o hospodářské činnosti církví a náboženských společností za rok 1960. In: NA, fond: ÚV KSČ – A. Novotný, inv. č. 293, kar. 202, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN I.

³⁰⁵ Otázky církevní politiky a rozvoj vědecko-ateistické výchovy v ČSSR. In: Tamtéž.

³⁰⁶ Zpráva o hospodářské činnosti církví a náboženských společností za rok 1959. In: Tamtéž.

³⁰⁷ Agenturní zpráva č. 417 z 14.11.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-5.

³⁰⁸ Záznam ze schůzky se spolupracovníkem kr. jm. „Slávek“, ze dne 13.2.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

³⁰⁹ Zpráva o II. VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-10.

A také uklidňovala Západ, že na Východě je stále možné svobodně věřit v Boha a podílet se na církevním životě.³¹⁰ Skrze KMK se do propagace socialistické společnosti mohli zapojit i další aktéři, nejen Josef. L. Hromádka, který tím byl známý. Zároveň ovlivňováním, respektive schvalováním hlavních témat docházelo k regulaci obsahu referátů. Nejen, že bylo řečeno, o čem se mluvit smí, ale především to, která problematika je tabu. Mezi zamlčená témata patřila například otázka dodržování lidských práv v socialistických státech střední Evropy, politické procesy a podobně.

Na druhou stranu samotní účastníci KMK využívali tuto platformu i k jiným účelům, než které byly projednávány se Státní bezpečností. Na prvním místě nelze pominout výměnu mírových idejí a určité vzájemné myšlenkové a názorové obohacení v nejrůznějších politických, teologických či sociologických směrech. Jednomu z těchto směrů – křesťansko-marxistickému dialogu – bude věnována následující kapitola. Kromě toho však v rámci Křesťanské mírové konference docházelo k velmi důležitému setkání křesťanů z Východu a Západu, které bylo navíc doprovázeno určitými materiálními transfery (literatury, dary čokolády, léků či peněz). Pravděpodobně tato příležitost ke vzájemnému setkání, udržení přátelských kontaktů a vztahů napříč mocenskými bloky jsou důvodem, proč byla KMK organizována i po přelomu v letech 1968-1971, kdy orgány státních mocí ve východním bloku diktovaly jednotlivé závěry referátů a rezolucí mnohem důkladněji než dříve.

Výzkum mezí, které politický systém Křesťanské mírové konference nastavil, ukázal, že účastníci z Českobratrské církve evangelické využili i této možnosti, aby dokázali prosadit své zájmy. Podobně jako při jednání v rámci Československa a při běžném církevním provozu náboženského života, českobratrští evangelíci se snažili pod „ochranným deštníkem“ KMK prosazovat své zájmy, ať už se jednalo o setkání s cizími teology, výměnu idejí či získávání materiálních statků.

---

³¹⁰ Záznam o vytěžení spolupracovníka ‚Slávka‘ na schůzce dne 11.12.1963 u jeho cesty do NSR ve dnech 29.11.-6.12.1963, kde byl jako člen delegace Křesťanské mírové konference. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.; Štátobezpečnostné poznatky zo zasadania II. VMZ v Prahe, konané v dňoch 28.6.-3.7.1964. In: ABS, fond: H, sign. H-697-9.

5. Dialog křesťanů o marxismu a socialismu na setkáních KMK

Nejviditelnějším výstupem Křesťanské mírové konference pro veřejnost byly pravděpodobně jednotlivé výzvy a rezoluce, které vždy shrnovaly hlavní myšlenky setkání a objevovaly se v novinách. A to dokonce nejen v církevním tisku, ale vzhledem ke sledovanosti akce se dostaly prohlášení KMK i do „sekulárních“ zpravodajství. V minulé kapitole bylo ukázáno, jakým způsobem byla tato veřejná prohlášení k politické situaci ve světě ze strany státních orgánů, konkrétně československé StB, kontrolována. Z dochovaných materiálů však lze usuzovat, že se téměř bez povšimnutí nacházela další důležitá složka Křesťanské mírové konference, a to křesťansko-marxistický dialog, respektive formulování postojů křesťanů k socialistickému společenskému uspořádání a k marxismu jako filosofickému směru.

Dialog mezi křesťany a marxisty byl v „dlouhých“ 60. letech 20. století³¹¹ světový fenomén, na který Křesťanská mírová konference reagovala a její účastníci či hlavní aktéři se aktivně spolupodíleli na jeho formování. Kořeny zájmu iniciátorů KMK o vztah křesťanů k socialismu a jeho myšlenkovému světu byly nastíněny již v předchozích kapitolách.³¹² V následující kapitole bude analyzován specifický vztah křesťanů k ideovému základu státně-socialistického zřízení, tedy k marxismu a filosoficko-teologickým úvahám, které jej rozvíjely. A zároveň s tím bude předmětem výzkumu vztah křesťanů k socialismu jako společenskému řádu. Důraz pak bude kladen především na československý a německý příspěvek k tomuto dialogu, který byl v KMK patrně nejviditelnější. Ze zahraničních budou srovnáváni ti, jejichž referáty se objevily ať už v originálním znění nebo v překladu v některém z československých periodik, protože tím zasahovali do místní diskuze. Nelze totiž opominout vliv teologů z tzv. Třetího světa, především pak Latinské Ameriky. Cílem bude vyzdvihnout specifika křesťansko-marxistického dialogu v rámci KMK, tedy to, co měl rozdílné a co společné od ostatních směrů tohoto proudu. Jaký byl podle účastníků KMK vztah křesťanů k socialismu jako společenskému uspořádání, případně mezi křesťanstvím a marxismem? Které styčné body zdůrazňovali a jaká témata nejčastěji řešili? Zároveň vyvstává také otázka, zda lze srovnat závěry Křesťanské mírové konference s největší ekumenickou organizací – Světovou radou církví.

---

³¹¹ Pojem vysvětlený viz s. 21.

³¹² Viz kapitoly o kořenech KMK v československém a německém prostředí.

5.1. Monolog, spíše než dialog

Nejprve je nutné zdůraznit, že je velmi obtížné říci, co vlastně u Křesťanské mírové konference znamenal křesťansko-marxistický dialog. Od počátku bylo totiž veškeré jednání jejích účastníků ve vztahu k marxismu či představitelům socialistického zřízení nebo ve vztahu k socialismu jako společenskému uspořádání.³¹³ Následující kapitola však bude zaměřena na filosofické a teologické přemýšlení o vztahu křesťanství a marxismu a také na vztah křesťanství a socialismu jako společenskému uspořádání. Zároveň je však zřejmé, že v rámci Křesťanské mírové konference „pravý“ dialog mezi křesťany a marxisty téměř neprobíhal. Jednotlivých akcí se totiž účastnili až na výjimky pouze křesťané. V KMK tedy šlo především o křesťanské snahy o hledání styčných bodů mezi křesťanstvím a marxismem jako filosofickým uspořádáním a o vztahu křesťanů k socialismu. Na jejich snažení bude zaměřena následující kapitola. Tato nevyváženost je částečně vyjádřena také v titulu celé práce, který zní *Křesťanské úsilí o mír*. Zároveň ale nelze přemýšlet o křesťanech a marxistech jako o dvou zcela rozdílných entitách. Je zřejmé, že u některých křesťanů lze najít postoje k životu na tomto světě, které vycházejí z marxistického myšlení, jak již bylo ukázáno na dlouhodobých vzájemných vztazích a kontaktech v československém intelektuálním prostředí.³¹⁴ A naopak Milan Machovec může sloužit jako příklad z marxismu vycházejících intelektuálů, kteří hledali styčné body s křesťanským myšlením.³¹⁵ Ukazuje se tedy, že jak křesťanství, tak marxismus jsou dva systémy s určitým sice pevným jádrem, okolo kterého je ale nejasná hranice, která může propustit různé ideje, čímž dojde k vzájemnému obohacení a vzniku nových kvalit.

Pro jednotlivé zakladatele a hlavní představitele KMK se nejednalo o nové téma. V této generaci teologů se s marxismem určitým způsobem potýkala většina z nich a v KMK se setkali především ti, pro které byl marxismus v jejich přemýšlení inspirativní. J. L. Hromádka například vydal v době založení Křesťanské mírové

---

³¹³ Prof. Dr. Marcel Zachoval – Der christlich-marxistische Dialog und das Jahr 1968. Referat im: II. CFK-Geschichtswerkstatt „Prag 1968 und die Folgen“. In: Archiv J. L. Hromádky. Neutříděno.

³¹⁴ Viz s. 38-48.

³¹⁵ Viz s. 43-46.

konference po dlouhém dialogu s Karlem Barthem³¹⁶ *Evangelium pro ateisty*.³¹⁷ V tomto spise zdůrazňoval lidskou zodpovědnost za druhé a za svět, což podle něj má křesťanství s marxismem společné. Proto je potřeba, aby tyto dva myšlenkové směry spolu nezápasily, ale spolupracovaly. Zároveň upozorňoval, jako již ve svých dřívějších spisech,³¹⁸ že Velká říjnová socialistická revoluce vytvořila alternativní společenské uspořádání, které narozdíl od kapitalistického řádu má na zřeteli každého člověka, i toho nejchudšího.³¹⁹

Dále také Hans-Joachim Iwand, který se věnoval především hrozbě nové války a nutného vzájemného porozumění, jež překoná všechny rozdíly. Zabýval se vztahy mezi Západem a Východem také z hlediska smíření Německa s Polskem a dalšími státy, jejichž území vyplenili nacisté za druhé světové války.³²⁰ Stalo se to jeho klíčovým tématem pravděpodobně proto, že sám pocházel z německého, dnešního polského Slezska. Z tohoto důvodu je pro Iwanda zásadním pojmem porozumění, které má vést ke vzájemné toleranci, lásce, odpuštění a inspiraci – spíše než k syntéze.³²¹ Z dalších se věnoval dialogu s marxisty před založením Křesťanské mírové konference například Helmut Gollwitzer, ve vztahu křesťanské etiky, války a atomových zbraní,³²² a zdůrazňoval, že respektovat neznamená souhlasit

---

³¹⁶ Jejich diskuze v dopisech je editována v: ROHKRÄMER, Martin (edd.). *Freundschaft im Widerspruch. Der Briefwechsel zwischen Karl Barth, Josef L. Hromádka und Josef B. Souček 1935-1968*. Zürich: Theologischer Verlag, 1995. Krátké shrnutí základních rysů teologie Karla Bartha viz s. 31.

³¹⁷ HROMÁDKA, Josef L. *Evangelium für Atheisten*. Berlin: Käthe Vogt, 1958.; Součástí spisu je také jeden z dopisů J. L. Hromádky pro Karla Bartha. Karl Barth navíc napsal pro knihu doslov.

³¹⁸ Více viz vybrané reprezentativní texty v: KLAPPERT, Bertold, STÖHR, Martin, OPOČENSKÝ, Milan a HROMÁDKA, Josef L. *Sprung über die Mauer. Ein Hromádka-Lesebuch*. Wuppertal: Peter Hammer, 1991.

³¹⁹ Hromádka vydal několik spisů o dialogu křesťanů s marxisty, ve kterých však většinou opakoval své předchozí teze. Kromě zmíněného *Evangelium für Atheisten* také např. HROMÁDKA, Josef Lukl. *An der Schwelle des Dialogs*. Berlin: Union, 1964.; HROMÁDKA, Josef Lukl. *Kirche und Theologie im Umbruch der Gegenwart*. Hamburg: Herbert Reich, 1961.

³²⁰ Iwand se na setkáních KMK věnoval především problematice rozděleného německého státu a problémům, které jsou s touto otázkou spojené. Viz např. IWAND, Hans Joachim. *Situation in Westdeutschland*. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam. Zweite Tagung der Christlichen Friedenskonferenz. Prag 16.-19. April 1959*. Praha, 1959, s. 64-67.

³²¹ Více viz např. reprezentativní texty v: HERTOGE, Gerhard C. a IWAND, Hans-Joachim. *Frieden mit dem Osten. Texte 1933-1959*. München: Ch. Kaiser, 1988.

³²² GOLLWITZER, Helmut. *Die Christen und die Atomwaffen*. München: Ch. Kaiser, 1957.

s ateismem nebo křesťanstvím (podle úhlu pohledu), ale diskutovat a brát druhého jako sobě rovného partnera v dialogu.³²³ Zároveň také mluvil o tom, že není možné číst pouze Stalinovy texty, které působí dogmaticky, ale je nutné se vrátit i k Marxovi a ke spisům i z jeho mládí.³²⁴

Pro prostředí Českobratrské církve evangelické pak byl filosofický křesťansko-marxistický dialog dobře známý. Ze zpráv z roku 1965 víme, že na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě byl rozvíjen křesťansko-marxistický dialog kontinuálně. O nadstandartních vztazích mezi českobratrskými evangelíky a Milanem Machovcem již byla řeč v předchozích kapitolách, avšak i mimo jeho semináře docházelo ke kontaktu mezi českobratrskými evangelíky a marxismem. A to při výuce či při jiných diskuzích mezi teology.³²⁵ J. M. Lochman píše, že „mladého Marxe“ pro jeho inspirativní humanismus četli na fakultě dokonce již v 50. letech.³²⁶

Zároveň si již sami zakladatelé KMK uvědomovali, že jejich inspirace marxismem byla jiná než u nastupující mladší generace teologů. Mladší generace řešila nejen vztah křesťanství a socialistickému uspořádání společnosti, se zřetelem na jeho ekonomické a sociální aspekty, ale také vztah křesťanství ke kultuře v širokém slova smyslu, umění či jiné duchovní činnosti.³²⁷ Pro starší generaci, která je předmětem analýzy této práce, však byly klíčovým předmětem jejich uvažování právě socio-ekonomické vztahy.³²⁸

---

³²³ H. Gollwitzer Vortrag am 6.12.1958 – Das sowjetsystem und die christliche Kirche. In: EZA, inv. č. 686, kar. 8601.

³²⁴ Kleiner Wegweiser zum Studium des Marxismus. In: EZA, inv. č. 686, kar. 8861.

³²⁵ Informace o některých negativních tendencích v ekumenických seminářích Komenského bohoslovecké fakulty a návrh na jejich usměrnění. In: NA, fond: ÚV KSČ – A. Novotný, inv. č. 293, kar. 202, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN I.

³²⁶ LOCHMAN, Jan Milič. *Church in a Marxist Society. A Czechoslovak View*. New York, Evangelston, London: Harper & Row, 1970, s. 179.

³²⁷ SMOLÍK, Josef. Střídání generací. In: *Křesťanská revue*. 1967, roč. 34, s. 121-122.

³²⁸ „Mír na zemi je záležitost politická. Žádný ze současných mezinárodních problémů nemůže být řešen izolovaně. Technický pokrok způsobil, že je zapotřebí projednávat mezinárodní problémy ve všech jejich celosvětových souvislostech. K řešení existujících problémů není možno přistupovat z hlediska pouze etického či moralistického. Je nutné zkoumat hloubku všech faktorů, které jsou pro politická rozhodování významné. Současné politice není možno porozumět bez odhalení role ekonomie při politických rozhodování pro mír.“ Viz These k jednotlivým tematům III. VMS. In: KMK. *Všekřest. Mír. Shrom.* A SR ČCE, inv. č. XXVII, kar. D4, s. 1.

5.2. Variabilita dialogu

Křesťansko-marxistický dialog jako myšlenkový proud se v rámci KMK začal objevovat a rozvíjet na přelomu let 1964 a 1965.³²⁹ Stalo se tak především ze dvou impulzů. Zaprvé v této době také sílil tlak ze strany angažovaných věřících a teologů, například z prostředí Nové orientace v ČCE,³³⁰ na některé hlavní představitele KMK, aby se organizace věnovala více teologickým než politickým otázkám, aby se přetvořila na teologickou platformu.³³¹ To se také stalo jedním z hlavních cílů KMK mezi II. a III. VSM.³³² Zadruhé se tak událo v době Vietnamské války, diskuzí o odkazu kolonialismu v západním světě a debatách o rasismu.³³³ Tato témata totiž byla kruciální pro nové účastníky KMK, kteří pocházeli především ze zemí tzv. Třetího světa a do organizace přinášeli i své problémy.³³⁴ I když přímý impakt těchto účastníků na přednášky a diskuzi byl spíše menší, tak už jen svou přítomností a v neformálním rozhovoru podněcovali k přemýšlení o této problematice.³³⁵

Právě geografický původ účastníků do velké míry předurčoval témata, která byla středem zájmu KMK. Pro účastníky z Evropy a ostatních zemí na severní polokouli byly klíčové diskuze o mírové koexistenci, uvolňování napětí v mezinárodní politice či odzbrojení. Analýza problémů na jižní polokouli pak byla zaměřená především na sociální spravedlnost a spravedlivé uspořádání společnosti.³³⁶ Avšak v obou

---

³²⁹ Základní výchozí body dialogu viz texty v *Interfactu*, dostupné v: Archiv J. L. Hromádky, sign. 29a, sl. 8.

³³⁰ Více o Nové orientaci viz s. 65.

³³¹ Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „Organizátorem“ dne 23.3.1965. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

³³² Zásady další činnosti KMK v období mezi II. a III. VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-10.

³³³ FITZEK, S. RICHTER, V. HEILMANN, M. a PFLUG, N. Die Christliche Friedenskonferenz zum antikomunistischen Mißbrauch von Theologie und Kirche. In: DRESSLER, Helmut a KALTENBORN, Carl-Jürgen (edd.). *Junge Theologen im Sozialismus*. Berlin: Union, 1979, s. 48.; Této tezi odpovídá i počet dochovaných archivních materiálů v: ABS, fond: H, sign. H-697-1 až 15.

³³⁴ BASSARAK, Gerhard. Zur Geschichte der Christlichen Friedenskonferenz. In: BASSARAK, Gerhard (edd.). *Die Christliche Friedenskonferenz. Eine kurze Information und Dokumentation*. Berlin: Christliche Friedenskonferenz, Regionalausschuß in der DDR, 1981, s. 7.

³³⁵ FITZEK, S. RICHTER, V. HEILMANN, M. a PFLUG, N. Die Christliche Friedenskonferenz... s. 53.

³³⁶ BASSARAK, Gerhard. Zur Geschichte... s. 9.; V případě účastníků z Afriky a jihovýchodní Asie stál v popředí zájmu specificky kolonialismus. Viz: Stimmen der Christlichen Friedenskonferenz zur Problematik Afrikas. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1964, roč. 4, č. 10, s. 234-235.

případech, jak již bylo naznačeno, převládla především evropská perspektiva a optika řešení problémů.³³⁷

Křesťanská mírová konference však nevytvořila jednotnou teologii nebo jednotný názorový proud, který by sjednotil všechny účastníky.³³⁸ Ani to nebylo jejím účelem.³³⁹ Jak bylo naznačeno v kapitole o vyjednávání organizace se složkami StB, sice byly dohodnuty kontury hlavních referátů, menší projevy či diskuze se mohla za určitých podmínek odvíjet vlastním směrem. Zvláště pak na schůzích jednotlivých regionálních výborů nešlo kontrolovat veškeré názory, což způsobilo variabilitu či pluralitu idejí a názorů, které spolu vedly svůj vlastní dialog. Lze proto pochopit, že právě z jednotlivých regionálních výborů KMK vzešly požadavky, aby se organizace více zabývala křesťansko-marxistickým dialogem.³⁴⁰ A k tomu navíc, teologové, kteří se účastnili KMK, nebyli izolovaní od svého okolního světa, ale byli jeho součástí. To znamená, že přejímali (či odmítali) ideje a diskutovali i s názory z vnějšku, což se významně projevilo i v rozpravách o vztahu křesťanství a marxismu či socialismu.

Dobře různorodost KMK a jejich závěrů shrnul Hans-Joachim Iwand na jednom z jejích zasedání: *„Bude důležité, podaří-li se nám koordinovat různé změny a projednat různé aspekty, které souvisí s mírovou problematikou. Jsou tu entusiasté, pacifisté, Versöhnungsbund, lidé, kteří jdou cestou Gándhiho. Jsou tu lidé, kteří souhlasí s atomovým vyzbrojením. Proudny nacionalistické a kolonialistické. Je třeba lišit to pravé od nepravého. Stojíme na počátku nové epochy. Je třeba rozvíjet to historické vědomí /Geschichtsbewusstsein/, které mění budování na válku. Po třicetileté válce nedovedli křesťané vybojovat mír. Hugo Grotius nevycházel z křesťanských principů. Před 50 lety měli pravdu lidé, kteří stáli nalevo a nevěřili v Boha. Měli pravdu ve Španělsku a mají, žel, pravdu i dnes, když upozorňují, že NATO*

---

³³⁷ Dopis Julia de Santa Ana J. N. Ondrovi z 3.5.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

³³⁸ KRAFT, Dieter. Die Bedeutung der Christlichen Friedenskonferenz für die theologische Arbeit. In: BASSARAK, Gerhard (edd.). *Die Christliche Friedenskonferenz...* s. 20.

³³⁹ POSPÍŠIL, Bohuslav. Die zweite Tagung der Christlichen Friedenskonferenz. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam...* s. 116.

³⁴⁰ Např. Agenturní zpráva č.- z 16.6.1966. In: ABS, fond: H, sign. H-697-12.; Agenturní zpráva č.- z 1.7.1966. In: Tamtéž.

*je počátek 3. světové války. Na základě těchto zkušeností jsme si vědomi toho, že jen ,s Kristem‘ mír nevybojujeme. Nejde o mír na věčnosti, jde o mír na tomto světě.*³⁴¹

5.3. Odpovědnost za svět a ekumena

Kořeny dialogu křesťanů s marxistickými filosofy či jejich texty v rámci Křesťanské mírové konference lze nalézt v diskuzích o odpovědnosti křesťanů za život na zemi. V prvních momentech existence organizace byly hlavním tématem sice atomové zbraně a jejich ničivý potenciál, ale o spolupráci a solidaritě i k ne-křesťanským společnostem, která vyplývá z poselství evangelií, mluvili zakladatelé KMK od samého počátku také.³⁴² Přičemž diskuze o odpovědnosti křesťanů za svět probíhala – samozřejmě – i před založením organizace.³⁴³

Hromádka na prvním setkání KMK v roce 1958 v nejdůležitějším referátu celého setkání zdůraznil, že ekumena a vzájemná spolupráce je klíčová pro další směřování civilizace. Cílem bylo zdůraznit, že člověk samotný je jen velmi slabý, proto se musí naučit žít ve společenství. Mezi lidmi je však podle Hromádky velká nedůvěra a podezřívavost. Na jednu stranu existuje velké pochopení pro technický pokrok, který vedl k vynálezu atomových zbraní a zbraní hromadného ničení, ale k lidem navzájem ne. Dále se snažil zdůraznit, že všichni lidé sdílí stejnou realitu, od které není možné se oddělovat železnou oponou. A za tuto realitu jsou odpovědní všichni společně.³⁴⁴

O rok později Hromádkovy teze rozvedl západoněmecký teolog Heinrich Vogel a zdůraznil, že evangelium vyzývá k sociální odpovědnosti, protože každý člověk má svou nezaměnitelnou kvalitu a je potřeba jej chránit. Své argumenty podpořil příkladem z druhé světové války, která pro něj byla klíčovou zkušeností, stejně jako pro další lidi jeho generace. Podle Vogela není možné dopustit znovu opakování Osvětimi nebo

---

³⁴¹ Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960. In: ABS, fond: H, sign. H-697-1.

³⁴² Např. HROMÁDKA, Josef L. Vor neuen Aufgaben. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1962, roč. 1, č. 1, s. 3-12.; BARTHA, Tibor. Aufgaben und Ziele der Christlichen Friedenskonferenz. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1963, roč. 2, č. 2, s. 38-39.; HROMÁDKA, Josef L. Friede auf Erden. In: *...und Friede auf Erden...* s. 21.

³⁴³ Např. HROMÁDKA, Josef L. Odpovědná společnost. In: *Křesťanská revue*. 1957, roč. 24, s. 5-9.

³⁴⁴ HROMÁDKA, Josef L. Die heutige Problematik, gesehen von einem Theologen. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 11-13.

svržení bomb Hirošimu, kde byly statisíce mrtvých. Tyto události si lidé mají stále připomínat a napravovat jejich důsledky. Mohou tedy představovat určitou naději do budoucna. Kromě toho však posunul diskuzi dále, když zdůraznil, že lidé neumírají pouze kvůli zbraním, ale i kvůli sociální nerovnosti – především pak v Africe.³⁴⁵

Na Vogela při stejné příležitosti navázal i Helmut Gollwitzer, když zdůraznil, že studená válka může být překonána pouze tehdy, když lidé přijmou svou zodpovědnost a budou usilovat o smíření. Úkolem církve a křesťanů je, aby byli kritičtí a musí se zamyslet, zda stávající společenské uspořádání je spravedlivé, jestliže vede k násilí, respektive k válkám.³⁴⁶ Tyto teze rozpracovala pracovní komise a ve své rezoluci napsala, že když budou překonány vzájemné společenské, sociální, ekonomické nebo politické rozdíly, mohou lidé navzájem spolupracovat.³⁴⁷

Účastníci Křesťanské mírové konference však byli i konkrétní v příkladech spolupráce. To především, když mluvili o křesťanech či církvích a jejich vzájemných vztazích. Hromádka mluvil o tom, že „*studená válka je těžký ekumenický problém*“.³⁴⁸ To znamenalo, že podle něj je nutné v první řadě přesvědčit křesťany z obou znepřátelených táborů ke spolupráci bez ohledu na společenský řád, ve kterém se nacházejí. Vyzýval, že je potřeba překonávat vzájemné antagonismy a stereotypní představy. Ekumena pro něj byla základem k překonání studené války.³⁴⁹ To bylo také hlavní kritikou ze strany zakladatelů KMK pro Světovou radu církví, že nebyla dostatečně otevřená pro ekumenu s církvemi na Východě, a proto přispívala k rozdělení světa na dva znepřátelené bloky. A stalo se to i jedním z oficiálních motivů k založení Křesťanské mírové konference.

---

³⁴⁵ VOGEL, Heinrich. Der Ruf von Hiroshima. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam...* s. 11-22.

³⁴⁶ GOLLWITZER, Helmut. Krieg und Christentum. In: Tamtéž, s. 44.; Ve svém projevu rozvíjel myšlenky, které publikoval již v předchozích letech, především pak v: GOLLWITZER, Helmut. *Die Christen und die Atomwaffen...*

³⁴⁷ Der Kalte Krieg. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam...* s. 83.

³⁴⁸ HROMÁDKA, Josef L. Studená válka jako ekumenický problém. In: *Kostnické jiskry*. 1959, roč. 44, č. 5, s. 1.; Hromádka na téma krize ekumenické spolupráce na konci 50. let 20. století publikoval více článků, např. Týž. Die Krise der ökumenischen Gemeinschaft. In: *Junge Kirche. Protestantische Monatshefte*. 1958, roč. 19, s. 448-457.

³⁴⁹ Překonávání studené války. In: *Křesťanská revue*. 1961, roč. 28, s. 99-100.; These pracovní skupiny Mír a ekumena na I. VMS. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

5.4. Mírová koexistence

Na tomto místě je třeba vysvětlit jeden z pojmů, který byl v rámci Křesťanské mírové konference hojně využíván, a to termín *mírová koexistence*. Nejde však o žádné specifikum KMK, ale o obecný koncept, který se objevoval v mezinárodní politice v pozdních 50. a 60. letech. Historička Rosa Magnúsdóttir tvrdí, že do veřejné debaty se jej snažil prosadit především první tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov, který se s jeho pomocí snažil získat respekt pro sebe, ale i pro celý Sovětský svaz. Chtěl být totiž uznáván jako světový vůdce a SSSR jako globální supervelmoc. Pro tyto účely se snažil Chruščov hrát roli mírotvorce, který dokáže spojit znepřátelený svět.³⁵⁰ Po tvrdé Stalinově vládě chtěl zlepšit vztahy se západními mocnostmi, především s USA, být vnímaný progresivně a místo ekonomické či vojenské konfrontace chtěl zvítězit nad svým ideologickým nepřítelem pomocí nenásilných nástrojů, kterým byla například teze o *mírové koexistenci* mezi národy.³⁵¹ Historik Martin Sabrow pak označuje *mír* jako jednu ze čtyř základních legitimizačních strategií komunistické vlády, spolu s diskurzem dějinné oprávněnosti socialismu, blahobytu a antifašismu.³⁵² KMK do jisté míry navázala na všechny čtyři naznačené sloupy legitimacy a potvrzovala jejich platnost.

Koncept *mírové koexistence* byl v rámci KMK vítaným a hojně využívaným, především ve stanovování cílů organizace a křesťanů ve světě, ale i při upozorňování na napjatou atmosféru doby. Například Heinz Kloppenburg řekl, že „*alternativou ke koexistenci není válka, ale zánik*“.³⁵³ *Mírová koexistence* byla zmíněna kdekoliv, když bylo jednáno o překonávání studené války³⁵⁴ či rozporů mezi socialistickými

---

³⁵⁰ MAGNÚSDÓTTIR, Rósa. *Enemy Number One. The United States of America in Soviet Ideology and Propaganda, 1945-1959*. New York: Oxford University Press, 2019, s. 77-78.

³⁵¹ Více viz BRACKE, Maud. *Which Socialism, Whose Détente? West European Communism and the Czechoslovak Crisis, 1968*. Budapest, New York: CEU Press, 2007, s. 36-53.

³⁵² SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. In: *Soudobé dějiny*. 2012, roč. 19, č. 2, s. 199.; Tento koncept byl rozpracován a aplikován na výzkum tzv. mírových hnutí ve světě a v Československu z pohledu římskokatolické církve v: ADAMUS, Jakub. *Katolická mírová hnutí...*

³⁵³ KLOPPENBURG, Heinz. Die dritte Christliche Friedenskonferenz in Prag. In: *Communio Viatorum*. 1960, roč. 3, s. 192.

³⁵⁴ Studená válka. Návrh předlohy pro první VMS v Praze 12.-18.6.1961. In: ABS, fond: H, sign. H-697-3.

a kapitalistickými zeměmi.³⁵⁵ Postupně došlo v textech Křesťanské mírové konference k rozvoji tohoto termínu. Například na II. VMS v roce 1964, kde tato tématika pravděpodobně dosáhla svého vrcholu, byla pod ním myšlena především problematika závislosti a nezávislosti afrických či asijských zemí na mocnostech, otázky rasismu a podobně.³⁵⁶ A *mírová koexistence* byla vnímána jako dynamický stav mezi státy, různými společenskými uspořádáními, ve kterém hospodářská soutěž, vědecká spolupráce, lidská setkávání a kulturní a informační výměna slouží k celkovému pokroku.³⁵⁷ Vzhledem k tomuto akcentu na dynamiku celého mírového procesu a neustálou změnu – ať už mezinárodní situace, nebo technickou či kulturní, postupně se dostávala v diskuzích KMK do popředí kromě *mírové koexistence* také otázka *revoluce* a jejího významu.³⁵⁸ Problematika *revoluce* a její rozpracování v rámci Křesťanské mírové konference však bude rozebrána ještě později.

Koncept *mírové koexistence* dal například Martin Niemöller do kontextu sociálních problémů současnosti, když řekl, že „*nelze nastolit mír ve špatných sociálních podmínkách*.“³⁵⁹ Jan M. Lochman si pod tímto pojmem představoval větší politickou angažovanost církví, která má vrcholit právě narovnáním společenského uspořádání a zachováním lidského života, což bylo také původní poselství KMK.³⁶⁰

Apel KMK pak směřoval k tomu, aby se hledaly nové formy spravedlnosti a spravedlivého uspořádání společnosti, které propojily sociální a morální stránku a staly se cestou k nastolení míru ve světě.³⁶¹ „*Úsilí o mír a mírové soužití mezi národy*

---

³⁵⁵ HROMÁDKA, Josef L. Vor neuen Aufgaben. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1962, roč. 1, č. 1, s. 3-12. Zde především s. 6-8.

³⁵⁶ KRÜGER, Hanfried. Bericht über die zweite Allchristliche Friedensversammlung. In: *Kirche in der Zeit. Evangelische Kirchenzeitung*. 1964, roč. 19, s. 408-413, zde především s. 412.

³⁵⁷ Anruf an die Regierungen, Parlamente und maßgebenden Persönlichkeiten der Welt. In: INTERNATIONAL SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Mein Bund ist Leben und Frieden...* s. 152.

³⁵⁸ Např. ORDUNG, Carl. Friedliche Koexistenz oder Revolution. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1966, roč. 6, č. 19, s. 9-10.

³⁵⁹ NIEMÖLLER, Martin. Auf dem Weg zur Friedensepoche der Menschheit. In: SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Einzige Zukunft. Dokumente der Dritten Tagung der Christlichen Friedenskonferenz*. Praha, 1960, s. 34.

³⁶⁰ LOCHMAN, Jan M. Křesťanské vyznání v atomovém věku. In: *Křesťanská revue*. 1959, roč. 26, s. 289-293.

³⁶¹ HROMÁDKA, Josef Lukl. Friede und Gerechtigkeit. In: SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Einzige Zukunft...* s. 37-40.

*Ize dosáhnout pouze tehdy, když nerozvinuté, hladovějící, materiálně a duchovně utlačované národy obdrží politickou svobodu spolu s lidským, sociálně a materiálně spravedlivým společenským uspořádáním.*³⁶² Hromádka opakovaně zdůrazňoval, že západní státy svým jednáním ztratily svou legitimitu a je třeba hledat nové sociální uspořádání, které bude mít křesťanské základy.³⁶³ Vhodným počátkem pak podle něj byl přechod k socialistické společnosti,³⁶⁴ protože především v sociální otázce je možné se u ní inspirovat.³⁶⁵ Tyto Hromádkovy teze jsou obecně známé a prosazoval je nejen na setkáních Křesťanské mírové konference. Důležitou poznámkou ze strany jiného referenta KMK – uruguayského teologa Emilia Castra, však bylo, že žádné samospásné sociální uspořádání neexistuje. Ideální formou podle něj je pouze Království nebeské. Jediným měřítkem je Ježíš Kristus, který vyzývá k vzájemné lásce a spolupráci, především v ekumeně.³⁶⁶

Vzhledem k tomuto posunu důrazu jednotlivých apelů referentů KMK směrem k sociálním otázkám se postupně dostávali do popředí jejich zájmu také texty marxistů a jejich interpretace sociální nerovnosti jako zdroj inspirace pro závěry účastníků konference.

5.5. Vztah křesťanství a marxismu

Od samého založení Křesťanské mírové konference se její účastníci snažili hledat vztah mezi křesťanstvím a marxismem a hledali v něm inspiraci pro řešení špatné sociální situace ve světě, pro otázky ve vztahu k jednomu ze základních křesťanských poselství, tedy pomoci bližnímu. Právě tento antropologický aspekt – podobně jako u křesťansko-marxistického dialogu na jiných platformách³⁶⁷ – byl zdůrazňovaný a stal se výchozím bodem pro jejich spolupráci v rámci KMK. Jak už

---

³⁶² Resolution der Kommission „Friede und Gerechtigkeit“. In: Tamtéž, s. 98.

³⁶³ HROMÁDKA, Josef Lukl. Friede auf Erden. In: *...und Friede auf Erden...*

³⁶⁴ Např. HROMÁDKA, Josef Lukl. Rettet den Menschen – Friede ist möglich. In: *Suche den Frieden...* s. 14-19.

³⁶⁵ HROMÁDKA, Josef Lukl. The Crisis of Ecumenical Fellowship. In: *Communio Viatorum*. 1958, roč. 1, s. 24.

³⁶⁶ CASTRO, Emilio. Hunger und wirtschaftliche Unabhängigkeit. In: INTERNATIONAL SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Mein Bund ist Leben und Frieden...* s. 65.

³⁶⁷ Např. MACHOVEC, Milan. Der Marxismus und das Christentum. In: *Junge Kirche. Protestantische Monatshefte*. 1963, roč. 24, s. 439-451. Hlavní společná témata křesťanů a marxistů popsána na s. 46-48.

bylo řečeno výše, v rámci KMK a marxismu panovala shoda na zdůraznění odpovědnosti za člověka, aby lidstvo bylo zachováno a člověk se cítil svobodný. Marxistické teze o materialismu a ateismu pak měly být odsunuty do pozadí.³⁶⁸ Klíčové společné otázky jsou totiž například: co je člověk? Co má člověk dělat? Jaký je smysl lidského života? A podobně.³⁶⁹ Na druhou stranu se mohly církve z marxismu a jeho vědeckosti poučit, jak tvrdil jeden ze zakladatelů KMK, východoněmecký teolog Emil Fuchs. Marxismus totiž podle něj volá po opravdovosti, která nezastírá a nevytváří nějakou alternativní dimenzi. A jeho hlavním nástrojem pro to je věda. Církev se pak může poučit v tom smyslu, že má být také opravdová a nemá se nechat strhnout pouze tradicí, ale má dbát na vzdělání a exaktní poznatky.³⁷⁰ I když, jak později poznamenal filosof Vítězslav Gardavský, i k rozumu a přílišné racionalitě je potřeba přistupovat kriticky a neprosazovat tento přístup absolutně.³⁷¹ A právě tvář v tvář vědeckému, technickému a jinému poznání, dodal Karel Trusina, mají církve objevovat i nové aspekty lidského života, musí se naučit mluvit novým způsobem, aby se dorozuměly s lidmi, kteří vyrostli mimo jakékoliv náboženství a mají se naučit vnímat tak důkladněji sociální aspekty evangelia.³⁷²

Jak navázat vztahy s marxisty, respektive s ateisty, bylo jednou z klíčových otázek účastníků KMK, protože si uvědomovali, že okolní svět je stále více sekularizovaný, respektive se odklání od tradiční formy křesťanství, dochází k pluralismu a křesťané se musí naučit s tímto novým světem komunikovat. Zároveň v socialistických zemích byl ateismus součástí oficiální politické struktury, proto především pro východní teology nabývala tato otázka na významu. I když problematika diskuze mezi křesťany a ateisty byla důležitá i v západních zemích.³⁷³ Prosazování vzájemného dialogu všech lidí ve světě, tedy i mezi ateisty a křesťany, bylo jedním ze základních poselství Křesťanské mírové konference a pro generaci jejich

---

³⁶⁸ Shrnutí např. FUCHS, Emil. Christlicher Glaube – wissenschaftliches Denken – Gesellschaftliche Zielsetzungen. In: *Communio Viatorum*. 1959, roč. 2, s. 9-16.

³⁶⁹ MACHOVEC, Milan. Der Marxismus und das Christentum... s. 444-447.

³⁷⁰ FUCHS, Emil. Christen und Marxistische Weltgestaltung. In: *Communio Viatorum*. 1959, roč. 2, s. 173-186.

³⁷¹ GARDAVSKÝ, Vítězslav. Cesty konfrontace. In: *Křesťanská revue*. 1967, roč. 34, s. 199-207.

³⁷² TRUSINA, Karel. Patnáct let. In: *Křesťanská revue*. 1960, roč. 27, s. 97-98.

³⁷³ Zpráva o Pražském mírovém hnutí. In: ABS, fond: H, sign. H-697-12.

zakladatelů, protože doufali, že právě tak bude možné předejít dalším válečným konfliktům.

5.6. Dialog s ateisty

Otázka vztahu křesťanství a ateismu tedy byla palčivým problémem pro KMK, protože na širší rovině bylo nutné analyzovat, jak posilovat víru či „dělat teologii“ v sekularizované společnosti.³⁷⁴ Zájem o tuto problematiku spojoval účastníky konference z Východu i Západu. A vzhledem k inspiraci marxismem v sociálních otázkách, bylo nutné pro aktéry KMK tuto otázku řešit. Hromádka například tvrdil, že ateismus nepatří k podstatám marxismu. Jednalo se pouze o přežitek z 19. století, kdy se církve podílely na zachovávání statusu quo ve společnosti, a tím pádem i na jeho nespravedlivém rozložení. Ateismus je v marxismu podle něj zaměřený nikoliv proti Bohu, ale proti církvi jako instituci.³⁷⁵ Gollwitzer pak oceňoval Hromádkovo úsilí, aby komunisté, nadneseně řečeno, uvěřili v Boha, respektive, aby se osvobodili od představy, že ateismus je nutnou součástí marxismu.³⁷⁶ Z druhé strany pak Milan Machovec upozorňoval také na to, že ateismus nemá být součástí marxismu pouze z úcty k dogmatismu nebo jako přežitek 19. století, ale má být spíše lidskou možností.³⁷⁷

Vztah křesťanů k modernímu světu a jeho ateismu byl důležitý už pro inspirátora KMK Dietricha Bonhoeffera, který promýšlel projekt „nenáboženské interpretace“.³⁷⁸ Základní myšlenkou těchto úvah je, že období lidské společnosti, které bylo pevně spojené s náboženstvím, pominulo a nyní je nutné znovu promyslet, jak předávat zvěst o Bohu nově, aniž by však byla základní zvěst pozměněna. Vztah člověka k Bohu, tedy

---

³⁷⁴ LOCHMAN, Jan Milíč. *Church in a Marxist Society...* s. 13.

³⁷⁵ Zpráva č. 70 z 13.2.1962. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

³⁷⁶ Zde: Helmut Gollwitzer zu Hromádkas Aufsatz, 7. Januar 1962. In: EZA, sign. 686-689. Dále pak např. GOLLWITZER, Helmut. Die christliche Kirche und der kommunistische Atheismus. In: *Junge Kirche. Protestantische Monatshefte*. 1959, roč. 20, s. 377-384.

³⁷⁷ MACHOVEC, Milan. Atheisten und Christen – Brüder? Gegner? 1965. In: Týž. *Christen und Marxisten. Brüder oder Gegner?* Gutersloh: Gerd Mohn, 1978.

³⁷⁸ Hlavní myšlenky Dietricha Bonhoeffera o nenáboženské interpretaci jsou obsaženy v jeho dopisech z koncentračního tábora. Viz: BONHOEFFER, Dietrich. *Na cestě ke svobodě. Listy z vězení*. Praha: Vyšehrad 1991.

to, co Bonhoeffer označuje za náboženství, se totiž v dějinách proměňuje. Křesťanství a Boží zvěst je pro něj pak nadčasové. Je však podle jeho názoru nutné oprostít se od představ o Bohu, které jsou spojené s náboženstvím a jeho tradicí a musí dojít k jeho nové interpretaci.³⁷⁹ Účastníci KMK pak zdůrazňovali, že církev musí navazovat na apoštolskou církev, která byla velmi misijně orientovaná. Církev se nesmí uzavírat v kostelích a musí být aktivní ve společnosti. Hlavním poselstvím pak má být zvěstování svobody, kterou víra přináší a být humanistický ke všem lidem na světě.³⁸⁰

Bonhoeffer však také naznačil, že je nutná *smrt Boha*. Respektive představy o Bohu a jeho vnímání tak, jak jej křesťané do té doby znali. Filosoficko-teologická otázka *smrti Boha* je vysoce komplexní problematika a na její podrobný analytický rozbor si tato práce neklade nároky. Nebyla totiž důležitá jen pro křesťany při rozboru marxismu, ale i pro marxisty, kteří analyzovali křesťanství.³⁸¹ V rámci KMK však nejvíce byly v otázce *smrti Boha* akcentovány myšlenky československého filosofa Vítězslava Gardavského. Gardavského pojetí *smrti Boha* je silně antropologicky zaměřeno. Spíše než, že *Bůh není zcela mrtev*³⁸² jde o to, že člověk ještě není zcela živý. Pro Gardavského analýzu křesťanství jsou klíčové náboženské představy, které vytváří významové struktury. Z těchto představ pak plynou určitá očekávání či snaha o dosažení představeného společenského řádu, čímž člověk ale zůstává v zajetí a nemůže se osvobodit či plně rozvinout. „*Chápeme-li Boha jako sumu toho, čím člověk může být, může Bůh zemřít jen tehdy, dojde-li k plnému uskutečnění lidských možností, tj. když se člověk stane plně člověkem.*“³⁸³ Pro účastníky Křesťanské mírové konference pak byl inspirativní v otázce, jak by měl vypadat nový člověk pro nově vznikající společnost.

---

³⁷⁹ LANDA, Ivan. Teologie smrti Boha a marxistický ateismus. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan a kol. *Proměny...* s. 250-256.

³⁸⁰ LOCHMAN, Jan Milíč. *Church in a Marxist Society...* s. 69-78.

³⁸¹ Více např. viz: Tamtéž, s. 245-274.

³⁸² GARDAVSKÝ, Vítězslav. *Bůh není zcela mrtvý. Úvaha o křesťanském teismu a marxistickém ateismu*. Praha: Československý spisovatel, 1967.

³⁸³ LANDA, Ivan. Teologie smrti Boha a marxistický ateismus. In: LANDA, Ivan a MERVART, Jan a kol. *Proměny...* s. 273.; Ivan Landa se ve svém textu také snaží mimo jiné vyvrátit domněnku účastníku křesťansko-marxistického dialogu 60. let, že marxismus není pro ateismus konstitutivní a lze jej proto opominout. Na příkladu Vítězslava Gardavského a dalších ale ukázal, že pro marxisty byly náboženské představy kruciólní pro jejich analýzu společnosti, protože tyto představy podle nich vytvářejí specifické modely lidského života a odhalují určitou významovou strukturu lidského vědomí.

5.7. Nová společnost, nový člověk

Druhá polovina 60. let 20. století přinesla mnohé změny a účastníci KMK je hodnotili velmi pozitivně. Hromádka ve svých projevech opakoval, že se změnila atmosféra mezinárodních vztahů, která přinesla podle jeho názoru větší stabilitu a jistotu, že nepříjde nová světová katastrofa. A zároveň vyzýval k tomu, že je potřeba si této situace vážít a vychovat nového člověka, který dokáže zachovat tyto nové poměry. To však pro křesťany znamená velkou výzvu, protože některé hodnoty minulosti se ztratily, nová doba přinesla například sekularizaci a lidé přestali důvěřovat tradičním křesťanským církvím. Lidé také díky technickým vymoženostem získali nové možnosti trávení volného času nebo vykonávání své práce. Proto je podle Hromádky modernímu člověku potřeba stále připomínat, jestli je jeho vnitřní život bohatý a opravdový. Jestli ho televize, rozhlas nebo automobily nepřipravily o jeho vlastní bohatství. Je nutné se pak ptát, jaký je smysl lidského žití a jaké jsou ty nejdůležitější hodnoty, které by lidé měli sdílet?³⁸⁴ Hromádka viděl v socialismu a jeho vymoženostech velkou naději v napravení chyb a hříchů, které napáchali lidé v době kapitalismu. Úkolem křesťanů v této nové době pak má být napravovat tyto staré chyby a vytvořit novou, lepší a spravedlivější společnost. Vzorem pak má být jednání Ježíše Krista.³⁸⁵ V tom se Hromádka shodoval například i s Milanem Machovcem, který přistupoval k Ježíšovi³⁸⁶ jako k člověku a humanistovi. Vyzdvihl z něho, že člověk se má vnitřně změnit, protože brzy přijde Boží království, na které se má připravit. Ježíše tedy podle Machovce nelze redukovat pouze na jeho božství, ale byl to také člověk, který určitým způsobem reálně jednal, čímž může být vzorem i pro ateisty.³⁸⁷ Což hlásal i Hromádka. Je však nutné zmínit, že to neopakoval pouze při setkáních Křesťanské mírové konference, ale je to jednou z obecných tezí jeho teologické práce.³⁸⁸

---

³⁸⁴ Eine neue Zeit – Eine neue Moral? September 1967. In: Archiv J. L. Hromádky. Spisy 1967-1969, desky 1-4.

³⁸⁵ HALAMA, Jindřich. Pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: HALAMA, Jindřich (edd.). *Teologie a dějiny*. Jihlava: Mlýn, 2009, s. 124-141.

³⁸⁶ MACHOVEC, Milan. *Jesus für Atheisten*. Stuttgart: Kreuz, 1972.

³⁸⁷ Více viz např. SMOLÍK, Josef. Machovcův Ježíš. In: JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel a ŽDÁRSKÝ, Pavel (edd.). *Mistr dialogu...* s. 95-96.

³⁸⁸ Do širšího kontextu Hromádkovy teologické práce tyto teze zařadil ve svém výzkumu například již zmíněný Jindřich Halama, viz: HALAMA, Jindřich. Pojetí dějin u J. L. Hromádky...

V rámci KMK však byly tyto teze dále rozvíjeny. Především v otázce výchovy nového člověka, jak mají vypadat jeho mezilidské vztahy a které hodnoty má zastávat. A to spíše než otázka nového společenského řádu. „*Hlavní otázka není tak změna v socialistické stavbě, hlavní otázkou zůstává, zda v této stavbě žije socialistický člověk, který rozumí situaci, chápe cíle socialismu a bere na sebe plnou odpovědnost za zítřek. Komunistům se nepodařilo vychovat socialistického člověka. A proto dnešní myslící a odpovědní komunisté zamýšlejí se nad příčinami svého neúspěchu a hledají nové cesty nápravy i obrody. Také naše vztahy k socialistickým sousedům musí být nikoli zrušeny, nýbrž pročištěny a prohloubeny.*“³⁸⁹ Přejít k socialismu či sociální revoluce z hlediska ekonomického uspořádání je tedy pouze první krok, který zmírní bídu člověka na zemi. Druhým a důležitějším krokem přeměna mezilidských vztahů k větší vzájemné solidaritě. A k tomu je nezbytná aktivní role církví, která se má podílet na výchově nového člověka.³⁹⁰ Především pak tím, že mu vštíjí humanistické hodnoty a péči o kolektiv.³⁹¹

Moderní člověk byl v diskuzích KMK vnímán jako individualizovaný subjekt a projekt racionalizace. Náboženství, respektive křesťanství či konkrétně jednotlivé církve pak mají přejímat funkci sociální komunikace, kterou podle nich industrializovaná společnost neumí. To má přispívat ke stabilizaci celé společnosti, protože se tak jedinec dostal do určité skupiny. Zároveň mají církve také přispívat k životu i celé společnosti a všech skupin, které jsou v ní vytvořeny. Mají se snažit, aby se společenství opět nerozpadlo. Společenská úloha církví je tedy ta, že ovlivňuje názory jednotlivce i celé společnosti.³⁹²

---

³⁸⁹ Projev z května 1968. In: Archiv J. L. Hromádky. Spisy 1967-1969, desky 1-4.

³⁹⁰ HROMÁDKA, Josef L. Z marxistické teorie a praxe. In: *Kostnické jiskry*. 1959, roč. 44, č. 23, s. 1.; Zpráva o průběhu porady štábu pro přípravu II. VMS a o mírové konferenci ERC za účasti členských církví KMK konané ve dnech 21.4. až 24.4.1964 v Brně. In: ABS, fond: H, sign. H-697-7.

³⁹¹ „*Teoretickým základem jejich argumentace jsou názory profesora J. L. Hromádky, který je přesvědčen, že socialismus a komunismus se po vyřešení základních otázek přestavby společnosti neobejde bez křesťanství, jež považuje za nezbytného činitele v oblasti mravní výchovy člověka.*“ Viz: Otázky církevní politiky a rozvoj vědecko-ateistické výchovy v ČSSR. In: NA, fond: ÚV KSČ – A. Novotný, inv. č. 293, kar. 202, sign. 1261/0/KSČ-ÚV AN I.

³⁹² MOLTSMANN, Jürgen. „Neue Grenzen“ der Christenheit in der industriellen Gesellschaft. In: *Communio Viatorum*. 1965, roč. 8, s. 11-24.

Důraz KMK byl tedy na začlenění tohoto nového člověka do kolektivu a jeho společenskou stránku. Například francouzský teolog George Casalis se vyjádřil tak, že člověk není pouze individuum a nemůžeme ho chápat pouze jako individuum, proto jsou pokusy o pouze vnitřní osvobození falešné a iluzorní. Pouze v rámci kolektivního osvobození je reálná možnost autentického vývoje jednotlivce.³⁹³ Casalis byl jedním ze sympatizantů tzv. teologie osvobození,³⁹⁴ což se projevilo i ve výše zmíněném referátu. Jedním z jejích znaků, který zde vyzdvihl a který je důležitý i pro tuto práci o Křesťanské mírové konferenci, je, že se zabývá pohledem jednotlivce na kolektiv, konkrétně na společenství věřících v Boha. Analyzuje individuální vnímání kolektivu a rozebírá důsledky, které to přináší.

To bylo v referátech KMK dále rozebíráno a bylo zdůrazněno, že odcizení člověka má pro křesťany kromě obvyklých důsledků, které rozebírají marxističtí filosofové, pro které je termín *odcizení* jedním ze základních,³⁹⁵ ještě jednu rovinu. Kromě předchozích rovin odcizení, tedy techniky od člověka-stvořitele, člověka od rigidní organizace společnosti, která je redukována pouze na byrokratické vztahy, či neokolonialismu, kdy jsou celé národy kvůli mezinárodnímu obchodu odcizovány od produktů jejich vlastního snažení. Křesťan má kromě těchto vztahů k lidem a k přírodě ještě vertikální vztah s Bohem, kterému se skrze hříchy odcizuje. Proto také ztrácí jedinečnost svého života a ztrácí naději na budoucnost, která je představovaná pouze strachem ze smrti a je bez naděje ve vzkříšení. Aby došlo k eliminaci tohoto

---

³⁹³ CASALIS, Georges. Unser Engagement für den sozialen Humanismus. In: *Suche den Frieden...* s. 61-62.

³⁹⁴ Tzv. teologie osvobození byla populární především v 60. a 70. letech 20. století, a kromě zmíněné orientace na to, jak jedinec vnímá kolektiv, kladla důraz na to, aby se církev lépe a více starala o chudé a nuzné a na větší solidaritu s nimi. Za hlavního představitele teologie osvobození je obvykle považován peruánský teolog Gustavo Gutiérrez. Více např. viz: STRÜMPFEL, Annegreth. „Theologie der Hoffnung – Theologie der Revolution – Theologie der Befreiung“. Zur Politisierung der Theologie in den „langen sechziger Jahren“ in globaler Perspektive. In: FITSCHEN, Klaus, HERMLE, Siegfried, KUNTER, Katharina, LEPP, Claudia a ROGGENKAMP-KAUFMANN, Antje. *Die Politisierung des Protestantismus...* s. 150-167.

³⁹⁵ Odcizení. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 2020-11-29]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Odcizen%C3%AD>

největšího odcizení skrze hřích, má křesťan za úkol sloužit ostatním lidem a navrátit vědě a technice jejich původní smysl, tedy pomoc člověku.³⁹⁶

Právě pomoc chudým, především v tzv. Třetím světě, byla v rámci KMK akcentována, což bylo míněno i jako kritika Západních mocností, které byly spojené například s kolonialismem, ale také s nerovnostmi, které vznikaly v kapitalistické společnosti. *„Nejsilnější zbraní socialistického humanismu je buď síla nebo životní standard, kterého dosahují socialistické státy. Nejen technické výdobytky, ale lidstvu je dávana i naděje, že jednoho dne budou překonány otřesné životní podmínky, které znamenají utrpení, zotročení či válku, a tyto mocnosti zaniknou. (...) Nechceme obětovat současného člověka, ale i pro něj chceme pracovat, aby žil ve svobodě a spravedlnosti.“*³⁹⁷

Specifická role je pak přisuzována technice a technologickému pokroku. Technika znamenala pro účastníky KMK odkouzlení přírody a její lepší pochopení. Navíc zdůraznili, že přidává hodnotu lidské práci, dává člověku příležitost měnit věci a podobně. Na druhou stranu ničí přírodu okolo nás, způsobuje moderní zbrojení a další hrůzy, proti kterým Křesťanská mírová konference od počátku svého působení vystupovala. Je ale na samotném člověku, jak s technikou zachází. Technika může osvobodit člověka, aby se více věnoval sám sobě a vzdělání. Ale také ho může svázat svým utilitarismem a odcizit od jiných lidí skrze byrokracii.³⁹⁸ Československý teolog Josef Smolík pak poznamenal, že v jeho zemi a ve většině států světa sice technický pokrok nedosáhl takové úrovně jako v USA, odkud pochází Harvey Cox, jehož referát byl výše připomínán. Ale i tak je podle něj zřejmé, že starý svět pomalu zaniká a církve se musí přizpůsobovat nové době.³⁹⁹

5.8. Revoluce

Jak již bylo naznačeno, postupem času se v KMK objevovaly názory, že již nelze hledat pouze statickou mírovou koexistenci, která by zajistila status quo, ale že

---

³⁹⁶ NAGY, Gyula. Ursache der Selbstentfremdung des Menschen, ihre Überwindung im Ringen um eine friedliche Welt. In: *Suche den Frieden...* s. 70-73.

³⁹⁷ Aus dem Podiumsdiskussion. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1968, č. 46, s. 9.

³⁹⁸ COX, Harvey. Die Verantwortung der Christen in einer technisierten Welt. In: INTERNATIONAL SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Mein Bund ist Leben und Frieden...* s. 68-84.

³⁹⁹ SMOLÍK, Josef. Starý obraz světa. In: *Křesťanská revue*. 1967, roč. 34, s. 49-50.

křesťané musí usilovat o změnu skrze *revoluci*.⁴⁰⁰ Revolucí je pak v rámci Křesťanské mírové konference myšleno především „*změna současné situace k většímu blahu člověka*“, tedy, jedná se o protest proti násilí, které v sobě implicitně obsahuje současný společenský systém.⁴⁰¹ KMK tak navázala na v ekumenických kruzích hojně rozvíjenou diskuzi o tzv. teologii revoluce. Jde o sociálně-etický směr teologie, která akcentovala křesťanskou zodpovědnost za svět a hledala optimální společenské uspořádání, které by odpovídalo zvěsti evangelií. Zároveň se zabývala problematikou změny řádu společnosti, za kterých podmínek je možná a jestli lze v krajních případech užívat násilí. Teologie revoluce vychází z úvah tzv. teologie naděje, která se věnovala otázce Božího království, jeho příchodu a roli naděje v křesťanství. Naděje zde představuje základ veškeré víry, její porozumění pak neznamena pouze poslouchání a přikyvování hlavou, ale rozpoznávání nespravedlivosti ve světě, odporování a nespokojení se s předkládanou skutečností.⁴⁰²

V Křesťanské mírové konferenci se od II. VSM v roce 1964 začaly zvedat hlasy, aby se i KMK k tomuto tématu začala vyjadřovat a aby její časopis vydal sérii článků o teologii revoluce.⁴⁰³ A z hlediska teologické práce KMK se stala *revoluce* velmi důležitou, až se Hromádkovi v roce 1968 zdálo, že se této problematice organizace věnuje až příliš a přál si, aby byly akcentovány i jiná témata a hodnoty.⁴⁰⁴

Je důležité zmínit, že *revoluce* začala být předmětem teologického zájmu KMK především vlivem zvýšeného počtu účastníků konferencí ze zemí tzv. Třetího světa, jako třeba Latinské Ameriky nebo jihovýchodní Asie. Proto byla v prvních člancích o ní především hodnocena situace například na Kubě nebo v Jižní Americe, a to z hlediska

---

⁴⁰⁰ OGAWA, Keiji. Was sind die gemeinsamen Aufgaben für den Menschen? In: *Suche den Frieden...* s. 75.

⁴⁰¹ Bericht der Studiengruppe für theologische Fragen. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 32, s. 1.

⁴⁰² Více o teologii revoluce např. STRÜMPFEL, Annegreth. „Theologie der Hoffnung – Theologie der Revolution – Theologie der Befreiung“... s. 151-160.; SCHILLING, Annegreth. *Revolution, Kampf und Befreiung. Der Boom des lateinamerikanischen Protestantismus in der internationalen Ökumene in den 60er und 70er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.; SHAULL, Richard. Revoluční výzva církvi a teologii. In: *Křesťanská revue*. 1967, roč. 34, s. 53-56.; K teologii naděje např. MOLTSMANN, Jürgen. *Theologie der Hoffnung. Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie*. München: Chr. Kaiser, 1965.; MARSCH, Wolf-Dieter (edd.). *Diskussion über die "Theologie der Hoffnung" von Jürgen Moltmann*. München: Chr. Kaiser, 1967.

⁴⁰³ Bericht der Arbeitsgruppe Friedensdienst der Jugend. In: INTERNATIONAL SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Mein Bund ist Leben und Frieden...* s. 141.

⁴⁰⁴ Christliche Friedenskonferenz. In: ELAB, fond: Christliche Friedenskonferenz, inv. č. 1, kar. 2264.

sociálních změn. Respektive, co revoluce na tomto kontinentu znamenala pro běžné lidi, jak se změnily jejich ekonomické aspekty života a také, co dokáže lidská aktivita pro zlepšení životních podmínek a odstranění chudoby.⁴⁰⁵

Revoluce však byla brzy v rámci KMK pojmána velmi rozkročeně, a také poměrně volně, takže si lze pod tímto pojmem v jejich podání představit širokou škálu problémů. Od národních revolucí, boji proti koloniálním velmocem, přes vztah revoluce, násilí a války, po vztah člověka k technologiím, průmyslu a novým společenským výzvám tehdejší doby.⁴⁰⁶ Důležité je zmínit, že jako utlačovatel byl vnímán i Sovětský svaz, protože i on měl své zájmy na jižní polokouli.⁴⁰⁷ A na počátku úvah účastníků KMK, tedy okolo roku 1964, také nebylo přípustné násilí. V prosazování ekonomických, rasových či národně-osvobozeneckých zájmů měli lidé následovat vzoru Ghándího nebo Martina Luthera Kinga.⁴⁰⁸ Důraz pak byl kladen nejen na společenskou změnu, ale také na přeměnu člověka,⁴⁰⁹ čímž účastníci KMK navázali na předchozí přemítání o vzniku nového člověka v nové společnosti.

Křesťanům se v *revoluci* přičítala aktivní role. Měli povzbuzovat každou příležitost k osvobození z područí jakékoliv nadvlády. Především pak té, která způsobovala sociální nebo ekonomické problémy, na které byla tato generace teologů zaměřená především.⁴¹⁰ Problémem však bylo užití násilí, které se stalo předmětem sporů v rámci KMK, respektive otázka, kdy mohou utlačovaní užít fyzické násilí a kdy ne. V této problematice nedošlo k jednoznačné shodě a škála názorů byla postupem času široká přes celé spektrum, což vyvrcholilo při diskuzích na III. VMS v roce 1968. Například Helmut Gollwitzer považoval revoluci za lidmi naplánovanou přeměnu státní moci, která má za cíl zlepšení jejich životních podmínek. Proto může být vedena v krajních případech i násilnou cestou. Především, když jde v původním stavu o lidské

---

⁴⁰⁵ OPOČENSKÝ, Milan. Revolution und Status Quo in Lateinamerika. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1964, roč. 3, č. 13, s. 300-308.

⁴⁰⁶ Aus dem Bericht der Jugendkommission fuer den Arbeitsausschuss „Rebolution und der Status Quo“, DBR-Höchst, Juni 1965. In: EZA, inv. č. 686, kar. 8601.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Helmut Gollwitzer, Revolution und Christenheit heute. Zur Genfer Konferenz „Kirche und Gesellschaft“. In: EZA, inv. č. 686, kar. 8862.

⁴¹⁰ Bericht der Arbeitsgruppe für theologische Fragen. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1967, roč. 6, č. 22-23, s. 52-53.

životy. Je pak rozdíl, jestliže je násilí použito k revoluční přeměně a ke zlepšení sociální situace, nebo pouze jako nástroj války za prosazení vlastní ideologie.⁴¹¹ Tento názor měl mezi účastníky KMK a v oficiálních rezolucích relativní podporu. Násilí, i fyzické, ze strany utlačovaného za účelem zlepšení svých socio-ekonomických podmínek v naprosto krajních situacích bylo akceptovatelné, ale z pozice moci za účelem zachování statusu quo bylo zapovězeno.⁴¹²

Přístup k *revoluci*, i té socialistické, byl tedy takový, že i když je zřejmé, že každá má své nedostatky, může být přínosná. Použití násilí pak nemusí být nutně spjata s revolucí, jeho použití je závislé na konkrétní situaci, ale přináší s sebou v každém případě mnoho problémů a vždy je nutné vzít na vědomí specifickou podmínku, které jsou jiné například v Latinské Americe a jiné v Evropě.⁴¹³ Účastníci KMK se pak nejvíce zaobírali tématem oprávněnosti sociální revoluce právě v zemích tzv. Třetího světa⁴¹⁴ a ostatní typy revolucí, například technologické, spíše upozadili. Bylo to způsobené i postavením teologů z těchto zemí v rámci KMK, kdy jim byly svěřovány i hlavní referáty na konferencích a byla snaha vyslechnout jejich názory. Ti přicházeli se svým vlastním pojetím problematiky. Takže například pro Richarda Andriamanjatu z Madagaskaru byla *revoluce* radikální změna lidských vztahů – z jeho projevu je zřejmé, že upřednostňuje socialistickou společnost nad kapitalistickou. A taková revoluce je pak podle něj logickým vyústěním sebeuvědomění zemí Třetího světa, tváří v tvář světovým industriálními mocnostem, které tam chtějí vládnout.⁴¹⁵ Podobně viděl revoluci i Brazilec Ruben César Fernandes, který však upozorňoval i na to, že sice může dojít ke změně uspořádání na socialistické, ale i to v sobě může obsahovat prvky útlatu a nemusí být samospásné.⁴¹⁶

---

⁴¹¹ Thesen zu einem Referat von H. Gollwitzer zum Thema Theologie der Revolution. In: EZA, inv. č. 686, kar. 8862.

⁴¹² Kommission für das Studium der theologischen Fragen, Kommunique. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1967, č. 38, s. 9-11.

⁴¹³ Bericht der Arbeitsgruppe zum Umgang mit theologischen Fragen (A). In: *Suche den Frieden...* s. 78-84.

⁴¹⁴ Agentúrna zpráva č.- z 15.5.1967. In: ABS, fond: H, sign. H-697-13.; Záznam ze schůzky se spol. LADOU ze dne 19.6.1967. In: Tamtéž.

⁴¹⁵ ANDRIAMANJATO, Richard. Eröffnungsansprache. In: *Suche den Frieden...* s. 9.

⁴¹⁶ Ruben César Fernandes, Socialistická revoluce z hlediska perspektivy Třetího světa. In: ABS, fond: H, sign. H-697-13.

Pro Uruguayce Julio de Santa Ana, jednoho z nejvýznamnějších jihoamerických teologů ekumenického hnutí, pak *revoluce* představovala možnost obrany ekonomicky slabších a chudých států proti kapitalistické nadvládě na světových i domácích trzích. *Revoluce* pro něj znamenala změnu struktury společnosti, kdy na sebe lidé začnou brát větší zodpovědnost. Aby na sebe začali lidé brát větší zodpovědnost, musí si utlačovaní lidé plně uvědomit svůj stav a situaci. To se podle něj děje skrze dialog a společenské procesy, které vzbudí kolektivní vědomí. Zadruhé se musí utlačovaní lidé začít organizovat do skupin, ideálně mezinárodních. Tyto skupiny se pak mají začít podílet na politickém rozhodování skrze stávky, demonstrace a podobně a mají požadovat transparentnost informací. Role církve v revolučním procesu je zprostředkovatelská, má iniciovat a umožnit dialog. Ale také musí v lidech vybudovat patřičné vědomí, že boj a překonání svého útlaku či chudoby má smysl a je potřebný a úspěšný.⁴¹⁷ V rámci KMK pak především mluvil o legitimním užití násilí proti utlačovateli.⁴¹⁸

Jak již bylo dříve naznačeno, v rámci Křesťanské mírové konference bylo obtížné v diskuzích dojít k jednoznačným závěrům, pokud téma nebylo konkrétně zaměřené na určitou mezinárodně-politickou situaci. Navíc se k tématu *revoluce* vyjádřilo velké množství teologů a účastníků setkání, kteří dávali problematice jiné důrazy.⁴¹⁹ Otázka socio-ekonomických podmínek byla vždy velkým tématem KMK. Lze však sledovat především posun v otázce užití násilí, kdy na prvních setkání bylo opakovaně zdůrazněno, že násilí je zapovězeno.⁴²⁰ A to ve všech případech, i při

---

⁴¹⁷ SCHILLING, Annegreth. *Revolution, Exil und Befreiung...* s. 214-227.

⁴¹⁸ Např. AZ č.- z 24.9.1965. In: ABS, fond: H, sign. H-697-11.

⁴¹⁹ Např. o vztahu revoluce a pravoslaví viz: Pravoslaví a revoluce, 1967. In: ABS, fond: H, sign. H-697-13.; Rozbor z perspektivy ČCE např. TROJAN, Jakub S. Theologický problém revoluce. In: *Křesťanská revue*. 1967, roč. 34, s. 66-69.; TROJAN, Jakub S. The Theological Problem of Revolution. A Contribution to the Ecumenical Discussion. In: *Communio Viatorum*. 1967, roč. 9, s. 50-51.; Shrnutí dosavadních diskuzí z pohledu KMK viz: SMOLÍK, Josef. Theologische Arbeit an der III. ACFV. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1968, roč. 7, č. 27, s. 23-25.; Richard Shaull o revoluci. In: Archiv J. L. Hromádky, sign. 3/28 II, sl. 10.

⁴²⁰ Botschaft der zweiten Tagung der Christlichen Friedenskonferenz in Prag, 16.-19. April 1959. An die Christenheit. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam...* s. 6.

socialistické revoluci.⁴²¹ Především proto, že může vést k užití atomových zbraní a ke zničení veškerého Božího stvoření⁴²² a jedná se tedy v podstatě o sebevraždu.⁴²³

5.9. Srovnání se Světovou radou církví

Jak se lišily výsledky práce Křesťanské mírové konference a témata, která byla probírána na největší ekumenické platformě, tedy v rámci Světové rady církví? Je zřejmé, že procesy v rámci SRC byly velmi podobné těm v KMK.⁴²⁴ Od svého počátku v roce 1948 si vytyčila jako jeden z cílů vytvořit *zodpovědnou společnost* nejen ve smyslu vztahu k Bohu, ale také člověka k člověku či individuální odpovědnost k politickému uspořádání, ve kterém jedinec žije. Tento projekt podporoval především její generální sekretář Willem Visser't Hooft, jeden z nejdůležitějších teologů v ekumenickém hnutí po druhé světové válce. Od 60. let se pak SRC více politizovala a nezaměřovala se pouze na diakonii, ale i problémy tzv. Třetího světa. Hlavními tématy bylo podobně jako v KMK dekolonizace, životní standard v nově vznikajících zemích a podobně. V rámci SRC se také diskutovalo o roli křesťanů a církví v sociálně-revolučních konfliktech. Nově vznikající státy totiž potřebovaly nové elity pro své společnosti, ale také pro politické nebo ekonomické vedení. Zároveň se probírala na setkáních i teologicko-filosofická problematika převratů a brzy se do popředí v těchto diskuzích dostalo téma násilí.

---

⁴²¹ VOGEL, Heinrich. Die Gemeinde Jesu Christi und die Atomare Bedrohung der Welt. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 16-36.

⁴²² Kampf gegen die thermonuklearen Waffen und die Aufgabe der Kirche. Das der christlichen Friedenkonferenz vorgelegtes Memorandum der Ökumenischen Kirchenrates in Ungarns. In: Tamtáž, s. 60-61.; POSPÍŠIL, Bohuslav. Die christliche Friedenskonferenz in Prag. In: Tamtáž, s. 85-88.

⁴²³ „S dnešními možnostmi a technickým vývojem reálná válka znamená opravdu zničení lidstva. Není to jen zničení nepřítele, ale vzhledem k povaze zbraní je to i sebevražda.“ Viz: NIEMÖLLER, Martin. Friede im technischen Zeitalter. In: *...und Friede auf Erden...* s. 104.

⁴²⁴ Viz: KUNTER, Katharina a SCHILLING, Annegreth. „Der Christ fürchtet den Umbruch nicht“... s. 21-74.; WIDMANN, Alexander Ch. *Wandel mit Gewalt? Der deutsche Protestantismus und die politisch motivierte Gewaltanwendung in den 1960er und 1970er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.

Výchozím bodem pro debatu o teologii revoluce byla konference v Ženevě v roce 1966,⁴²⁵ která započala přibližně tři roky trvající debatu teologů a historiků o této sociálně-etické kontroverzi. Závěrem této konference bylo, že církve by měly jít v čele všech snah o nastolení spravedlivé společnosti a neměly by jít až ve vleku za marxisty a dalšími sociálními humanisty. Církve by se však podle závěrů této konference neměly nechat strhnout marxistickými myšlenkami o absolutní revoluci, stejně jako mají distanc ke křesťansko-chiliastickým utopiím o ideální společnosti. Vrcholem sociálně-etických diskuzí SRC bylo setkání v Uppsale v roce 1968, která se zabývala otázkou užití násilí.⁴²⁶ Jedná se tedy o velmi podobný vývoj, který lze sledovat v rámci Křesťanské mírové konference. Historik Alexander Ch. Widmann pak hodnotí rozdíl mezi KMK a SRC v ohledu, v jakém se vyjadřují křesťané k socialismu a současnému společenskému uspořádání tak, že SRC je v podstatě pouze méně revoluční než KMK. Protože Křesťanská mírová konference podpořila revolucionizaci teologie skrze pozitivní hodnocení revolučních procesů, ve kterých bylo užíváno násilí k dosažení míru.⁴²⁷ Avšak tento rozdíl nemohl být příliš výrazný, protože i Světová rada církví byla kritizována za přílišnou levicovou radikalizaci.⁴²⁸

5.10. Shrnutí

Křesťanská mírová konference vydávala poměrně jednotné politické rezoluce, avšak o teologických otázkách její účastníci vedli dlouhé diskuze, takže nedošlo k jednotným formulacím či závěrům. Což svým způsobem bylo záměrné, protože KMK původně vznikla jako platforma pro dialog a setkávání různých názorů. Proto je snazší říci, která témata byla na konferenci probírána než závěry diskuzí. Od samotného vzniku se členové KMK ve svých projevech shodovali s marxisty, že člověk, respektive křesťan má být odpovědný a aktivní ve svém společenství. To se podle nich projevuje především vzájemnou solidaritou a spoluúčastí na utrpení chudých, přičemž nejvhodnější společenské uspořádání, které podporuje zlepšení mezilidských vztahů,

---

⁴²⁵ MOSLEY, Brooke J. *Christian in the Technical and Social Revolutions of Our Time*. Cincinnati: World Council of Churches, 1966.

⁴²⁶ Téma násilí bylo důležité především v německém prostředí, a to jak u protestantů, tak i u zástupců katolické církve. Více viz: SABROW, Martin (edd.). *Glaube und Gewalt*. Leipzig: AVA, 2018.

⁴²⁷ WIDMANN, Alexander Ch. *Wandel mit Gewalt?..* s. 73.

⁴²⁸ KUNTER, Katharina a SCHILLING, Annegreth. „Der Christ fürchtet den Umbruch nicht“... s. 50.

je socialismus. Lépe řečeno, že socialismus má v zápase o nového člověka vhodnější předpoklady než kapitalistické uspořádání společnosti. V křesťanském prostředí je pak důležité smíření mezi církvemi a mezi lidmi, kteří je tvoří, protože i ekumenické rozepře přispívaly podle účastníků KMK k rozdmýchávání studenoválečného konfliktu.

V 60. letech 20. století docházelo na mezinárodní úrovni k četným rozmrškám. Lze jmenovat Kubánskou raketovou krizi, stavbu Berlínské zdi a podobně. Touha po smíření byla ze socialistického tábora vyjádřena snahou o *mírovou koexistenci*, na kterou navázali i účastníci KMK. Pro ně to znamenalo především usmíření mezi všemi lidmi na světě, vzájemnou spolupráci a obohacování. To platilo i pro vztah mezi křesťany a marxisty, kdy místo vyzdvihování rozdílů byl kladen důraz na antropologické a etické otázky, kde docházelo ke shodám. Pro křesťany to byl také vítaný impuls a ponaučení, protože si uvědomovali, že jejich pozice slábne odlivem věřících z tradičních církví. Snažili se proto filosoficko-teologickým dialogem naučit, jak předávat křesťanskou zvěst i nevěřícím. Navazovali tak na koncepty *Bekennende Kirche*, především pak na *nenáboženskou interpretaci* Dietricha Bonhoeffera.

Převraty doby a technický pokrok podle členů KMK způsoboval, že se tvoří nová společnost. A pro toto společenství je potřeba i *nový člověk*, který bude vzývat křesťanské hodnoty jako lásku k bližnímu, zodpovědné chování ke kolektivu či vnímavost k sociálním problémům. A také to, že se tento nový člověk oprostí od povrchního života, ve kterém se odcizuje a ztrácí, a nalezne svou opravdovost.

Nová společnost však nebyla způsobena pouze evolucí. V 60. letech došlo i k některým revolucím, třeba na Kubě nebo v Brazílii (1964), které se staly předmětem analýzy KMK. *Revoluce* byla jedním z témat československých marxistů, například Karla Kosíka. Avšak v KMK lze najít návaznost především na Vítězslava Gardavského, který kladl důraz, stejně jako referenti konference, na přeměnu socio-ekonomických vztahů. Dále se diskuze vyvíjela především směrem k oprávněnosti a legitimitě užívání násilí, avšak nedošlo k jednotě názorů.

Na setkáních Světové rady církví se probírala velmi podobná témata. Způsobeno to bylo i personálním propojením a mimořádným postavením českobratrských evangelíků v ní, ale pravděpodobně i generační touhou vyřešit socio-ekonomické problémy nově vznikajících států, snahou vyrovnat se s rasovou nesnášenlivostí a úsilí o solidaritu s druhými.

6. Závěr

V letech 1968-1971 nastala v rámci Křesťanské mírové konference césura, která předělila dějiny organizace na dvě odlišné poloviny. Projevilo se to hned v několika oblastech. Patrně nejvýznamnější byla významná výměna prominentních osob KMK, kdy odešli někteří hlavní představitelé, v čele s prezidentem Josefem L. Hromádkou a generálním sekretářem Jaroslavem N. Ondrou. A s nimi odešlo i větší množství dalších účastníků, mezi jinými i Karl-Johann Rese.⁴²⁹ Hromádka nejprve vyzval členy užšího vedení KMK, aby po vstupu vojsk Varšavské smlouvy organizace nezanevřela na dobré stránky socialistického uspořádání společnosti. Aby se pod kritikou k zahraniční politice Sovětského svazu a k dogmatičnosti byrokratických struktur komunistických vlád ve východním mocenském bloku neztratilo to dobré, co podle jeho názoru socialismus přinesl. Tedy sociální spravedlnost a odpovědnost i za ty nejchudší lidi.⁴³⁰ Podobně se vyjádřil i na ostatních církevních a politických platformách, na kterých byl aktivní.⁴³¹ Avšak v KMK převládly opačné síly nové nastupující generace, které donutily k rezignaci J. N. Ondru, na což ze solidarity v listopadu 1969 navázal i stárnoucí J. L. Hromádka.⁴³²

Zároveň byly v rámci organizace postupně omezovány teologické výstupy na úkor politických rezolucí, takže o několik let později byl charakter KMK, co se týče oficiálních prohlášení, radikálně proměněný.⁴³³ Vyvrcholily tím tenze a rozepře ohledně vedení a celkového směřování organizace, které se vedly velmi intenzivně už od konce roku 1967, a po srpnu 1968 tato situace eskalovala.⁴³⁴

---

⁴²⁹ Rozhovor s Karl-Johannem Resem, 28. ledna 2019. In: Soukromý archiv autora.

⁴³⁰ Memorandum prezidenta KMK k členům pracovního výboru a mezinárodního sekretariátu k společnému zasedání ve dnech 1. až 4.10.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.

⁴³¹ MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 346-350.

⁴³² Členům pracovního výboru Křesťanské mírové konference. In: Archiv J. L. Hromádky, sign. 3/28 I, sl. 8.; Dopisy na Hromádkovu podporu a proti zásahu vojsk Varšavské smlouvy od členů KMK viz: Tamtéž.

⁴³³ BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo*... s. 59-61.

⁴³⁴ Záznam č. 2 z 8.1.1968. In: ABS, fond: H, sign. H-697-14.; Více k tomuto tématu viz: LINDEMANN, Gerhard. „*Sauerteig im Kreis*... s. 754-789.; MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“... s. 350-357.

Spolu s tím došlo i k postupnému ustrnutí dialogu křesťanů s marxisty. I když je zřejmé, že pokračoval i po roce 1968,⁴³⁵ nedosahoval však již takového významu. Zprv se nepovedlo přenést křesťansko-marxistický dialog i vně Křesťanské mírové konference, aby se na něm podílela celá společnost, což byl jeden z velkých cílů KMK i Hromádky samotného.⁴³⁶ To znamená, že křesťansko-marxistický dialog byl vedený prakticky pouze intelektuály.⁴³⁷ A zadruhé se po roce 1968 obecně začaly projevovat velké neshody křesťanů a marxistů v otázce budoucnosti.⁴³⁸ Tím skončila jedna etapa vývoje filosofie inspirované marxistickým myšlením a začala se tvořit nová.

6.1. Shrnutí

Vznik Křesťanské mírové konference se jeví jako unikum. V době rozbrojů dvou supervelmocí se uprostřed Evropy zrodila mezinárodní organizace, která dokázala propojit křesťany z Východu i Západu a zapojila do ekumenického dění i věřící ze zbylých částí světa. Jistě lze říci, že stejnou funkci plnila i největší církevní organizace, Světová rada církví, avšak ona byla na rozdíl od KMK pevně zakořeněná v západní Evropě a při samotném fungování se nemusela potýkat s oficiálně ateistickým politickým režimem. A navíc, v československém a německém prostoru se vytvořila skupina křesťanů, pro které vytvoření nové obdobné platformy mělo smysl.

Jejich mírové úsilí z křesťanských pozic bylo determinováno generační zkušeností z druhé světové války a s nacismem, protože nechtěli znovu dopustit hromadné vyvražďování a zkázu, kterou potenciálně představovalo užití atomových zbraní. Kořeny této snahy lze v německém i československém prostředí nalézt již v dobách druhé světové války a v letech bezprostředně následujících. V Německu byla v roce 1945 založena *Evangelische Kirche in Deutschland*, fakticky jednotná instituce,

---

⁴³⁵ Např. RASKER, Albert J. a MACHOVEC, Milan. *Theologie und Revolution*. Hamburg: Herbert Reich, 1969.; LOCHMAN, Jan M. *Marx begegnen. Was Christen und Marxisten eint und trennt*. Gütersloh: Gerd Mohn, 1977.

⁴³⁶ WIDMANN, Christian A. Vom Gespräch zur Aktion? Der „christlich-marxistische Dialog“ und die Politisierung des Protestantismus in der 1960er und 70er Jahren. In: FITSCHEN, Klaus, HERMLE, Siegfried, KUNTER, Katharina, LEPP, Claudia a ROGGENKAMP-KAUFMANN, Antje. *Die Politisierung des Protestantismus...* s. 127.

⁴³⁷ MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue...* s. 327.

⁴³⁸ WIDMANN, Christian A. Vom Gespräch zur Aktion?... s. 137.

kteřá spojovala pozdější SRN a NDR, a to až do svého rozdělení na EKD a *Bund der evangelischen Kirchen* v roce 1969. EKD se od počátku vyznačovala velkou aktivitou v politických otázkách a zdůrazňovala odpovědnost člověka za společnost a svět okolo sebe. Důležitou roli v ní zastávali bývalí členové *Bekennende Kirche*, hnutí v rámci německých protestantských církví, které bojovalo proti nacismu a jeho ideologii. Její klíčoví prominenti pak byli inspirátory, nebo dokonce i zakladateli Křesťanské mírové konference. Na prvním setkání organizace se četly teologické texty od Dietricha Bonhoeffera, který byl za svou činnost popraven v nacistickém koncentračním táboře. V nich mluvil o lidské zodpovědnosti za svět, především pak o mírovém soužití, které se stalo klíčovým pojmem i pro KMK. Inspiroval také svým konceptem nenáboženské interpretace křesťanství, tedy takovým pojetím biblické zvěsti, které je přístupné a srozumitelné i pro člověka v moderní či ateistické společnosti.

Dalšími důležitými osobnostmi EKD pro KMK, kteří se navíc přímo podíleli na jejím založení, byli například Hans-Joachim Iwand a Martin Niemöller. Kromě teologické práce jsou známí i svými intenzivními ekumenickými kontakty s církvemi na východě a v Československu. Přispívali k tomu také snahou přesvědčit své německé kolegy a spoluvěřící v EKD, aby se více vyznávali ze své viny z druhé světové války a přiznali se na svém nepřímém podílu na vraždění. Pod vlivem sociálně zaměřené teologie švýcarského teologa Karla Bartha, ale i spolu s ním ve vzájemném vztahu, tvořili Iwand a Niemöller levicově smýšlející avantgardu v konzervativním prostředí EKD. Ale českobratrští evangelíci tuto diskuzi v Německu sledovali a pozorně ji reprodukovali i pro československé věřící. Stejně tak tlumočili i závěry Světové rady církví, na jejímž chodu se do velké míry ve sledované době členové ČCE podíleli. A která se na přelomu 50. a 60. let také stále více začala vyjadřovat k sociálním a společenským problémům doby. Proto se stali Iwand, Niemöller a další přirozenými partnery pro založení Křesťanské mírové konference.

Pro další rozbor sociálních otázek se skupině zakladatelů KMK z Československa, kteří pocházeli především z Českobratrské církve evangelické, nabízeli jako partneři do diskuze místní marxističtí filosofové. V době zakládání organizace v pozdních 50. letech totiž došlo v československém intelektuálním milieu ke změně, podobně jako i v jiných zemích Evropy, a marxisté začali znovu promýšlet jádro tohoto filosofického směru. Při promýšlení svého vztahu k ateismu došlo i na kontakty s křesťany a teology, kteří se jim stali partnery v diskuzi. Vrcholem

vzájemného dialogu se stalo setkání v Mariánských Lázních v roce 1967 organizované západoněmeckou *Paulus Gesellschaft*, kde se u jednoho stolu sešla velká řada marxistů i křesťanů z celého světa. Pro zakladatele KMK byly důležité především kontakty s filosofem Milanem Machovcem, který se seznámil s teologií Karla Bartha a při hledání dalších podrobností o něm se seznámil i s iniciátory KMK Milanem Opočenským či Josefem L. Hromádkou. Jejich nejprve neformální setkání nabývala na popularitě i mezi jejich kolegy, proto je Machovec posléze přesunul na půdu Filosofické fakulty Karlovy univerzity. A jeho noví přátelé ho na oplátku zvali na svá setkání v rámci KMK a otevírali mu dveře i na zahraniční univerzity.

Jejich společným tématem byl člověk v moderní době. Jakou v ní má roli, jak může dojít ke svému naplnění a opravdovosti a jakou má společenskou odpovědnost za své okolí. Diskuze se ale vedly také o odcizení člověka a jeho hříchu, jaká je možnost kreativity a svobody sebevyjádření či jaký je význam práce. Vzhledem k oboustranné podpoře akce pak dalším společným tématem křesťanů a marxistů byla revoluce a její funkce pro společnost. Tedy, za jakých podmínek ji lze považovat za legitimní? A jedná se vlastně o jev kolektivní, či individuální? Aktéři dialogu nedospěli k jednoznačným závěrům, do velké míry to ani nebylo hlavním smyslem věci. Nejdůležitějším výstupem diskuzí bylo vzájemné obohacení, nové myšlenky, a především už jen to, že se participantů navzájem vnímali jako rovnocenní.

Tyto problémy a témata byly důležité pro celou *generaci* teologů a křesťanů v „dlouhých 60. letech“ 20. století. Mimořádné postavení však měla problematika odpovědnosti člověka za společnost a za mír. Palčivý problém, aby nedošlo k nové válce, ve které hrozilo kvůli vývoji nových technologií celkové zničení lidstva a veškerého Božího stvoření. K tomu zavládl u křesťanů z východního bloku pocit, že začínají být ve světovém ekumenickém hnutí na okraji zájmu či a priori podezřelí, jejichž hlas přestal být důležitý pro rozhodování o dalším směřování cesty křesťanských církví. Proto se svými kolegy ze Západu, především ze SRN založili Křesťanskou mírovou konferenci, organizaci, která měla pomoci překonat rozdělení železnou oponou a zapojit křesťany z Východu do světové ekumeny.

Odpovědnost křesťanů za společnost a mírové vztahy mezi lidmi se od počátku stalo ústředním motivem každého setkání. A uchopení této myšlenky bylo velmi široké, proto se v KMK řešily problémy jako například výroba atomových zbraní, vztah dvou německých států k sobě navzájem a ke světovým velmocem, kolonialismus a rasismus, úloha církví v moderním světě, kde tradiční církve přestávají mít

dominantní postavení a mnohé další. Každá z těchto otázek by si zasloužila své další podrobnější historické zpracování a zařazení do širšího kontextu. Jedním z vhodných příkladů pro studium se jeví vztah KMK ke zbraním, válce, konfliktům a míru, respektive diskurzivní či performativní využití zmíněných aspektů atomové hrozby k prosazení vlastních zájmů. Pro toto zkoumání se nabízí užití teoretického konceptu, který pracuje s pojmem *imaginary war*. Jeho základní myšlenkou je, že v rámci studené války docházelo k neustálé stimulaci lidské imaginace. Zprvė docházelo k opakované simulaci války a výpočtům potencionálního ničení pomocí atomové bomby, což byl i častý nástroj Křesťanské mírové konference a jiných pacifistických organizací k odmítnutí zbraní hromadného ničení. Dále byla simulace války využívána soupeřícími subjekty k vzájemnému odstrašování a destrukci odhodlání k přechodu k válce, ve které by byly užívány různé bomby a podobně. Koncept *imaginary war* se také zabývá představou o budoucnosti a rolí zbraní v ní, což bylo důležité i pro Křesťanskou mírovou konferenci a její úsilí o mírové uspořádání světa.⁴³⁹

Z celé škály možných témat byl pro hlubší analýzu v předložené práci vybrán dialog křesťanů o marxismu a socialismu jako společenském uspořádání, se zvláštním ohledem na československé a německé účastníky, vzhledem k jejich dominantnímu postavení v rámci organizace. A je zřejmé, že se tyto úvahy staly postupem času středobodem diskuzí na setkáních. Socialismus se jim totiž jevil jako správná odpověď na otázku, který společenský řád na tomto světě se nejlépe stará o chudé a trpící, přináší rovnost v lidském postavení a má potenciál pro zlepšení současné socio-ekonomické situace, především pro státy tzv. Třetího světa. Jednalo se též o politickou odpověď na výzvu KMK křesťanům k osobní odpovědnosti za svět a za vztahy mezi církvemi. Postupem času se v rámci organizace prosadil dynamický koncept *mírové koexistence*, který právě znamenal ve výkladu organizace aktivní spoluúčast každého člověka na mírovém procesu. Zvláštní zřetel byl dáván na to, aby bylo zabráněno násilí, bylo dosaženo spravedlnosti, a také, aby spolu začaly církve více spolupracovat v ekumenickém hnutí bez ohledu na zemi původu. *Mírová koexistence* však v pojetí

---

⁴³⁹ Zde především: GRANT, Matthew a ZIEMANN, Benjamin. Introduction. The Cold War as an imaginary war. In: Tíž (edd.). *Understanding the Imaginary War. Culture, thought and nuclear conflict, 1945-90*. Manchester: Manchester University Press, 2016, s. 1-29.; Dále viz: WINTER, Jay. Imagining Peace in Twentieth-Century Europe. In: *Contemporary European History*. 2008, roč. 17, č. 3, s. 413-422.; NEHRING, Holger a PHARO, Helge. Introduction. A Peaceful Europe? Negotiating Peace in the Twentieth Century. In: Tamtéž, s. 277-299.

KMK vybízela i ke smíření s ideovými protivníky, což pro křesťany znamenalo nacházení společného dialogu s marxisty, kteří hlásali ateismus a materialismus.

V rámci KMK byla dopodrobna rozebírána nově vzniklá společnost plná technických výtvarků, ve které se jedinec ztrácí a odcizuje sám sobě i svému okolí. A především Pánu Bohu. Aktéři konference upozorňovali, že sice vznikala nová společnost, kde byly přeměněny politicko-ekonomické vztahy, ale zároveň nedošlo ke vzniku nového člověka, který by v ní vhodně fungoval. A právě zde podle nich křesťané musí začít hrát svou společenskou roli, mají tohoto nového člověka zaštitit svými morálními hodnotami a naučit ho správně fungovat v sociálních vztazích, aby se v nich neztrácel ani on, ani jeho bližní. Zdůrazňování aktivity a osobní zodpovědnosti za společenské uspořádání pak vedlo účastníky konference k diskuzím o rozšířeném tématu 60. let v církevních kruzích, tedy k tzv. teologii revoluce. *Revolucí* byla vnímaná velmi široce, a především jako změna socio-ekonomických vazeb, která měla způsobit větší blaho člověka. Nelze však říci, že by Křesťanská mírová konference došla k nějakému celkovému výsledku, hlavně kvůli rozdílnému vnímání problematiky z evropské a latinskoamerické pozice. Spíše se stala platformou, kde byly předneseny a prodiskutovány různé názory a náhledy, podobně jako další ekumenické organizace v téže době.

Na dějiny Křesťanské mírové konference se však nelze dívat bez ohledu na politické struktury, ve kterých vznikala a fungovala. Organizace vznikla v Praze, hlavním městě jedné ze státně-socialistických zemí uvnitř východního mocenského bloku, která KMK vyjádřila svou podporu. Historici Peter Morée s Jiřím Piškulou doložili, že vznik podobné ekumenické instituce odpovídal zahraničněpolitickým cílům československé komunistické vlády, ale i – byť ne vždy přímo – té sovětské. Lze nalézt také další texty o kladném poměru východoněmecké vlády ke KMK a podobně. Podpora činnosti se projevovala finančními příspěvky, kladným hodnocením z řad nejvyšších politiků, ale i prostorem v médiích či poskytnutím technického a materiálního zázemí. Navíc, podle historika Martina Sabrowa byla podpora mírové organizace jedním z legitimizačních prvků komunistické vlády, takže se KMK dobře hodila do oficiální politiky KSČ i východoněmecké SED.

Zmíněná podpora však měla i druhou stranu. Na příkladu československých organizátorů KMK bylo prokázáno, že politické rezoluce organizace byly přísně kontrolovány ze strany StB, a i hlavní referáty od domácích účastníků, které zaznívaly při konferencích, byly komentovány a musely být povoleny. Schvalování museli být

i zahraniční referenti, byť kontrola jejich projevů byla komplikovaná, proto byli vybíráni především ti, u kterých byl předpoklad určitého kladného postoje ke státně socialistickým režimům. Program a jednotliví referenti konference byli prodiskutováni při pravidelných konzultacích organizátorů KMK s příslušníky StB. Výsledkem této kontroly bylo, že KMK vyjadřovala podporu zahraniční politice jednotlivých států východního mocenského bloku a jejich státnímu uspořádání. Při samotných setkáních se pak mezi účastníky pohybovali i agenti StB, kteří podávali pečlivé zprávy o oficiálních diskuzích, ale i neoficiálních kontaktech mezi posluchači konference. Tyto zásahy ze strany politických struktur však mohly být pro některé zahraniční účastníky neznalých poměrů v Československu utajeny. Přesto vzbuzovala Křesťanská mírová konference neustálou nedůvěru, že je pouze loutkou či nástrojem komunistické moci. A to především ze strany západních církevních institucí, médií či dalších institucí a aktérů, avšak i od vedení Českobratrské církve evangelické a některých jejích členů.

Ze zachovaného archivního materiálu však vyplývá, že kontrola ze strany StB a dalších orgánů státní moci nebyla absolutní. Jsou dochované záznamy, že při výročních shromážděních KMK se v diskuzi objevovaly i opoziční názory a zaznívaly i negativní hlasy k oficiálním prohlášením organizace. Jednotlivé referáty a diskuze byly také mnohem méně kontrolovány při menších setkáních jednotlivých regionálních výborů – a to navíc pouze v zemích východního bloku. Jelikož KMK měla své pobočky i na Západě, lze usuzovat, že až tam se diktát východních států nedostal. Navíc byly pod drobnohledem především politické závěry organizace, například hodnocení mezinárodních otázek či jednotlivých konfliktů, ale teologické diskuze stály na okraji zájmu StB a nabízel se tedy prostor pro jejich relativně svobodný rozvoj.

Obzvláště oceňované na Křesťanské mírové konferenci ze strany jejích přímých účastníků bylo, že organizace vytvořila platformu pro setkání s lidmi, kteří byli jinak odříznuti od světového ekumenického dění, protože se třeba nemohli setkávat v rámci Světové rady církví. Aktéři jak z Východu, tak ze Západu vyjadřovali vděčnost, že mohou navazovat kontakty s lidmi z druhé strany železné opony. Vzájemné spojení pak ústilo nejen v přenosu určitých idejí při odborných diskuzích, ale také ve výměně darů, finanční pomoci, dodávání knih, zpěvníků či předávání informací a dopisů. Nelze ani opominout psychickou stránku věci. Účastníci i organizátoři se vyjadřovali, že vzájemné setkání jim dodalo energii do dalších aktivit a posílilo víru ve smíření.

Z uvedených závěrů lze usuzovat, že Křesťanská mírová konference mohla být chápána a hodnocena jako výměnný obchod mezi jejími organizátory z řad křesťanů

a orgány státní moci. Komunistické vlády si za svou podporu slibovaly, že se KMK stane výkladní skříní socialismu, která bude navenek dokazovat svobodu víry a náboženského života ve východním mocenském bloku. Jejich protějšky pak získávaly kontakty se zahraničím a výměnu specifických idejí. Na vybraných aktérech a dlouhodobé kontinuitě jejich hlavních myšlenek je dobře viditelné, že se v KMK prolínaly autonomní požadavky křesťanů a se zájmy státní moci. Zároveň Křesťanská mírová konference ukazuje přínos církví k překonávání bariér v binárně rozděleném světě v době studené války.

6.2. Otázky na závěr

Závěrem této práce však vyvstávají některé nepřehlédnutelné otázky. Z výzkumu je zřejmé, že účastníci konference měli velmi zúžený manévrovací prostor pro přinášení vlastních idejí a myšlenek na mezinárodní plénium. Proč si tedy vybírali velmi podobná či dokonce totožná témata, která byla prodiskutována i v rámci Světové rady církví, na jejíž práci se velká část podílela? Proč měli účastníci KMK takovou touhu vyjadřovat se k socialismu a jeho filosofickým základům? Ukazuje se, že vztah křesťanů a marxistů byl pro tuto generaci teologů, kteří zažili druhou světovou válku a velkou hospodářskou krizi ve 30. letech, velmi důležitý. Jednak hledali novou cestu k sociálně spravedlivější společnosti, zároveň hledali alternativu ke kapitalistickému vývoji, který z jejich úhlu pohledu dospěl ke dvěma světovým válkám a způsobil mnohé hospodářské problémy, ať už v západním nebo v tzv. Třetím světě. Spolu s tím šlo ve zmíněném dialogu také o hledání společné cesty k soužití. Socialistické společenské uspořádání, které ve svém filosofickém ukotvení obsahuje také ateismus a kvůli kterému v mnohých východních státech docházelo k politické represi různých církví či náboženských uskupení, se jevilo jako nový a stabilní prvek společensko-politického řádu, se kterým je nutné počítat a naučit se v něm fungovat. Současně se v tomto specifickém dialogu účastníků Křesťanské mírové konference o marxismu a socialistickém uspořádání společnosti projevíly autentické pacifistické myšlenky a strach, že možné budoucí konflikty přinesou zkázu celému světu, jestliže nedojde ke vzájemnému porozumění a smíření. Zároveň KMK působila oproti Světové radě církví jako levicová avantgarda v ekumenickém prostředí, která přilákala do křesťanského prostředí i jiný typ lidí, ať už jinak smýšlejících, tedy z řad marxistů či levicově orientovaných intelektuálů, tak z jiných států, protože účastníci na KMK

a SRC nebyli všichni stejní. To také umožnilo, aby se KMK stala radikálnější platformou pro vyjadřování názorů, než kterým byla Světová rada církví. Podobnost KMK a SRC také poukazuje na velkou provázanost křesťanského světa a cirkulaci idejí v něm. Je to tedy další důkaz o propojenosti světů na obou stranách železné opony.

Z tohoto důvodu bylo užitečné a vhodné zvolení teoretických konceptů pracujících s pojmy *generace* a *zkušenost*, které napomohly pochopit kolektivní jednání specifické skupiny křesťanů či teologů, jež vyústilo k založení KMK. Přispěly k porozumění otázek, které si aktéři kladli, proč je vnímali jako důležité a chtěli je projednávat. A také ozřejmily cíle, kterých zakladatelé organizace chtěli dosáhnout. Zmíněné teoretické koncepty však mohou být užitečné také pro výzkum činnosti Křesťanské mírové konference a lidí okolo ní i v dalších letech jejího fungování, protože pro *generaci*, která nastoupila v pozdních 60. letech byla určující *zkušenost* nejen druhá světová válka, ale též doba stalinismu či období jeho revize a paralelní vývoj k tomu na západní straně železné opony. To způsobilo, že například v rámci Českobratrské církve evangelické začala být účast na setkáních KMK kritizována ve větší míře, než tomu bylo do té doby. To však souviselo také s výměnou či střetáváním *generací* v ČCE a hledáním nového směřování církve po smrti Josefa L. Hromádky v roce 1969.

Další otázkou je, co vypovídá fungování a průběh Křesťanské mírové konference o intelektuálním prostředí v Československu v „dlouhých“ 60. letech? Českobratrští evangelíci dokázali navázat vztahy s marxistickými filosofi a snažili se o jejich zapojení i do svých kruhů. Prominentní postavení získal Milan Machovec. V rámci KMK přijížděli ale do Prahy i zahraniční účastníci, kteří se chtěli osobně setkat například s dalším filosofem Ivanem Svitákem, socioložkou Erikou Kadlecovou a podobně. Zároveň byly prostřednictvím komunikačních kanálů KMK tlumočeny hlavní myšlenky zmíněných filosofů a mnohých dalších pro čtenáře v Československu i v zahraničí. Křesťanské prostředí tedy bylo obohaceno díky otevřenosti intelektuálního prostředí v poststalinské době a ochotě v rámci něho diskutovat, a zároveň se protagonisté KMK nebo ČCE dokázali dostat i do širších kruhů veřejnosti.

A nakonec, co znamená bádání o Křesťanské mírové konference pro studium fungování mezinárodních organizací, které působily v době studené války? Ve své práci jsem se snažil ukázat, že je důležité se ptát na motivaci aktérů, s jakým účelem se účastnili či jaký cíl sledovali, když danou organizaci svolávali. Především pak u institucí, které vznikly v bývalém východním mocenském bloku lze snadno

podlehnout dojmu, že účast na nich byla motivována pouze oportunistickými cíli. To může být v některých případech pravda. Výzkum Křesťanské mírové konference však ukazuje, že těchto faktorů mohlo být i více, například navázání zahraničních kontaktů, přenos specifických idejí, které na domácí scéně neměly dostatečné publikum, či zajištění nejrůznějších materiálních transferů. Je tím tak otevřeno další pole pro bádání v oblasti mezinárodních organizací, které působily v době studené války a jejichž účastníci byli z obou stran železné opony. Zároveň právě tento rozměr byl doposud ve studiích o Křesťanské mírové konferenci opomíjen, i když nabízí nový pohled na její existenci a význam.

7. Seznam použitých pramenů a literatury

7.1. Archivní fondy

Archiv bezpečnostních složek

- fond H
- fond OB

Archiv J. L. Hromádky

- Korespondence od 1.1.1958 do 31.8.1958.
- fond nepojmenovaný, sign. 3/28 I
- fond nepojmenovaný, sign. 3/28 II
- fond nepojmenovaný, sign. 29a
- Spisy 1967-1969

Archiv Synodní rady ČCE

- KMK. Všekřest. Mír. Shrom.

Evangelisches Landesarchiv in Berlin

- Christliche Friedenskonferenz

Evangelisches Zentralarchiv in Berlin

- Christliche Friedenskonferenz
- Prager Christliche Friedenskonferenz

Národní archiv

- ÚV KSČ – A. Novotný
- A ÚV KSČ, Antonín Novotný – zahraničí

Soukromý archiv autora

7.2. Periodika

- *Communio viatorum. A Theological Journal*. Praha: ETF UK, 1958-.

- *Christliche Friedenskonferenz*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1962-1989.
- *Informationsbulletin der CFK*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1961-2000.
- *Junge Kirche. Zeitschrift europäischer Christinnen und Christen*. Hamburg: Junge Kirche, 1952-1970.
- *Kirche in der Zeit. Evangelischer Kirchenzeitung*. Düsseldorf: Kirche in der Zeit, 1958-1967.
- *Kostnické jiskry*. Praha: Kostnická jednota, 1914-.
- *Křesťanská revue. Měsíčník pro odpovědný dialog*. Praha: Oikumené – Akademická YMCA, 1927-.
- *Theologická příloha Křesťanské revue*. Praha: KEBF – ÚCN – Kostnická jednota, 1952-1968.

7.3. Publikované prameny

- *...und Friede auf Erden. Dokumente der Ersten Allchristlichen Friedensversammlung. Praha, 13.-18. Juni 1961*. Praha: Sekretariat der CFK, 1961.
- BARTH, Karl. *Boží božství a Boží lidství. Sedm kratších textů*. Brno: CDK, 2005.
- BASSARAK, Gerhard (edd.). *Die Christliche Friedenskonferenz. Eine kurze Information und Dokumentation*. Berlin: Christliche Friedenskonferenz, Regionalausschuß in der DDR, 1981.
- BONHOEFFER, Dietrich. *Na cestě ke svobodě. Listy z vězení*. Praha: Vyšehrad 1991.
- CFK (edd.). *Gott ruft: Wählt das Leben! Die Stunde eilt! Christen in Widerstand gegen die Mächte des Todes. Auf dem Wege zu Frieden und Gerechtigkeit für alle. Sechste Allchristliche Friedensversammlung, Prag, 2.-9. Juli 1985*. Praha, 1985.
- CIBULKA, Josef. *Sto otázek věřících nevěřícím. O věcech na zemi i na nebi neboli také o tom jaký mít názor na svět a jaké je naše místo v něm*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1962.
- GARDAVSKÝ, Vítězslav. *Bůh není zcela mrtvý. Úvaha o křesťanském teismu a marxistickém ateismu*. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- GOLLWITZER, Helmut. *Die Christen und die Atomwaffen*. München: Ch. Kaiser, 1957.
- HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Oikoymenh, 1993.
- HERTOOG, Gerhard C. a IWAND, Hans-Joachim. *Frieden mit dem Osten. Texte 1933-1959*. München: Ch. Kaiser, 1988.
- HROMÁDKA, Josef L. *An der Schwelle des Dialogs*. Berlin: Union, 1964.

- HROMÁDKA, Josef L. *Evangelium für Atheisten*. Berlin: Käthe Vogt, 1958.
- HROMÁDKA, Josef L. *Kirche und Theologie im Umbruch der Gegenwart*. Hamburg: Herbert Reich, 1961.
- HROMÁDKA, Josef L. *Pravda a život*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1969.
- INTERNATIONALEN SEKRETARIAT DER CFK. *Mein Bund ist Leben und Frieden. Dokumente und Nachrichten der II. Allchristlichen Friedensversammlung in Prag, 28. Juni bis 3. Juli 1964*. Praha: Sekretariat der CFK, 1964.
- KLAPPERT, Bertold, STÖHR, Martin, OPOČENSKÝ, Milan a HROMÁDKA, Josef L. *Sprung über die Mauer. Ein Hromádka-Lesebuch*. Wuppertal: Peter Hammer, 1991.
- KOSÍK, Karel. *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
- LOCHMAN, Jan Milíč. *Church in a Marxist Society. A Czechoslovak View*. New York, Evanston, London: Harper & Row, 1970.
- LOCHMAN, Jan M. *Marx begegnen. Was Christen und Marxisten eint und trennt*. Gütersloh: Gerd Mohn, 1977.
- LOCHMAN, Jan Milíč a SOUČEK, Josef Bohumil. *Pole je tento svět: Sborník k pětasedmdesátým narozeninám J. L. Hromádky*. Praha: Mír, 1964.
- MACHOVEC, Milan. *Christen und Marxisten. Brüder oder Gegner?* Gütersloh: Gerd Mohn, 1978.
- MACHOVEC, Milan. *Jesus für Atheisten*. Stuttgart: Kreuz, 1972.
- MACHOVEC, Milan. *O takzvané „dialektické“ teologii současného protestantismu*. Praha: ČSAV, 1962.
- MARSCH, Wolf-Dieter (edd.). *Diskussion über die "Theologie der Hoffnung" von Jürgen Moltmann*. München: Chr. Kaiser, 1967.
- *Mír zvítězí*. Praha: Československý výbor obránců míru, 1952.
- MOLTMAN, Jürgen. *Theologie der Hoffnung. Untersuchungen zur Begründung und zuden Konsequenzen einer christlichen Eschatologie*. München: Chr. Kaiser, 1965.
- MOSLEY, Brooke J. *Christian in the Technical and Social Revolutions of Our Time*. Cincinnati: World Council of Churches, 1966.
- OPOČENSKÝ, Milan. ... *kdo věří, dívá se dopředu. Z odkazu J. L. Hromádky*. Praha: Křesťanská mírová konference, 1989.
- ORDNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag. Zum 30. Jahrestag der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1988.

- ÖKUMENISCHEN INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis. Christliche Friedenskonferenz, Prag 1.-4.6.1958*. Praha, 1958.
- ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam. Zweite Tagung der Christlichen Friedenskonferenz. Prag 16.-19. April 1959*. Praha, 1959.
- RASKER, Albert J. a MACHOVEC, Milan. *Theologie und Revolution*. Hamburg: Herbert Reich, 1969.
- ROER, Ingo. *Die Christliche Friedenskonferenz. Ein Ort ökumenischer Friedensarbeit. Entwicklung, Struktur, Personen, Aufgabe, Tätigkeit, Daten*. Praha: Informationsabteilung der CFK, 1974.
- ROHKRÄMER, Martin (edd.). *Freundschaft im Widerspruch. Der Briefwechsel zwischen Karl Barth, Josef L. Hromádka und Josef B. Souček 1935-1968*. Zürich: Theologischer Verlag, 1995.
- *Suche den Frieden. Texte der Prager Friedenskonferenz vom März 1968*. Zürich: EVZ, 1969.

7.4. Sekundární literatura

- BERGHOFF, Harmut, JENSEN, Uffa, LUBINSKI, Christina a WEISBROD, Bernd. *History by Generations. Generational Dynamics in Modern History*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2013.
- BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche. Der Weg in die Anpassung*. München: C. Bertelsmann, 1993.
- BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.
- BRACKE, Maud. *Which Socialism, Whose Détente? West European Communism and the Czechoslovak Crisis, 1968*. Budapest, New York: CEU Press, 2007.
- CARR, David. *Experience and History. Phenomenological Perspectives on the Historical World*. New York: Oxford University Press, 2014.
- CASALIS, Georges. *Karl Barth. Život a dílo*. Praha: Kalich, 1968.
- GADDIS, John L. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

- GREEN, Abigail a VIAENE, Vincent (edd.). *Religious Internationals in the Modern World. Globalization and Faith Communities since 1750*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2012.
- GUSKE, Hubertus. *Chronik die Berliner Konferenz europäischer Katholiken. Band 1: 1964-1978. Band 2: 1979-1993*. Berlin: C. Bertelsmann, 1999.
- FILIPI, Pavel. *Do nehlubších hlubin: Život, setkávání, teologie. K stému výročí narození J. L. Hromádky*. Praha: Kalich, 1990.
- FITSCHEN, Klaus, HERMLE, Siegfried, KUNTER, Katharina, LEPP, Claudia a ROGGENKAMP-KAUFMANN, Antje. *Die Politisierung des Protestantismus. Entwicklungen in der Bundesrepublik Deutschland während der 1960er und 70er Jahre*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- HOFHEINZ, Marco a VAN OORSCHOT, Frederike (edd.). *Christlich-theologischer Pazifismus im 20. Jahrhundert*. Münster: Aschendorff, 2016.
- CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej (edd.). *Planning in the Cold War Europe. Competition, Cooperation, Circulation (1950s-1970s)*. Oldenbourg: Walter de Gruyter, 2018.
- JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel a ŽĎÁRSKÝ, Pavel (edd.). *Mistr dialogu Milan Machovec. Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*. Praha: Akropolis, 2005.
- JOPPIEN, Heinz-Jürgen (edd.). *Der Ökumenische Rat der Kirchen in den Konflikten des Kalten Krieges. Kontexte – Kompromisse – Konkretionen*. Frankfurt am Main: Otto Lembeck, 2000.
- KIRBY, Dianne (edd.). *Religion and the Cold War*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- KOHÁK, Erazim a TRNKA, Jakub (edd.). *Hledání české filosofie. Soubor studií*. Praha: Filosofia, 2012.
- KOLÁŘ, Pavel. *Der Poststalinismus. Ideologie und Utopie einer Epoche*. Köln: Böhlau, 2016.
- KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*. Praha: Argo, 2009.
- KUNTER, Katharina a SCHILLING, Annegreth (edd.). *Globalisierung der Kirchen. Der Ökumenische Rat der Kirchen und die Entdeckung der Dritten Welt in den 1960er und 1970er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.

- KUNTER, Katharina a SCHJORRING, Jens Holger. *Europäisches und Globales Christentum. Herausforderungen und Transformationen im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- LANDA, Ivan a MERVART, Jan (edd.). *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*. Praha: Filosofia, 2017.
- MAGNÚSDÓTTIR, Rósa. *Enemy Number One. The United States of America in Soviet Ideology and Propaganda, 1945-1959*. New York: Oxford University Press, 2019.
- MERVART, Jan a RŮŽIČKA, Jiří. *Rehabilitovat Marxe. Československá stranická inteligence a myšlení poststalinské modernity*. Praha: NLN, 2020.
- MOJZES, Paul. *Christian-Marxist Dialogue in Eastern Europe*. Minneapolis: Augsburg, 1981.
- MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“. *Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*. Benešov: EMAN, 2015.
- RUTHENDORF-PRZEWOSKI, Cornelia von. *Der Prager Frühling und die evangelischen Kirchen in der DDR*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- SABROW, Martin (edd.). *Glaube und Gewalt*. Leipzig: AVA, 2018.
- SCHEERER, Reinhard (edd.). *Gott schreibt auch auf krummen Linie gerade. Zur Geschichte der Christlichen Friedenskonferenz*. Frankfurt am Main: Haag und Herchen, 1993.
- SCHILLING, Annegreth. *Revolution, Kampf und Befreiung. Der Boom des lateinamerikanischen Protestantismus in der internationalen Ökumene in den 60er und 70er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.
- SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka: Život a dílo*. Praha: Ekumenická rada, 1989.
- SOMMER, Vítězslav, SPURNÝ, Matěj a MRŇKA, Jaromír. *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019.
- SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016.
- ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí. Pět evangelických theologů 20. století: Barth, Brunner, Tillich, Althaus, Iwand*. Brno: CDK, 2005.
- VON DER GOLTZ, Anna (edd.). *Talkin' 'bout my generation. Conflict of generation building and Europe's '1968'*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2011.

- WIDMANN, Alexander Ch. *Wandel mit Gewalt? Der deutsche Protestantismus und die politisch motivierte Gewaltanwendung in den 1960er und 1970er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.
- WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz im Kontext von Weltpolitik. Ein unzeitgemäßer Beitrag zur Aufarbeitung der Vergangenheit*. Norderstedt: Books on Demand, 2012.

7.5. Články a příspěvky v kolektivních monografiích

- BADENOCH, Alexander, FICKERS, Andreas a HENRICH-FRANKE, Christian. Broadcasting and the Cold War. Some Preliminary Results. In: Titíž (edd.). *Airy Curtains in the European Ether. Broadcasting and the Cold War*. Baden-Baden: Nomos, 2013, s. 361-373.
- BOURDIEU, Pierre. Politisches Kapital als Differenzierungsprinzip im Staatssozialismus. In: Týž a DÖLLING, Irene (edd.). *Die Intellektuellen und die Macht*. Hamburg: VSA-Verlag, 1991, s. 33-40.
- CORSTEN, Michael. Biographie, Lebensverlauf und das „Problem der Generation“. In: *BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufanalysen*. 2001, roč. 14, č. 2, s. 32-59.
- CORSTEN, Michael. Čas generací. In: *Sociální studia*. 2007, roč. 4, č. 1-2, s. 45-65.
- FITZEK, S. RICHTER, V. HEILMANN, M. a PFLUG, N. Die Christliche Friedenskonferenz zum antikomunistischen Mißbrauch von Theologie und Kirche. In: DRESSLER, Helmut a KALTENBORN, Carl-Jürgen (edd.). *Junge Theologen im Sozialismus*. Berlin: Union, 1979, s. 45-65.
- GRANT, Matthew a ZIEMANN, Benjamin. Introduction. The Cold War as an imaginary war. In: Týž (edd.). *Understanding the Imaginary War. Culture, thought and nuclear conflict, 1945-90*. Manchester: Manchester University Press, 2016, s. 1-29.
- HALAMA, Jindřich. Pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: HALAMA, Jindřich (edd.). *Teologie a dějiny*. Jihlava: Mlýn, 2009, s. 124-141.
- HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 95-101.
- CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide. In: *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territoria*. 2017, roč. 17, č. 1, s. 35-60.

- JAEGER, Hans. Generations in History. Reflections on Controversial Concept. In: *History and Theory*. 1985, roč. 24, č. 3, s. 273-292.
- JÄGER, Georg. Der Schriftsteller als Intellektueller. Ein Problemaufriß. In: HANUSCHEK, Sven, HÖRNIGK, Therese a MALENDE, Christine (edd.). *Schriftsteller als Intellektuelle. Politik und Literatur im Kalten Krieg*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000, s. 1-26.
- JOCKERS, Karl-Jakob. Zum Dialog zwischen Christen und Marxisten. In: WERNER, Heinrich (edd.). *Christen und Revolution. Konvergenz und Theologie*. Köln: Pahl-Rugenstein, 1971, s. 73-96.
- LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis der gesamtchristlichen Ökumene“. Das Verhältnis zwischen der Christlichen Friedenskonferenz und dem Ökumenischen Rat der Kirchen. In: BESIER, Gerhard, BOYENS, Armin a LINDEMANN, Gerhard. *Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg (1945-1990)*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 653-932.
- MANNHEIM, Karl. Das Problem der Generationen. In: Týž a WOLF, Kurt H. (edd.). *Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk*. Berlin: Luchterhand, 1964, s. 509-565.
- MARADA, Radim. Karl Mannheim. Sociologie generací. In: ŠUBRT, Jiří (edd.). *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Čeněk, 2007, s. 118-139.
- MATĚJKA, Ondřej. Between the Academy and Power. Czech Marxist Sociology of Religion (1954-1970). In: BRUNNBAUER, Ulf, KRAFT, Claudia a SCHULZE-WESSEL, Martin (edd.). *Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe. Scientific Self-Description in State Socialist Countries*. München: Oldenbourg, 2011, s. 107-132.
- MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“: Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956. In: *Soudobé dějiny*. 2007, 2-3, s. 305-340.
- MATĚJKA, Ondřej. Správný komunista má také být správným křesťanem, jako byli křesťané první. Vztah českobratrských evangelíků ke Komunistické straně Československa 1921-1970. In: KALOUS, Jan a KOCIAN, Jiří (edd.). *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: ÚSD AV a ÚSTR, 2012, s. 284-296.
- MATĚJKA, Ondřej. Unique connections. Uses of the transnational social capital of Czech pastors in the Cold War 1940s–1960s. In: *Cultural and Social History*. 2019, č. 16, s. 1-18.

- MERVART, Jan. Czechoslovak Marxist Humanism and the Revolution. In: *Studies in East European Thought*. 2017, roč. 69, č. 1, s. 111-126.
- MERVART, Jan. Kosíkův marxismus a představy společenské emancipace. In: KOSÍK, Karel, MERVART, Jan (edd.). *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články z let 1955-1969*. Praha: Filosofia, 2019, s. 11-36.
- MERVART, Jan. Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962-1966). In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav a RÁKOSNÍK, Jakub (edd.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek 6*. Praha: ÚSD AV ČR, 2009, s. 190-204.
- NEHRING, Holger a PHARO, Helge. Introduction. A Peaceful Europe? Negotiating Peace in the Twentieth Century. In: *Contemporary European History*. 2008, roč. 17, č. 3, s. 277-299.
- PÁCHA, Martin. Možnosti výzkumu katolické církve v českých zemích v raném období komunistické diktatury. In: *Soudobé dějiny*. 2019, roč. 26, č. 2-3, s. 350-362.
- SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. In: *Soudobé dějiny*. 2012, roč. 19, č. 2, s. 196-208.
- TÓTH, Heléna a WEIR, Todd H. Religion and Socialism in the Long 1960s. From Antithesis to Dialogue in Eastern and Western Europe. In: *Contemporary European History*. 2020, roč. 29, s. 127-138.
- WINTER, Jay. Imagining Peace in Twentieth-Century Europe. In: *Contemporary European History*. 2008, roč. 17, č. 3, s. 413-422.
- WOOLCOCK, Joseph A. Politics, Ideology and Hegemony in Gramsci's Theory. In: *Social and Economic Studies*. 1985, roč. 34, č. 3, s. 199-210.

7.6. Studentské práce

- ADAMUS, Jakub. *Katolická mírová hnutí 1948-1968 v Československu s důrazem na osobu Josefa Plojgara*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Jan Randák, Ph.D.
- BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity Českobratrské církve evangelické (1945-1962). Celostátní a lokální perspektiva*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

- BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

7.7. Online zdroje

- CFK-INFORMATION [online]. 2000, 2000 (497) [cit. 2018-05-25]. Dostupné z: <http://mujweb.cz/christianpeace/cpc/magazine/defaultn.htm?redirected=1527253084>
- Československý filmový týdeník. ČSSR: Československá televize, 1959, č. 727/2379, dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1130615451-ceskoslovensky-filmovy-tydenik/209562262700014/>
- Darmstädter Wort. In: *Ökumenisches Heiligenlexikon* [online]. [cit. 2020-10-09]. Dostupné z: https://www.heiligenlexikon.de/Literatur/Darmstaedter_Wort.html
- Obyvatelstvo podle náboženského vyznání pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 a 2001. ČSU [online], 2012, [cit. 27.10.2020] dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20548145/4032120119.pdf/c9ea4059-9b9e-467c-8991-1233334b535e?version=1.0>.
- Odcizení. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 2020-11-29]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Odcizen%C3%AD>